

В КОРЕЙСЬКОМУ КОЛГОСПІ

(НАРИС)

Щоб потрапити до корейського колгоспу з станції Тіхонькая, треба перейти Біру. Заз вона тече тихо, спокійно. Прозора вода котиться по камінцях, на дні видно зграї маленької риби.

— Що в Бірі, багато риби?

— Є, однако. Восени кета піде, тоді буде багато — руками можна брати.

— А тепер ловлять?

— Тільки гольди на верхів'ях, а тутешнім ніколи. От чи кету дозволять ловити?

Пійшла чутка, що заборонять. Та правда, яка з неї й користь. От тоді, коли йде Амером, тоді так: блискача, жирна, а поки дійде до Біри, то уся аж горіє: сама голова та кістки. А як понереститься і пропадає.

Порон пристає до берега. Назустріч ідуть хлопчик і дівчинка, смугляві, з монгольським розрізом очей, в червоних краватках.

— Будьте наготові.

— Завжди готові, — відповідає дівчинка чистою російською мовою.

— До корейського колгоспу куди йти?

Дівчинка показує рукою на стежку, а хлопчик з — під лоба дивиться на немомих.

Стежка йде болотом. Кругом обгорілі пеньки, горіщина, молоді паростки пів, зарості величезної папороті. Смугнасті, жовто-сірі бурундуки, з хухнями хвостиками щоразу шмигляють стежкою і сівши на пенькові, непорушно лягають на подорожнього. На них тут полюють хлопчики. 8 копійок за шкурку хатня ціна. Хутро йде закордон. Бурундуків така сила, що є рація взятися полювання дорослому, тим паче, що бурундуки псують хліба й городину.

Нарешті колгосп — два десятки халупок без димарів, коло кожної хатки закопано по стовпові. На вулиці метушня — збираються на жнива. Сьогодні перший день.

Коло повітки стоїть самоскидка, а під повіткою допотопний млин. Великий млин, а зверху сторч, як колесо — менший. Він котиться на великому і роздавлює зерно.

— Що це — млин?

— Пайза, мала-мала мелі, пайза.

Російську мову знають погано, отже, розпитуємо, де живе голова колгоспу, щоб у нього довідатися про все.

Але ось підходить юнак, що добре олодіє російською мовою. Він сам вчиться і СМ — зараз у відпустці.

— Бачили під повіткою млин. То раніше на ньому молоді переважно пайзу, просо. Тепер він стоїть без діла. Такий млин і самоскидка не сумісні. Рік тому в нашому колгоспі не було жодної машини, а тепер є самоскидки, на осінь у трактор, вже дали завдаток 1.000 карбованців.

— Як урожай є?

— Середній. Головне, треба убрати до дощів, бо може й цей урожай загинути. Ви знаєте тутешні дощі? Як почнеться в кінці липня і може йти до самого вересня. Але ми підготувалися до уборки як слід. Організували три ударні бригади: одна з комсомольців, друга з жінделегаток, третя — з літніх чоловіків, — на змагання. Хто переможе! Ніхто не хоче бути останнім. Жарко буде на жнивах.

Голова колгоспу якраз крає кінську шкіру на черевики для колгоспників, запрошує до фанзи.

Фанза та сама хата, тільки з великою лежанкою замість нашого „полу“. Під лежанкою йдуть лежаки. Дим іде лежаками на двір в землю. А там ставиться порожнє всередині дерево - свосрідний димар. В фанзах чисто. Посеред хати йма ній вмазано великий казан, де готують різну їжу. Яма служить за піч. Лежанки вкриті спленими з роздавленого дерева або очерету матками.

Голова колгоспу ледве - ледве знає російську мову.

— Огород колхоз — 16 гектарів. Кожен член колхоз свой огород 100 квадрат сажень. Всьо мало - мало контрактовал. Мед контрактовал, огород, контрактовал, сою контрактовал.

— А спільна їдальня є?

— Нет. Кожен себе мало - мало вари, кожен продукты получай. Большой человек - 6 кіло на місяць, малий человек 4 кіло муки. Школа есть, піонер есть, комсомол есть, ячейка есть.

— 26-й год колхоз есть — 29-й год много виходіл. Правление что хочеш делай. Кореец колхоз бросай. Три дома на сопках строіл. Вода нет. Даром деньги пропадаі. Прошлый год каждый 300 рублей убитку получай. Тепер комуніста сюда давай. Мало - мало дела налаживай.

Довго, шукаючи слова, обдумуючи вирази, голова колгоспу з'ясовує менш той жахливий стан, що був у колгоспі до 1930 року. Правління не вважало потреби колгоспу, робило багато зайвих витрат і зрештою розігнано колгосп. Корейці дуже роботячі і звичайно такий негосподарський підхід в колгоспі, зразу відкинув їх від колгоспу. Райпарком надіслав нового голову, влив кілька комунарів в колгосп і він тепер потроху одправляється. З корейцями робити можна. Поділитися тільки на їхні городи, добре оброблені, без жодної бур'янини. Величезні огірки, помідори, сині баклажани, капуста могли б бути прикрасою першої - літньої сільсько - господарської виставки.

Ідемо на ниву, де косять пшеницю. По дорозі дитячі ясла. Кожен дитині чисте ліжко. На гвіздочках білосніжні рушнички. Десятків зо три одягненої в синє дітвори, смуглявої і білявої грається на підлозі, старші забавляють немовлят. Тут діти одержують безплатно їжу, догляд, медичну консультацію.

Завідувачка росіянка.

— Що, служите?

— Ні, за корейцем заможем. Тут багато росіянок за корейцями.

Серед смуглявих з вузькими щілинами очей шмигляє кілька метисів з російськими носами і монгольськими очима і навпаки. Перевертні невидібно відрізняються від корейців, що мають правильні риси обличчя, чорні як агат очі і чисту бронзову шкіру.

Я звертався до голови колгоспу:

— А корейські діти вродливіші від тих, що народилися від різних батьків. Від корейців і росіян.

Він киває головою на знак згоди:

— Да, у нас русский, корейци большой связь. Ячейки корейци і руска одіе собраній. Комсомол вместе работай. Связь большой. — зрозумів.

На причілкові фанзи, що править за клуб, висить дві стінгати. Назва „Норвиль Путь“ російською мовою, а текст корейськими гієрогліфами. Збоку неграб

малюнок селянина з серпом і димар заводу. Під ним підпис: „Неа завода ідієм“.
підписи на піонерські газети.

Поблизу турчить самоскидка. Сьогодні перший день працює збірна бригада.
Голова кидає розмову і береться в'язати снопи. Він старанно підбирає колоски і
сніп зв'язаний, жодної стеблини не залишається на ниві. Працюють уперто,
старанно, на совість. Голова показує як в'яжуть по - корейському — не підтика-
ють кінців перевесла — виявляється, так само, як і на Україні. Шість комунарів
шмарниками на головах швидко і вміло збирають валки, в'яжуть снопи.

Серед інших працює рахівник колгоспу. Я беру його руку і пробую шкіру на
соні. Вся вона у великих мозолях. Він увечері виконує роботу рахівника, а день
працює, як і інші, на полі. Він член партії. Після невдалого порядкування поперед-
нього правління, доводиться працювати багато і щоб налагодити трудову дисци-
пліну, комуністам доводиться працювати інколи більше, ніж можна було б за інших
умов.

На ниву простує кореець з ножем подібним до маленької коси. Запитую, що
робить.

— Ма - а - ленька каловка кусіл — він протягає першу частину слова, а другу
кидає ковтає. Пригинається до землі і показує, як цим ножем треба різати.

— Капусту зрізати, головки капусти?

Він киває головою і знову тягне своє — „маленька каловка“.

Виявляється, що це пастух, а в руках у нього серп, щоб різати траву для
маленької коровки — теляти. Підчас коротенької перерви колгоспівці обступають
його і розпитують про Україну, про врожай, про колгоспний рух; багато з них
вступало в наших краях підчас громадянської війни і тепер сидючи тут вони
розпитують про знайомі місця, спільних знайомих.

Три жінки, що в'яжуть, усі росіянки.

— Хіба корейці кращі за руських?

— А нуда кращі. Кореець ніколи жінки не вдарить. Горілки не п'є, смирний,
послушний. Вони лопочуть по — корейському до своїх чоловіків і ті посміхаються.
Спробний гектар скошено.

— Айда корейський чай пий.

Ми йдемо, коли робочий день закінчився. На вулиці багато дівчотри. Дівчатка

— 10 років носять поправ'язуваних платками доспини не мовлять. Дівчатка
сміються, граються, а ті зігнуті в три погібелі, або сплять або байдуже визирають
за спину. Завідувачка дитясел скаржиться:

— В яслах відучуємо від цієї звички, бо носіння за спиною дітей порушує
фізичний розвиток їхнього організму, та шкодить і самим нянькам. А як випустять
дитясел, вони знову за своє. І дівчат псує і немовлятам шкодить.

А немовлята наче народилися на спинах — жодного протесту проти пози і
незручного становища.

— В яслах, як покладеш на ліжко, так надриваються кричать, щоб на спину
поклали.

Чай у голови колгоспу приготовлено по - європейському. Замість піял склянки.
Піє, до чаю подано крім липового меду солоні огірки і дрібно порізані варені
кабачки. Огірки густо посипані червоним перцем, цибулею, і часником. Мій господар
швидко орудує двома паличками. Дрібнісінькі стружки кабачків поволі переходять
з палички до рота. Кожну порцію кабачків таких солоних, що аж піт виступає від
солоності, він запиває чаєм з медом.

Огірки кабачки і чай — оце й увесь обід.

— А м'ясо буває?

— М'ясо? Чушку зімої резал, м'ясо било. Колхоз три чушки імей, 15 малень-
ких чушкі.

Виявляється, немає свинарника і 15 поросят пороздавали окремим членам
колгоспу. Скот і коні тримають вкупі. Є приміщення. А свині ще не діждалися

гуртожитку. Я розпитую, чи дружно працюють члени колгоспу, чи має колгосп агрономічну консультацію, як організовано працю в колгоспі. Товариш Пак, та прізвище голови колгоспу, не дуже привітно ставиться до агрономів. Він вимагає від них, щоб вони показували, як робити, щоб подивилися на ниву, дали точні конкретні інструкції. А вони лише говорять загальними фразами, до того ще мало зрозумілою мовою.

Щоб поліпшити якість праці, хоч правда, в корейців це питання не стоїть гостро, заведено диференційовану оплату праці і штраф для тих, хто або не виходить на роботу або працює погано. Я цікавлюся, скільки вже одержано штрафів?

— Собрание постановів — все работают. Делегатки ударний бригад, комсомол ударний бригад, партієц ударний бригад. Кто будет лентяй? Все хорошо работают. Штрафу нікто не платіт.

За кілька місяців нового правління в колгоспі значно поліпшилося господарство, поліпшилися настрої. Прийнято кілька нових членів одноосібників, є щочимало заяв, але утримуються приймати їх, поки зміцніє як слід господарство.

Голова колгоспу розповідає мені про це, довго думаючи над кожним словом, підшукуючи вирази. Потім він наче пригадавши щось важливе, що найдужче йому цікавить, запитує:

— Кету можна ловити? Тут говорив кету нельзя ловить.

Я не розуміюся в цих справах і раджу йому звернутися до крайвиконкому.

— Буду Хабаровськ, спросі.

Колгосп лежить в п'яти кілометрах від станції Тіхонькая. В колгоспі солідний партійний осередок. На станції Тіхонькая центр переселенської справи Бірбіджанського району, є агрономи, є люди, які повинні були б не тільки з'ясувати, а й дати напрямок колгоспу. Навіть з тих поверхових вражень, що я зібрав їх в колгоспі, видно, як старанно, з якою упертістю і любов'ю ставляться члени колгоспу до праці, як вони відшукують всякі заходи, щоб поліпшити господарство, щоб зміцнити соціалістичний сектор. Але в колгоспі ще помітно невміння намацати основне, хочби наприклад з'ясувати питання про напрямок господарства. 5 кілометрів від станції і 130 кілометрів від Хабаровська залізницею, за величезного дефіциту в місті городини, молочарських продуктів, говорять за те що тут слід надати городницько - молочарський напрямок господарству.

На небі збираються хмари. Вони опускаються нижче й нижче, окутують сон густим туманом. Буде дощ. Я збираюся йти.

— До свіданья. Обратно езді — заході.

ПЕТРО ДЕМЧУК

Філософська мудрість сучасної буржуазії¹⁾

(До характеристики філософської школи Кайзерлінга)

1. БУНТ КАПІТАЛІСТИЧНОЇ „МУДРОСТІ“ ПРОТИ РОЗУМУ

„Чи вистарчає аналітичний розум для того, щоб проникнути в суть дійсності? Ні! Кант, цей великий розум людства сказав, що розум власне не вистарчає для пізнання суті. Людський розум обмежений, а тому схоплює тільки поверховість, а до „речі в собі“ ніколи не доходить і дійти не може. Аналітичний розум схвачує часті і не може проникнути до цілого. Тому довірятися виключно інтелектові небезпечно, бо він заведе у глухий кут. Людина має внутрішню силу, яка не зважаючи на раціональні закони може дійти до істини, до правдивої мудрости. Розум, інтелект це тільки засіб, не самоціль пізнання. Справдішнє пізнання скривається у самій людині. Внутрішній голос, внутрішня сприймальна спосібність, інтуїція це найкращий керівник і друг і учитель людини на шляху мудрости. Тому то ще сама наука не робить людини мудрою. Можна бути ученим, але це ще далеко не значить бути мудрецем.

Розум розкладає, а не будує, підчас коли шляхом внутрішнього самозабудови можна дійти до такого стану свідомости, що всі політичні конструкції розуму, всі логічні й абстрактно-теоретичні комбінації стають зайвими.

В такому розумінні філософія як шкільна наука губить всяке значіння. Замість філософії науки треба витворити філософію життя. Філософія, насправді, це не наука, а високе мистецтво. Замість заглиблятися у книгах аналітичного розуму західньо-європейської науки, треба краще звернутися до життєвої мудрости — східніх народів і у них шукати шляхів виходу з кожного роздоріжжя, на яке попала західньо-європейська „ученість“. Не націоналізм і класичність, а романтика й містика можуть спасти людську культуру. Теософія, окультизм і спиритуалізм куди ближчі до пізнання істини, ніж раціоналістична наука, яка зі своїм гіпертрофічним культом інтелекту веде людину до все матеріялістичного обезличення духовної культури, а через те і до руйни сучасного суспільства.

От так то у загальному учить нова школа мудрости сучасної буржуазії, яка, без сумніву, незвичайно точно, як ні одна інша школа, відбиває суспільні духовні хвилювання і соціальні напруження Hochkapitalism — у. Це армштадська школа мудрости, якої ідейним керівником є широко відомий граф Герман Кайзерлінг.

Ні одна друга філософська школа не схопила з такою чіткістю і безпосередністю життєву ритміку сучасного капіталістичного суспільства, як філософія Кайзерлінга. Можна сміло сказати, що власне школа мудрости Кайзерлінга

¹⁾ Розділ з праці: „Сучасна буржуазна філософія“.

навіть організована *ad hoc*. Її організацію викликали життєві потреби сучасного капіталізму. В цій школі сучасний капіталізм, сучасна буржуазна культура знаходить оформлення своїх ще нею самою добре не освідомлених завдань. Школа Кайзерлінґа далеко вийшла із рамок виключно німецької школи і тому цілком по праву вона себе називає „*hocheuropäisch*“, що власне означає „*hochkapitalistisch*“. В той же час всупереч і відміну від міщанського нікчемного резонування, що, мовляв, „філософія залишається завжди функцією самотньою і тому хто йде в суспільство, то хай залишить філософію¹⁾“, то філософія, чи то власне мудрість Кайзерлінґа являється наскрізь боєвою мудрістю. Школа мудрости Кайзерлінґа це філософія войовничого наступаючого німецького фашизму. А поскільки ця школа набрала вже давно міжнародного значіння, то по суті вона творить філософію войовничого міжнародного капіталізму. Вона себе сама називає пророком нової західно-європейської буржуазної культури. „Дармштадтський духовний рух не є одним із багатьох, а є покликання для того, щоб стати центральним імпульсом всього духовного життя спочатку в нашій країні, потім в Європі і на кінець в цілому світі“²⁾.

У великій мірі ця школа вже такою стала, а чимраз далше, тим сильніше ростуть її впливи. Це й не дивниця. Як дуже вірний і точний резонатор школа знаходить зразу ж співзвучність у різних країнах. Школу зразу приймають як свою, бо вона пеначе говорить тільки те, про що власне в інших країнах буржуазія думає. Школа є міжнародною, а тому рідною для всієї міжнародної буржуазії „без різниці на нації, професії й конфесії“.

На протязі неповних десяти років Кайзерлінґ прочитав — кілька сотень доповідей у різних країнах старого й нового світу. Швеція, Австрія, Чехія, Голандія, Італія, Іспанія, Франція, Румунія, Болгарія, Турція, Угорщина, Канада, Сполучені Держави (в тридцяти містах) — це все міста пропаганди філософії Кайзерлінґа. Кайзерлінґ об'їжджає весь світ з однією думкою, з одним бажанням, з одним закликком: розбудити сучасну загинувачу буржуазну культуру, капіталістичний світ до нового активного життя. В цьому його сила, в цьому і його рідність у всьому буржуазному світі. Не диво, що вся буржуазна інтернаціональна преса почавши від яконебудь провінц. польського чи чеського журнальчика до американських великих щоденників включно бачить в особі Кайзерлінґа „апостола нової ери світової свідомости, нового евангелія універсальної спіритуальности“ (The Saturday Review of Literature — New-York) а лондонський „Times“ цей архієрей буржуазної світової преси називає Кайзерлінґа: „Буддою між філософами“. Кайзерлінґ є репрезентантом могутнього відродження Європи, основної і тривалої переміни спіритуальної структури одиниці, нового вигляду на життя у всіх вищих можливостях“ (Theatlantic Monthly — Boston). Сила Кайзерлінґа в його діяння на капіталістичний світ полягає в тому, що він дає сучасній капіталістичній культурі „візю надходячого світового порядку“. Кайзерлінґ тому рідний у всьому капіталістичному світі. Його твори перекладені зараз майже на усі мови капіталістичного світу. Особливо популярністю він тишіться в Америці, тому що Кайзерлінґ по суті являється в Європі апостолом американізму. Кайзерлінґ відгадує найінтимніші мислі сучасної буржуазії і оформляє їх в бойові лозунги. Ця життєвість, ця зв'язаність з безпосереднім змаганням капіталістичного світу, реагування на його болі й печалі, оце і являється тією внутрішньою силою, що різнить школу Кайзерлінґа від інших німецьких філософських шкіл

¹⁾ Wilhelm Volvath: „Graf Keyserling und seine Schule“ ст. 34.

²⁾ Журнал: „Der Weg zur Vollendung“ 1924 р. 7 зошит.

надалі буде стимулювати широку популярність цієї школи. Іменно тому, що Кайзерлінг не учений, не філософ, у звичайному змислі слова, навіть не філософ культури, а тільки візіонер, імпровізатор капіталістичної мудрости, тому він ближчий і рідніший і змістовніший для сучасного „Hochkulturalismus - у“, ніж цілі гори грубих томів інших філософів.

Вже сама форма організації й праці дармштадтської школи мудрости встановлена не на внутрішню замкнутість, а на найширшу популярність. Тут у ній може працювати, може вчитися кожний, хто тільки хоче допомогти капіталістичному світові найти вихід з його сучасного глухого закутка. Кожний активіст капіталістичної культури — все одно, чи це колишній пруський майор чи єврейський ортодоксальний рабін, чи католицький єзуїт, чи руський мігрант — всі вони сходяться на ґрунті цієї школи, бо вона хоче відродження сучасної капіталістичної культури. Школа Кайзерлінга вважає себе школою ренесансу капіталістичної культури, тому всякий хто тільки зацікавлений цим ренесансом, може найти притулок в пишному замку колишнього архикнязя Людвіга Гессенського. Важко сказати, що це просто випадок, що школа мудрости сучасної буржуазії, школа ренесансу буржуазної культури виступає якраз у воєнному замку, де колись панував дух німецького милітаризму. На подвір'ю, де лунали колись голоси тільки фельдфебелів та майорів військових парадах, проходжуються зараз заглиблені в себе аспіранти на капіталістичних мудреців з цілого світу. Вже у самому цьому факті заложена вся доля комізму, та про це пізніше.

Дармштадтська школа мудрости, яку заложено 1920 (цебто в період найгостріших переживань капіталізму) своєю організацією повинна нагадувати грецькі академії. Плятонівська академія являється у значній мірі для неї ідеалом.

Тут треба між іншим підкреслити одну дуже характерну рису для сучасної філософії взагалі. У цілому у неї помітний перехід від внутрішньої замкнутости до колективної організації, поскільки при сьогоднішніх умовах скрізь „колективізм“ просякнutoї дійсности, тільки організація дає можливість і базу утримання певних ідей. Звичайно, цей т. зв. „колективізм“ суті не є нічим іншим, як тільки високою організаційністю у вертикальному горизонтальному розумінні суспільного, економічного та політичного - культурного життя капіталістичної суспільности. Одинича зараз без відповідної економічної організації за плечима є такою ж нулею в господарстві, як одинича без партії в політичному житті. Індивід губиться за організацією. Така ситуація, звичайно, мусить відбитися й на філософії. Тому то останнім часом і філософія для пропаганди своїх ідей переходить на шлях організації товариств, шкіл та академій. Тому то хто хоче пізнати філософію коїнебудь країни, не може обійтися без докладного вивчення філософського діяння іменно цих поодиноких шкіл чи академій. Філософи таким чином, ті самі, які ще до недавня уважали себе незалежними індивідами, незалежними від цілого світу і у своїй незалежності і самотині бачили іменно нецільність філософії, зараз творять свої філософські трести чи синдикати, і своєю організаційною структурою у цілому нагадують справжні трести. Найрадініше для зовнішньої форми цих філософських трестів беруть старі форми грецьких академій. І так наприклад 1922 року засновано такий філософський трест - академію на Бург - бергу в Ерлянген. До цієї „Академії“ філософії входять такі величі капіталістичного розуму як: Ернст Трельч, Ганс Дріш, Рудольф Енкен, Едмунд Гуссерль, Гайнріх Рікерт, Павль Наторт, Г. д. Касиром цієї академії являється фабрикант Ганс Шпекнер. Належання до одного філософського тресту не перешкоджає належати до другого. І так, наприклад, Ганс Дріш являється членом і дармштадтської школи мудрости. Крім цього існує ще на замку Ельман філософська академія Др. Йоганна

Міллера. Старенький Оствальд теж думав про організацію чоловічих мистців філософського монізму. Така міжнародна школа існує ще в Amersfoort в Голландії. Всі вони більше нагадують звичайно сучасну школу Рабіндрнат Тагори в Шантінікітан в Індії ніж платонівську академію.

Зараз буржуазія не потребує знання, не хоче філософії, як науки, ні їй потрібна філософія, як поезія, де б не розум, а почуття, цілість, не частина, загальне, а не конкретне мало свою роль. Те, що сказано про школу в Amersfoort відноситься по суті до всіх цих академій, до сучасної буржуазної філософії взагалі. „Особливу вагу покладається тому побіч інтелектуальних на участь релігійних і містичних сил, як на засіб витворення особистості і світорозуміння“⁴⁾. Голову не повинно забивати „пам'ять обтяжливе знання“, а тільки вільне міркування, не закони, а інтуїція.

Не інакшим являється і „Товариство вільної філософії“, яке по суті являється організаційною базою „школи мудрости“ Кайзерлінга. Дуже цікаві денні організаційні дані цього товариства. За голову його граф Ернст Гарден-Гарденберг. Школа має своїх почесних членів, які за високу честь приналежності до школи мудрости мусять заплатити 5.000 золотих марок вступного, а прості меценати 500 золотих марок річно. Члени, яких зараз нараховується вище 1.000, мусять платити по 20 золотих марок в рік. Опі числа ясно самі собою говорять нам про те, для кого ця школа мудрости призначена. Коли наївні міщани моністи на кожному роздоріжжі питаються прохочих чи часом не потребує їхньої „моністичної філософії“, то дармштадська школа мудрости доцільно організована й аріогі визначена як філософія войовничого капіталізму. Школа ж ця має своїм завданням витворити філософію як „мудрість життя“, а не як фахове наукове знання. Тому вона на своїх вхідних воротах ставить тільки одне питання: „що є істина“ і не намагається бути ні платонівською, ні кантівською, ні ідеалістичною, (так вона каже, П. Д), а це треба розуміти, що вона хоче іменно бути і є тільки капіталістичною. Вона шукає капіталістичної істини. На думку цієї школи у професійній філософії надто „гіпертрофована мускулатура думання“. Для буржуазної мудрости це небезпечне й непотрібне заняття, і якраз школа Кайзерлінга має доказати і про це вчити, що „життєва мудрість може обійтися і без напруження „мускулатури думання“.

В своїй молодості буржуазія дуже напружено працює коло розвитку мускулатури думання. Мозолями цього думання вона досягла свого колосального добробуту і панування, але чим раз далі, тим ясніше й гостріше це думання почало звертатися проти самої буржуазнії. Це залізний закон діалектики розвитку самого думання. Дальніший розвиток інтелекту буржуазії називає „гіпертрофією“. Думання більш непотрібне. Його мусить заступити просте споглядання, яке б виходило з фактичного й не намагалось його замінити. Буржуазія знімає бунт „життєвої мудрости“ проти розуму. Буржуазія хоче жити, і свою волю, яка по суті перерить всім законам життя, вона всупереч природі і науці хоче виставити якнайвище ratio існування. Бунт цієї капіталістичної мудрости проти законів розуму, буржуазія піднімає до культу нової релігії. Кайзерлінг являється апостолом цього бунту мудрости проти розуму і обермандарином цієї релігії.

II. ХТО ТАКИЙ КАЙЗЕРЛІНГ І ЧОГО ВІН ХОЧЕ

Сам Кайзерлінг називає себе „типом демонічної людини“, яка в цілому є більше „Künstlernatur“ ніж учений. „Нарешті фантазія переважила в мене так сильно над бажанням до точної науки“. Для нього писання це „музикальна

⁴⁾ Reich's Philosophischer Almanach 1923 Strati: „Die Philosophischen Akademien der Gegenwart“.

импровізація на клявірі". „В систематичному думанні я завжди був особливо слабкий". Людина „незвичайно всестороння, негармонійна й повна суперечностей". Мішанина між дорпатським буршом¹⁾ і корейським манахом з владною натурою бельгійського фєвдала — аристократа (звідціли неначе підвєянїзм) з певними ознаками російського барина — барбара, якого більше нїгдє до Азїї нїж до Європи та який капризи ситого дука уважає „творчою ситуацією" — оце і є по сутї Кайзерлінг. В цілому дуже поверховий: „В багатьох поглядах я був чи став без сумніву поверховим" сповіщає він вітові сам про себе з толстовською гіпокритською намащеністю. „дійсною наукою, дослїдом Кайзерлінг не має нічого спільного, тому що хоч я і філософ але являюсь доволі виразним протиріччям до ученого. Основна синтеза мові натури це не теоретика, а кондотїєра". І справді, коли під словом кондотїєр²⁾ розуміти „розбїйника", „волоцюгу", найманого воїна", „грабжника", а воно ж це означає, то дійсно Кайзерлінг являється кондотїєром повною значінні цього слова. „Філософія, яку учать на університеті зі всіх дисциплін подобалася мені найменше". „Професійні філософи в моєму житті не відігравали ніколи ніякої суттєвої ролі". Коли ж це все кондотїєрство можна назвати „мистецтвом", то Кайзерлінг тоді без сумніву великий мистець. В своєму бунті фантазії проти науки Кайзерлінг справдішній maestro, не тільки honoris causa: „що знання може обхвалити, то це звичайно мусить бути точно визначене. Але знання ніколи не є останньою інстанцією, воно не може такою бути". Таким чином духовною стихією Кайзерлінга не являються екстремні науки, а в більшості містично — фантастичні импровізації.

В цілому до Кайзерлінга дуже близько стоять, а у великій мірі виявили його духовний стан значний вплив твори Зїмєля, Фльєбера, Бергсона, Емберлена, Рабіндранат Тагоре й т. п. Багато завдячує Кайзерлінг також живої „геніального руса Олександра Волкова — Муромцева. Підчас своєї подорожі до Індїї Кайзерлінг зазнайомився з вченням Йога, що являється одною з цінностей індійських філософських систем, яка учить про звільнення від буття, про містичне єднання з божеством й т. п. Шлях до цього бачить у аскезі. Дальніший всій творчості Кайзерлінга, це вчення Йоги відіграє незвичайно велику роллю. Якраз все майбутнє спасіння західно-європейського світу Кайзерлінг бачить в великій мірі у синтезі західно-європейської культури з індійською східною, взагалі, у якій значне місце посідає якраз Йога³⁾. Для Кайзерлінга особливо велике значіння має ідея самоконцентрації, самоізоляції, відокремлення, яке і є характерне для дармшадтської школи мудрости. Ідея „detachment", цебто замкнення від світу, ізоляція від всіх для того, щоб можна було цілковито посвятити продумуванню проблем, є принаймні за програмою школи мудрости один з центральних педагогічних засобів.

Озброєний такими мудростями Кайзерлінг вибирається у широкий світ для його реформації, для його рятунку від загибелі. Кайзерлінг не учений,

1) „Від 1898 (родився 1880) до 1900 я був без сумніву найбільше недуховним і загально анїмалістичним серед дорпатських буршів". Вєі ці цитати в даному разі взяті з самохарактеристики Кайзерлінга. Див.: „Die Philosophie der Gegenwart in selbstverständlichen Darstellungen" von Dr. Roymund Schmidt. Band IV. 1923.

2) Покільки зараз в Європі мистицизм широко розвинутий і Йога займає значне місце в літературі то до речі буде сказати, що взагалі таке Йога. Поперше, Йога це вчення про самоопанування, самоконцентрацію без огляду на те для чого це самоопанування по тому служить, цебто все одно чи для „шукування зв'язку з Брами" чи для шахівського факіства. Таким чином, Йога це чисто технічний прийом для самодисципліни. Далі Йога означає запряження. Вона учить іменно людей запрягти всі сили своєї духовної воли подобно до коней і направити всі сили в одному напрямку в одній цілі. Йога це концентрація всіх людських сил на одну ціль. Осягнення цієї вимагає аскези, самоопанування й т. п. До яких результатів доводить ця самоконцентрація, ця вправа, найкраще говорять нам ефекти, до яких доходять різні факіри. Цю саму школу переходять індійські аспіранти мудрости, різні жерці й т. п. (П. Д.)

він ним і не хоче бути: Свою життєву місію він бачить у практичному реформаторстві. Він почуває себе свого рода назначеним якимись вищими силами „до місії практичного реформатора“. Кайзерлінг, як капіталістичний Месія проголошує, що його капіталістичні боги назначили для спасіння західноєвропейської культури.

„Моя місія має отже, якщо спробувати означити, характер не науково-освітнянський, а практично реформаторський. Я є по суті каменяр, договізнак, культурний піонер“. Чи історія людства назве колись Кайзерлінга Мартіном Лютером нової буржуазії, це справа майбутності, але що зараз буржуазія хоче з нього такого мати, це річ безсумнівна. Так само, дуже сумнівне чи Кайзерлінг є мудрець, але що він мудрець сучасної активної міжнародної буржуазії, це безперечно факт. Фельдкеллер, який, як сам Кайзерлінг каже, найкраще зрозумів його вчення й мудрість, говорить про нього ось що: „Граф Кайзерлінг — це вроджений властелин, вождь, організатор. Він має моменти, в яких кожний крок є королівським. Як вождь прокладає поле історії, як інженер підслухує тайні закони історії, як символік оформляє думи мас, як режисер справді великого стилю організує духовне обличчя майбутньої епохи“¹⁾. Не диво отже, що якраз в ньому сучасна буржуазія бачить апостола своєї мудрости. Чого ж власне хоче Кайзерлінг?

Перш за все, й не проходить червоною ниткою через усю творчість Кайзерлінга і його школи, він хоче навчити сучасну буржуазію активізму, радикалізму, дії, він хоче навчити вірити в її історичну місію. Проти песимізму за оптимізм! Сучасна буржуазія під великими ударами дійсности в своїй ідеологічній постанові, яка досіль базувалась на здобутках конкретних наук, яка вносила на мозолях мускулатури думання, губить чимраз скоріше віру в можливість свого вічного існування. Перед нею одкривається прірва. Кайзерлінг хоче навчити її бадьорости й відваги й небаоятись цієї прірви. Заперечуючи в принципі науку, цебто дотеперішню скаду буття буржуазії, він її розчарований вказує на другі сили, які зуміють перевести буржуазію через прірву між інтелектом і дійсністю.

Кайзерлінг учить буржуазію боротися з долею. Не можна йти в тенетах фатуму, долі, ні, треба боротись з нею. „Доля сьогодні це всюдн наслідок вільних рішень попередніх генерацій. В залежности від того, до чого вони рішались, розвивається життя других пізніших“. Таким чином, „є можливе цілковите подолання долі“²⁾. Людина завжди рішає більше чи менше суверенно у залежности від ступеня своєї свідомости“³⁾. Звичайно закономірність природи важко зломити, але закони суспільства рішає людина. Тому завдання сучасної буржуазної культури, буржуазного суспільства в цілому полягає „не в розумінні omofati, не у виключному потаканні долі, а навпаки в її побороженні“⁴⁾. „Тому є найвища пора покінчити зі звичайною балаканиною про фатум, ласку, упідглеглення. Немає ніякої іншої долі, як тільки результат з підсумування вільних рішень“⁵⁾. Звідкіля ж беруться ці вільні рішення? „Наші рішення, коли розглядати їхнє походження, постають самі з себе; факт можливости вибору не дається з чого небудь вивести і вся ця сама можливість вистарчає для повного обоснування поняття волі“⁶⁾. На думку Кайзерлінга, вся людська історія це є виключно справа людей.

¹⁾ „Der Weg zur Vollendung“ зошит 5. Cratti: Paul Feldkeller: „Geschichte als Wille zur Spannung“

²⁾ Graf H. Keyserling: „Schöpferische Erkenntnis“ стр. 377.

³⁾ Там же.

⁴⁾ Там же. ст. 110.

⁵⁾ Там же.

⁶⁾ Там же ст. 92.

права чи не права, але т. зв. демократична, цебто по суті міщанська критика кидає Кайзерлінґові, що він з людини робить ідола. І справді, на думку Кайзерлінґа людина це все, особливо людина осяяна духом дармштадтської школи мудрости. Школа хоче „твердо взяти в руки віжки історії.“ Вона, пасне кажучи, хоче навчити аспірантів цієї мудрости як відноситися до історії. Взяти активно у свої руки віжки історії — ось чого в основному учить Кайзерлінґ. „Воля і доля по суті є теж саме“¹⁾.

Кайзерлінґ тому проти пацифізму, який, на його думку, „не має перед собою ніякої ж майбутності“²⁾. Тому Кайзерлінґ і проти „м'ягкого ліризму“ школи Тагори. Він проти сентименталізму, за активну боротьбу, за здійснення нової буржуазної культури, він нарешті за безкласове суспільство, але не шляхом затушування класової боротьби, а її цілковитої розгорнутості, повторю вигнання, тому то і „часи ніби гармонії і суспільної єдності (середовищя) належать в царство байки. Універсальна етика й політика, взагалі якийнебудь нормативний монізм є утопія“. Кайзерлінґ теж за „суспільну симфонію“, але в жодній оркестрі труба не намагається копіювати звуки клейти, ані скрипка не робить компромісу з чельом, щоб мов стрінутися а в якомусь тоні в середині. Весь час кожний настоює вперто на своєму противі, панує боротьба між струментами, але тільки на поверхні, бо внутрішньому все тісно зв'язано із змістом цілого твору для виразу якого потрібні всі голоси“³⁾. В даному разі Кайзерлінґ нічого нового не дає, бо в суті це старе розуміння суспільства, як єдиного організму з постійними категоріями гніту й панування. Своїм сарказмом Кайзерлінґ звертається особливо проти опортунізму, який завжди хоче сходитися на середніх тонах. Ні, між іншим, є властивістю особливо теперішніх німецьких демократичних партій в середині, в роботі яких німецька воєнничка буржуазія бачить все вже сучасності. В розумінню Кайзерлінґа, бути творчим далеко не значить йти на залагодження суперечности. Навпаки, творчість полягає в піднесенню напруження. „Бути творчоплодовитим це не значить вирівнювання протилежностей, а навпаки піднесення напруження“⁴⁾.

Кайзерлінґ за динаміку проти статичності, за героїзм проти міщанства, яке, на його думку, є наскрізь інтелектуалістичне, а тому обмежене й не творче. Треба змагати до гармонії, але не як наслідок компромісу, бо це означає смерть, як кристалізовану закінченість, яка творчий акт робить неможливим. Навпаки гармонія, як напруження, протилежності до вищого рівня і нового вищого і сильнішого ритму — оце і є єдиною можливою ціллю західної культури“⁵⁾. Але в той же час школа мудрости висуває на місце класової боротьби між капіталістом і робітником ідею „єдності праці, що, звичайно, трошки не сміє порушити інтересів капіталістів, як „Herren und Führer“⁶⁾. Пролетаріат як щось окреме і протиставлене буржуазії Кайзерлінґ висувивав нарівні з Антантою „злыми ворогами“ німецької нації. Він гірко плаче про союзи індустріальних баронів над „домоганням підвищення зарплати, що жорстоко все руйнує“. Кайзерлінґ за асоціацію Західної Європи, бо тільки асоціація її повинно спасти, але ні в якому разі це не повинно статись шляхом пожертв своїх прав від буржуазії, яка є керівником і творчим центром буржуазної культури. Ні, це мусить йти шляхом загострення бойової позиції буржуазії. Суспільним ідеалом тому ніяк не може бути „демократія“. Саме слово повинно уступити фашистському поняттю „Volksgemeinschaft“ цебто „народня спільнота“. Вже саме виставлення цього поняття,

1) „Der Weg zur Vollendung“ зошит 10. стр. 16.

2) Там же зошит 7. ст. 51.

3) Там же зошит 5, стор. 62.

4) Там же.

5) Там же.

як щось „повинного“ говорить ясно про внутрішню політичну настанову Кайзерлінга і його школи. Та нарешті він з цим і не ховається, а навпаки відкрито підкреслює у своїй ідеалізації фашизму в Італії.

Фашизм ось майбутня форма людського суспільства. Фашизм ось та сила, яка не тільки може припинити розклад Європи, але й зуміє вивести західноєвропейську культуру на нові рейки творчості. „Тому то і сьогоднішня Італія пішла від іншої Європи в соціальному й народньому розумінні не багато десятиріч вперед: там вже почався процес єднання народу в нову спільноту, про що в Німеччині покищо тільки ще теоретизують. З цієї одної короткої думки вже ясно виходить, як цілковито фалшивим є вважати фашизм реакційним рухом, або намагатися при його допомозі досягнути реакційних цілей“. В Італії фашизм на стало принесе тільки добро¹⁾ тому що там „ні тільки новий, але власне кращий і дух опанує сьогодні італійську націю“²⁾.

Кайзерлінг теж за поступ, але своєрідний.

Поняття „поступ“ не є вічне, не абсолютне і особливо в найновіші часи воно змінилося. „У нас цикл завершився. Із того слідує, що те, що перед двадцятьма роками могло означати найвищий поступ, сьогодні є безперечним симптомом стагнації“³⁾. Поступом треба вважати все те, що помагає ренесансові буржуазної культури, буржуазного світу. В такому розумінні індійські філософські системи як Йога чи Магай вчення чи мудрість Конфуція поступовіші ніж наймодерніші ідеї найновішого часу, бо вони допомагають кристалізації внутрішньої творчої сили сучасної буржуазії. Людині тому повинно шукати спасіння не в більшовизмі, а в цих, власне, старих азійських мудростях.

Більшовизм як щось нове, — у всій мудрості Кайзерлінга має цілий окремий самостійний розділ. Взагалі ж Кайзерлінг російсько, Росії не любить, що свідчить саме про те, що у нього самого дуже багато російського, особливо від старого феодала. Про все руське він говорить з великим приризством. Особливо він ненавидить толстовщини. Толстой для нього це тільки „боязливий (feige) ортодоксальний монах який „був більше зовнішнім, ніж внутрішнім“. Цілоком зрозуміло. Фашизм, активізм бойовничої індустріальної буржуазії не хоче, не терпить ніяких діяспор, ніяких внутрішніх роздвоєнь. А потім руський це взагалі „хаос“, без витримки, ворог культури, інстинктивно схильний до поганого“⁴⁾. Тому ясно, що й більшовизм для нього це тільки „масохізм“, „сатанізм“. Як бачимо в даному разі, цей бард бойовничої буржуазії не сказав нічого оригінального, а користується тільки термінологією „der besten Russen“ таких містиків емігрантів як Мережковського⁵⁾, й Арсєва. „Шлях більшовиків не веде вгору, а тільки вниз до руїни. Все одно, що вони заступають, вони не являють живих типів, які можуть розбудовувати новий світ“, тому „положення Росії страшне до того, що не дається вложити в поняття. Коли продумати експеримент Москви, то він по суті означає помилкову жертву за ціле людство, бо дякуючи йому людство пізнає чого воно повинно робити“⁶⁾. „Що Чека це найгірший дух чорта, який взагалі коли-небудь панував на землі, то про це немає ніякого сумніву“⁷⁾. Оце все, до чого догнупалася „мудрість“ Кайзерлінга про таку гігантську історичну подію

¹⁾ Там же, стор. 69.

²⁾ Там же, зошит 8 — 9, стор. 81.

³⁾ Там же, зошит 12. 1926 р. стор.: „Fortschrittliche und vückständige Völker“.

⁴⁾ Там же. Зошит 13. ст. 42.

⁵⁾ Для Кайзерлінга найсильнішою, що серце і душу розриває книжка Мережковського „Царство сатани“.

⁶⁾ Там же. Зошит 1. Стаття „Eine Ausprache an die radikale Jugend“.

⁷⁾ Keyserling: „Die neuenstehende Welt“ ст. 39.

як Велика Жовтнева Революція!?! Поверховно сказати — це для Кайзерлінга і його школи не закид, бо поверховість думки це взагалі основна суть його мудрости. Устами Кайзерлінга говорить обмеженість і злоба матнута до збунтованого люду. В його „мудрости“ давенять нотки ланку балтицького барона, якого пошкрібала трошки (на жаль за мало — П. Д.) революція 1905 року.¹⁾

Ненависть до революції базується на його ненависті до маси взагалі. На його думку, в кожному народі є гірші біологічні типи і кращі. Гірші типи творять трудящі маси, кращі біологічні типи це провідники, вожді. Маси це тільки „Werdensbrei“ цебто „дріждже ставання“ й не більше. Обов'язком найвищим це плекання типів вождів, тому „на місце демократизації мусить вступити аристократизація істоти й думки“²⁾. Тільки аристократизація спасе західню - європейську культуру від загибелі. Аристократи майбутности це індустріальні роди, які власне вже тепер являються розсадниками нового світу, нової культури. Америка зі своїм шаром найвищої золотой аристократії становить ідеал для Кайзерлінга. Таких порядків він хоче й для Європи. Маси треба тримати в послузі й нарешті не дуже допускати до книжки, тому Кайзерлінг дуже радо сприймає факт піднесення продажної ціни на книжку. На його думку „брати найвище, без усвідомлення собі відповідне щось за це заплатити, це низько“³⁾ й тому то у майбутньому „духовні багатства мусять бути визнані, як цінні предмети і мати приватне розповсюдження, як срібло й золото: це є основний пункт“⁴⁾. Наголос в даному разі стоїть на „приватне“, таким чином для справи швидшої та успішнішої аристократизації суспільства „мудрість“ Кайзерлінга вимагає унеможливлення доступу цінности книжки в широкі працівні маси.

Для широких мас є праця і її для них вистарчить. Сам Кайзерлінг як і личить справжньому аристократові не любить праці і до певної міри уважає її понижуючою гідність людини, власне, на його думку, праця як служба биває в людини її аристократизм. Англієць не любить праці і завжди був „arbeitsscheu“ тому витворив тип вождя, а німці навпаки люблять працю і тому витворили тільки другорядного типа subalterna; цебто підлеглого слугаку; в цьому він бачить і причину поразки Німеччини у світовій війні. Праця не для аристократії, на аристократію мусять працювати маси. Беззастидно було б думати, що широка нішшенська натура Кайзерлінга хоч трошки постарасться прикрасити цей грубий, провокуючий цинізм про працюючих мас. Нічого подібного, як раз цей цинізм він підносить на висоту історичного закону, що керує суспільством. „В тому у світі ставання й заникання — кожне життя живе примусово коштами другого“⁵⁾. Це вирішальна догма життя суспільства.

Як і всякий порядний себе шануючий фашист, так і Кайзерлінг теж прихильник теорії чистої раси. Він боліє за майбутнє білої раси, але як добрий

¹⁾ Кайзерлінг в час революції 1905 року мав великі маєткові втрати. Взагалі треба сказати, що попри всю надуту „аристократичність“ істоти й думки якою так ванилась школа, для неї характерною рисою, що цілком відбиває її внутрішню суть, є тупість й обмеженість дрібненького філософа міщанина.

Як же інакше можна назвати наприклад „учені виводи на з'їзді „школи мудрости“ якоїсь істерички Doga zu Putlitz, яка доплелась до нісенітниц, що мов в Росії жінки на протест проти їхньої соціалізації від компартії кінчають самовбивством. Жінки в Росії не тільки „animalischer trieb“ Справді це фантазія, якої б позаздрив сам Жюль-Верн. Чи є який небудь термін, поняття, яким би точно можна висловити той мозговий стан, в якому доповідка говорила про стан жінки, а „школа мудрости“ слухала ідіотизм сказати, це ще за мало. — П. Д.

²⁾ Der Weg zur Vollendung“ зошит 1. Статті: „Vollendung und Glück“.

³⁾ Там же Зошит. 5. ст. 19.

⁴⁾ Там же.

⁵⁾ Там же. Зошит 15. Статті: „Das Zeitalter des Erdbeherrschenden Geistes“.

німецький патріот Кайзерлінг виявляє й тонке й ніжне розуміння антисемітизму. На його думку, все йде від євреїв, євреї це творці революції, не було б євреїв, то не було б і революцій. Проста й ясна, як бачимо, аристократична голова! "... Вже зі своєї природи євреї найконсервативніший народ; тому коли б чезло їхнє переслідування, то радикалізм опинився б без вождів; теоретично це означає порадок, але практично факт, що в результаті страшного зовнішнього гніту, якраз євреї провадять революції⁽¹⁾).

Що ще треба додати для того, щоб зрозуміти ціленаправлену творчість Кайзерлінга у всьому ареолі його дармштадтської мудрості? Думки чіткі і ясні й безперечні, як ясною, чіткою й безперечно є відвертість сучасної буржуазії в її жорстокій експлуатації працюючих мас. Кайзерлінг, як філософ цієї буржуазії, тільки відзеркалює її суть. Але як у всьому буржуазному світові, так і у філософії Кайзерлінга, не звертаючи на повсякчасні заклинання духом єдності змагання до ренесансу, криються глибокі протиріччя. Та про це далі.

Вся соціологічна настанова Кайзерлінга базується на своєрідному розумінні історії та її діалектики діяння. В цілому він не заперечує ніби діалектики (звичайно в ідеалістичному кантівсько-шеллінгіяському розумінні). Кайзерлінг пробує дати їй тільки друге wyjaśnienie. Він уводить до неї елементи іраціонального. "Ще завжди уявляється історична діалектика — каже Кайзерлінг — як розв'язка рахункового завдання чи виконання якогось раціонального висновку. В дійсності ж історичний хід не розв'язує ні одного конфлікту, а тільки уневажнює його на місце якого знов виступає новий. Кожна протилежність є тому suo loco і suo tempore оправдана, але тільки тоді і там після чого вона ставши беззмістовною заміняється другою протилежністю, яку чекає також сама доля"⁽²⁾. Таке поверхове у Кайзерлінга розуміння діалектики історичного діяння дуже тісно зв'язане з дуже поверховим розумінням закону причиновості. Для Кайзерлінга кавзальність це тільки просте описання, яке зі суттю самою не утотожнюється. "Принципове wyjaśnienie лежить очевидно в площині простого описання. Тут видно тільки те, що є, але не що воно означає"⁽³⁾. Історію Кайзерлінг змальовує як систему ритмічних напружень, які найкращі можна собі уявити у виді продовгуватих хвиль, коливання яких то згущаються, то рідіють. Так бачить на поверхні кавзальне описання, до суті ж самої може проникнути тільки інтуїція. Конфлікти таким чином не розв'язуються, а тільки їх неначе уносять, змітають із собою нові наступні хвилі. Як і само розуміння дійсності, так і в розуміння історичного процесу Кайзерлінг уводить багато іраціонального. Важко сказати щоб всі ці мальовничі метаморфози значили щонебудь більше, ніж прості фантазії вигадки середньої руки майстра. У всякому разі для розуміння історичного процесу вони дають дуже мало, навіть у розумінні буржуазної школи, просто тому, що це все вже давно пересказано і відкинуто як негідне.

Як би там не було, але своєї картини хвиль Кайзерлінг потребує для того, щоб "викраяти" завдання мудреця, а звідціль визначити й історичне завдання своєї школи. Роль мудреця полягає на регулюванню історичних ритмічних напружень. Кожний мудрець повинен бути Позейдоном sui generis, який би направляв хвилі океану історичного діяння. Не тверди історичні закони визначають хід подій, а вміння такого дармштадтського Позейдона плавати на бурхливих хвилях цього океану. Вміння плавати серед чужої, ворожої стихії — ось увесь сенс соціології та розуміння історії Кайзерлінга. Навчити цього плавання сучасну бур-

¹⁾ Там же. Зошит 4. Bücherbesprechung.

²⁾ Там же. Зошит 5. ст. 49.

³⁾ Там же. Зошит. 16 ст. 17.

куазію це і є життєве покликання школи мудрости Кайзерлінга.

Шпенглер і Кайзерлінг — це без сумніву найвизначніші стовпи модерної філософії сучасної буржуазії. Як Шпенглер, так Кайзерлінг мають дуже багато спільного між собою, не зважаючи на два протилежні полюси своїх вихідних основ. В дійсності вони два куди собі рідніші, ніж це на перший погляд може видатись. Хоч Шпенглер і сигналізує „Untergang des Abendlandes“ і наводить чорні тіні песимізму й філософії сучасної буржуазії, як і адвокат її героїзму й романтизму Кайзерлінг.

Обидва по суті намагаються до утворення ренесансу сучасної буржуазії. Обидва вони стоять однаково близько до „модерних індустріальних капітанів“.

Кайзерлінг поетично мальовничими імпровізаціями та фантазіями намагається оживити сучасну буржуазію розбуджуючи в ній героїзм й романтизм ціною заперечення інтелекту, суспільних законів, Шпенглер же з холодом і тверезістю математика — спеціаліста показує сучасній буржуазії дійсність якою вона справді є і тому Шпенглер має теж „життєвотворчий вплив“ як це визнає навіть сам Кайзерлінг¹⁾. Шпенглер власне зі своєю „філософією“ являється неначе штатним „Zutreiber“ — (наганячем) сучасної буржуазії до школи мудрости Кайзерлінга.

Шпенглер учить про сутінки сучасної буржуазної культури, розкриваючи (навіть з певною дозою цинізму) гнилі місця буржуазії та її культури, які вона так довго намагалася заховати. Шпенглер констатує хворобу. Кайзерлінг пробує лікувати; обидва вони, звичайно, зацікавлені в спасінню, у відродженню буржуазії. Як Шпенглер так і Кайзерлінг метафізики, а тому і схоплюються у своїй цілі, хоч ідуть до неї різними шляхами. Обидва вони духовні тодисти індустріального „Hoch kapitalism-u“, тільки кожний з них виконує свою роль. Це все дає право говорити про певну цілу систему філософії культури спеціально індустріального „Hochkapitalism - u“, яка витворюється з чимраз точніше зазначеними рисами, з чимраз чіткішою ідейною кристалізацією, не звертаючи уваги на деяку ніби різницю засновків.

У всій міжнародній філософії, історії, науці, навіть художній літературі сучасного індустріального „Hochkapitalism - u“ у цілому замінний відрив від інтелекту до інтуїції, від песимізму, розчарувань і безперспективності героїзму, активізму, романтизму. Не в жарт, а цілком серйозно буржуазна сучасна наука починає говорити про ренесанс буржуазної культури. Школа мудрости Кайзерлінга є об'єктивно в цілій тій системі лише ланкою із ланок, але дуже важливих, на яку припадає підготовка кадрів вождів для ренесансу буржуазної культури. В цілому школа змагає до „витворення нової, вищої культури з сучасного внутрішнього розвалу“, а для цього потрібно в першу чергу „нове формування такого глибокого змислу і розуміння внутрішньої людини, яке б незуміла ні в якому разі порушити більшовицька негачія“²⁾.

Оці думки якнайкраще виявляють всю внутрішню суть школи мудрости та її цілеспрямованість. Дуже цікаво, що вся ця т. звана філософія „ренесансу“ сучасної буржуазії не тільки радо визнає кризу сучасної своєї культури, а навпаки іменно в цьому самовизнанні вона бачить вихід у майбутнє. (Шпенглер). Криза, про яку сучасна буржуазна література пише не менше революційної літератури, неначе бажана для неї. Цієї кризи перелякалось міщанство й намагається за всяку ціну затушкувати, бо власне

1) Там же. Зшит 5. 1923. Стаття: „Spengler und wir“.

2) Там же. Зшит 1.

кажучи це і є криза дрібно-міщанства в першу чергу. Велика індустріальна буржуазія радо акцентує цю філософію кризи, бо вона дає їй неначе моральне оправдання для творення „нової культури“. Сучасна буржуазна філософія неначе киває на когось, що мов ось хто винен і цілком забуває, що в даному разі вона незвичайно подібна до того злодія, що утікаючи кричить: „ловить злодія“. Сучасна буржуазна філософія, або як вона себе часто любить називати — „філософія ренесансу“ змахує всю „вину кризи“ на інтелектуалізм, забуваючи при тому, що вона у своїй молодості була великою любовницею *die intellectuolis*. „Ми мусимо погодитись з тим, що стара культура поцілена на смерть. Хоч як би високо не стояли типи, що її заступають над більшістю представників духа нового часу, вони, не зважаючи на можливу частинну реакцію і реставрацію, все таки не зможуть найти шляхів до вилікування душевно хворої людськості¹⁾. Треба творити „нову культуру“, бо стара мертва. Ось основний ідейний зміст настанови філософії „ренесансу“ буржуазії. Сам Кайзерлінг розуміє прекрасно трагедію кризи, особливо коли її порівнює з „вимираючою антикою“, але він уважає, що „ми не мусимо піти на дно“ тому, що буржуазія ще ніби може „життя оформити новим духом“. Зараз бо сучасна культура, як колись антична, в стані, де „вільний ініціативі бракує духовного і матеріального капіталу“²⁾. „Ми живемо справді в на рідкість“ грубому й тупому часі³⁾, в якому „спить мистецтво“ поскільки „мужі революції не стали приятелями, що її розуміють і підтримують.“⁴⁾. Європейська цивілізація найвищої дати сама себе довела до абсурду⁵⁾. „Західна людськість безстримно падає з космосу до хаосу назад“⁶⁾.

Де ж причина цих сутінок західно-європейської культури?

Причина цього завмирання старої культури лежить в тому, що „маса європейської людськості загубила всяку душевну структуру“¹⁾ поскільки „великий інтелектуальний поступ в цілому розвивався ціною душевного життя“²⁾. Західно-європейський світ стоїть над прірвою, він уже валиться. „Це й не може бути інакше, поскільки душевний світ розкладений або розкладається“³⁾. Великий злочинець „розум розклав все, що тільки можна розкласти“⁴⁾. „Розум“ ось імення страшного ворога сучасної буржуазної культури, що її так безпощадно розкладає. І справді мудрість сучасної буржуазії проголошує:

„розум є банкрут“.

„У європейському, а ще більше в німецькому культурному світі щось розпалося“. „Надто велика інтелектуалізація і механізація, душевного життя й перецінення знання й знання коштом почуття й переживання — це і є іменно те, чого більше не можна винести“¹⁾. „Це факт, який не дається заперечити, що в наш час всі культури, що базуються на знанню (досліді) вірі і умінню (а цей характер виявляють культури, світу — якщо не хочемо сказати культурний світ — більше не задовольняють; на них наложива страшне вотум власне вся людськість і навіть дуже видатні люди до смерті їх

¹⁾ Там же.

²⁾ Там же. Зошит 10 1925). Стаття „Eine Vision der Kommenden. Weltordnung“.

³⁾ Там же.

⁴⁾ Wilhelm Vollrath: „Graf Keyserling und seine Schule“ „Це натяк проти ваймарських політиків. П. Д.

⁵⁾ Hermann Keyserling: „Was uns not tut. Was, ich wille“.

⁶⁾ Там же.

^{1, 2, 3, 4.} Там же.

¹⁾ Karl Steinöcker: „Spenglers Untergang des Abendlandes und die geschichtswissenschaft“.

проклинають⁽¹⁾. Інтелект це „молох“, який все розкладає, нищить, обезсилює. І зараз по суті „інтелектові не можна дати ніяких прав на творення світорозуміння“⁽²⁾. І справді зараз тільки слабкий інтелект може піддатися інтелектуалізму⁽³⁾. Виходу треба шукати в подоланні інтелектуалізму, в переході до метафізики.

Ця філософія, т. зв. „ренесансу буржуазії“ наполягає твердо на тому, що інтелектуаліст не може бути метафізиком, а тому не може пізнати дійсності. З Канта ці синиці фашизму, що своїми хвостами мріють море запалити, чи то власне „ренесанс“ буржуазії творити, знають ще тільки одне, а саме, що Кант учив про обмеженість розумового пізнання. І це все! а в останньому без ніяких прикрас прямо заявляють: „Хто живе в XX сторіччю не може не брехати, коли почне компонувати в стилі XVIII віку“⁽⁴⁾. Коли тільки в цьому полягає „вічне значіння Канта“, то воно не довге, мабуть не довше існування дармштадтської школи мудрости!

„Треба шукати нової синтези духа і душі“⁽⁵⁾. Інтелект цього дати не може. Якраз антиінтелектуалізм з його чисто антираціоналістичною настановою — ось шлях яким мусить піти дальший розвиток буржуазної культури, база, на якій повинен вирости ренесанс буржуазії. „Життя не дається схопити в поняття, воно не дається ні пізнати ні вивчити“⁽⁶⁾, поскільки життя, це не тільки раціональне, навпаки „життєве — це синтез раціонального та іраціонального“. Треба розбуджувати в людині те примітивне, що було в неї до раціонального, бо воно хоч і наївне, але правдиве. Акцент треба ставити на підкреслюванню всього того, що іраціональне, бо тільки воно виводить людину поза межі вузького пізнання на височині справдішнього розуміння, іменно тільки іраціональне відкриває широкі горизонти творчій інтуїції. Іраціональне це шлях, що веде людину в царство трансбіологічного. Й це потрібно просто тому, що „все життя, за історією думання, є з рештою тільки вислів для чогось трансбіологічного“. Така бо є дійсність, а пізнати її тільки при допомозі чистого інтелекту, раціоналізму, шляхом порожнього і бездушного рахування й розкладання це — фантазія.

Тут на поміч мусить бути притягнута інтуїція.

Творчі імпульси людини лежать поза сферою впливу інтелекту й ratio. Вони десь глибоко на дні душі й їх розбудити може тільки інтуїція, бо вони власне і є оформленням діяння іраціонального. Тому не конкретні науки, а метафізика мурує шлях майбутнього походу нової культури. Іраціональне — ось основа творчости. „Тому й алогічне неминучий результат всього переживання“⁽⁷⁾. Тому то, нарешті, архаїчне думання сильніше, могутніше, живіше й більше творче за інше. В ньому пізнати сліди вічної мудрости⁽⁸⁾. Логос — це темна сила, яка нищить душу людини й замикає перед нею царство пізнання й досконалости. Треба дійсно признати цій школі т. зв. „ренесансу“, що вона всіма змислами, майже чисто біологічно, ненавидить логоса. Й цілком по праву, бо логос сучасности,

¹⁾ „Der Weg zur Vollendung“. Зошит 1. Стаття: R. G. Binding: „Uebv die Schule der Weisheit“.

²⁾ Там же. Зошит 5. Стаття: Feldkeller: „Geschichte als Wille zur Spannung“.

³⁾ Там же. Зошит 7. Фельдкеллер про з'їзд школи мудрости 1923 р.

⁴⁾ Там же. Зошит 8 — 9. Стаття: Keyserling: „Die ewige Bedeutung Kants“.

⁵⁾ Hermann Keyserling: „Was und not tut. Wac ich will“.

⁶⁾ Karl Stenckler: „Spenglers Untergang des Abendlandes und die Geschichtswissenschaft“.

⁷⁾ „Dev Weg zur Vollendung“ зошит 8—9. Стаття: Keyserling: „Die ewige Bedeutung Kants“.

⁸⁾ Paul Feldkeller: „Gvaf Keyserlings Erkenntnisweg zum Ubevsinnlichen“.

⁹⁾ „Dev Weg zur Vollendung“ зошит 6. Стаття: Ervin Roussell: „Die Bedeutsamkeit der archaischen Denkform“.

¹⁰⁾ Там же

логос історії нашої епохи найлютіший ворог сучасного капіталістичного суспільства, бо зі жорстокістю неминуучости несе йому смерть. Іронічні усмішки логоса це — криваві рани сучасної буржуазії, тому він аз такою ненавистю говорить про логос і боязливо ховається під драні крила інтуїції, цієї історичної *Machden für alles*, яка в різні часи повинна була на своїм лоні давати притулок прарізним дезертирам логоса. Умираючий забуває про свої матеріалістичні захоплення в молодості і з трепетливою старою душею шукає спасіння у вірі в щось потойбічне. Колиж розкрити ту „душу“, то покажеться боязливо трухле stare тіло, що не хоче ще умирати попри сього логоса й рацію природи. Така то й сьогодні буржуазія. Кайзерлінг громи метас на логос і лякає всіма пекельними муками й самим Люципером того, хто йде шляхами логоса“... бо тому хто записавек логосові грозить знову і знову небезпека Люципера“.¹ Не в логосі людство повинно шукати свого спасіння, а в містицизмі, в трансах переживань духовних всяких церковних святців. „Тому понад все святим було для мене переживання душі Франциска з Асізу. Особливо оплодотворила мою душу легенда, в якій Франц на свій лад визначає правдиву щастливість: не сила мови, не наука, не результати навершення, не ласка зверху, навіть не близькість бога визначає найбільшу щастливість — тільки радість в пониженні. Бо все добре йде від бога, ми ж самі мали б тільки заслугу в тім, як переносимо зло“. Для того Кайзерлінг радить поглибитись в ці легенди про святого Франциска. „Особливо заглиблення в францісканство добре для учеників мудрости“.² Оці вислови „мудрости“ Кайзерлінга, яка по суті нічим не відрізняється від риночних вигуків якого небудь платного „пророка“ Армії Спасіння, що з безробіття з нужди та голоду записується в „христових спасителів людства“. Різнити ніякої, і тому це тільки підкреслює ту думку, що як Армія Спасіння, так і „школа мудрости“ Кайзерлінга це тільки хоч формою і різнні, але суттю рідні засоби цементування, спасіння сучасного капіталістичного суспільства. Для цієї ідеї в цілому інтелектуалізм, раціоналізм, логос мусять бути подолані. Їхнє місце мусять заступити містика, астрологія, релігійна метафізика з доміантною роллю інтуїції.

Звичайно підкреслювання творчої ролі інтуїції далеко ще не значить цілковитого заперечення науки, інтелекту, раціоналізму, емпірії й т. д. Сучасна європейська буржуазія в багато дечому американізується в повнім значінню слова. Як завжди, так і в теперішній період вона дуже різко виявляє новозучоемпіричний характер свого розуміння. Вона по суті приймає в цілому американський прагматизм. Інтелект й рацію, точні науки потрібні їй для технічного розвитку, але вона кричить стон коли цей інтелект, логос переходить до цінування суспільних явищ. Тут інтелект, логос стають неприємними, тому буржуазія проголошує обмеження прав інтелекту й логоса. Тут вона пробусе подолати інтелект, перейти його межі й поза ними, а саме в сфері чисто метафізичного шукати для себе оправдання й порятунку. Наука потрібна, але вона „перестала бути висловом правди“, тому що „сприймання і міряння, обслідування й досвід, уявлення й поняття нічого не дають для „пізнання“, а тільки означають простірну і речеву орієнтацію, а це є цілком щось інше“.³ Таким чином наука, особливо точні науки — це тільки незначний засіб на шляху до пізнання, а в ніякому разі остаточна інстанція. Інтелект рахує, міряє, аналізує, але суті дійсности пізнати не може. Тому то „надзвичайно велика небезпека, що сьогоднішній інтелектуал бурхливо

¹) Там же. Зшитт 4. Bucherschou.

²) Там же ст. 62.

³) Paul Feldkeller: „Graf Keyserlings erkenntnisweg zum übersinnlichen“.

атмосферу (яка відтепер буде становити життєвий елемент заходу (розглядає як червонорожеге вечірнє небо¹⁾). Це натяк на „душевний спокій“ міщанства особливо соціалдемократії, яка говорить, що мов „все добре“.

Межі інтелекту треба перейти як своєрідний Рубікон, за яким чекає спасіння і нове життя. „Для нас європейців це тільки тоді можливо, якщо ми наш життєвий шлях найсильнішого пробудження, найрізкішої інтелектуальності далі аж до кінця пройдемо, щоб потім на найвищому ступені можливо найгострішої критики занову віднайти бажану наївність. Тисячі її не віднайдуть і заломляться на інтелекті“²⁾. Наївно було б отже думати, що мудрість сучасної буржуазії відкидає цілком інтелект для того, щоб його замінити, наприклад хоча б індійським факірством. Ні, вона інтелект, раціоналізм, логос як базу технічного розвитку хоче розвинути до найскрайніших потенцій, вона не хоче допустити його тільки до цінування суспільно-історичних явищ. І тут то власне і вся „сила“ сучасної буржуазії, на якій вона буде свої повітряні замки, але і глибоко небезпечна ахіллесова п'ята сучасного ладу. Така настанова ще раз зі всією силою підкреслює всю гордийський вузлом зав'язану суть протиріччя, в якому заплуталась доля сучасного капіталістичного суспільства. Буржуазні філософи бачать й розуміють „трагізм цієї ситуації, тому то вони свою філософію часто називають філософією трагізму“.

Мудрість сучасної буржуазії полягає в тому, що вона не протиріччя хоче розв'язати, залагодити введенням елементу віри. Віра мусить дати те, чого не хоче дати жорсткий інтелект й логос. Без віри світ, дійсність бідні. „Без віри немає ніякої психічної дійсності“³⁾. „Zurück zum Gott“, „назад до бога“ ось основний лаятмотив цієї мудрости. „Наш розкладницький інтелект більше не знає „бога“. Кант представив його як емпірично не дійсним, як тільки чисту річ думання. Наші природознавці від давна свій найшлякотніший постулат бачать в тому, щоб сходитись без гіпотези бога“⁴⁾. „Чим глибше дослідник проникає в свою річ, тим видається все більше пустим, сухим і менше божеським. Інтелект не бачить нічого метафізичного“⁵⁾— „Розум думуючого дослідника не бачить нічого божеського“⁶⁾. А такий стан наукового думання завів суспільство у безвихідну вулицю історичної безперспективності, загибелі. Буржуазія не хоче загинати, тому її філософи конструють ідею необхідної волі викликаючи при тому на поміч давно забутого бога. „В такому пересуєнні наголосу полягає вся таємниця нового способу думання. Тон, що лежить на інтелекті, йому не забирається: інтелектуальні інтекції залишаються. Але до цього входить новий тон, нова лаятінтенція“⁷⁾. Виходячи із цього школа мудрости в цілому спрямована на впливання не на інтелект, а на „душу“ людини. „Я не хочу діяти на інтелект, а тільки на ту глибину людини, з якої виникають творчі імпульси“⁸⁾, тому то й треба витворити новий спосіб думання. Європейське думання не здатне схопити потреб навіть однієї галузі науки, то що ж тоді говорити вже про цілість. Людина мусить „вийти поза біологічні межі класичний абстрактний вислів чого міститься в критиці Канта“⁹⁾. Це тим паче потрібно, що по суті „все життя включно

¹⁾ „Der Weg zur Vollendung“. Зошит 5. Стаття: Paul Feldkeller: „Geschichte als Wille zur Spannung“.

²⁾ Там же.

³⁾ Hermann Keyserling: „Was uns not tut. Was ich will“.

⁴⁾ Там же.

⁵⁾ Там же.

⁶⁾ Там же.

⁷⁾ Paul Feldkeller: Graf Keyserlings Erkenntnisweg zum übersinnlichen“

⁸⁾ „Der Weg zur Vollendung“ зошит 2. Стаття: Keyserling: Eine Ansprache an die radikale Jugend“.

⁹⁾ H. Keyserling: „Das Reisetagebuch eines Philosophen“ стр. 312.

до історії думання є кінець кінцем тільки вислів для чогось трансбіологічного⁽²⁾

Питання йде отже про правдивий спосіб сприймання дійсності. „Це ж можливе тільки через гострий і глибокий погляд (інтуїція) в тепер і тут сучасного моменту, бо в ньому сходяться і минушина і майбутність“⁽³⁾. „Шляхом самозаглиблення можливо досягнути такий ступінь свідомості, який робить зайвими всі допоміжні конструкції розуму, всю логіку й теоретику й робить шукаючого правди справжнім мудрецем“⁽⁴⁾.

Тут і немає нічого дивного, бо „в більшості дуже важні духовні процеси відбуваються несвідомо“⁽⁴⁾, а через те вони й недосяжні для інтелекту, тому то „нерозумне тіло часто мудріше ніж інтелект“⁽⁵⁾.

Таким чином справа йде не про розум, знання, а про мудрість. Не інтелект, а інтуїція вирішальні інстанції істини.

В такому розумінні можна говорити про своєрідний діалект думання школи Кайзерлінга, який у цілому свого зовнішнього й внутрішнього *esprit* нагадує дуже американізм, а з другого боку дуже рідний діалектові думання Берсона й Файтінгера. Берсон тільки куди глибший Кайзерлінга, а тому й менше зрозумілий, хоч треба признати, що Берсон не без сумніву зараз одна з найавторитетніших і шановних філософських фігур, до голосу якого дуже уважно прислухається вся міжнародна буржуазія. Важко уявити собі навіть сучасну буржуазну філософію без Берсона, власне без берсонізму. Культура думання Берсона куди вища культури Кайзерлінга. Берсон у значній мірі оригінальний європеєць, звичайно у шпенглерівському розумінні. Кайзерлінг найвище нижче середньої руки компілятор індійської й хінської філософії зі західньо-європейським містицизмом. Берсон філософ зі значною філософською освітою, Кайзерлінг фантаст-імпровізатор. Але обидва вони, без сумніву, визначні піонери „ренесансу“ буржуазної культури. Філософи войовничого „Hochkapitalismus“ - у „тиба з тією різницею, що ідея цього піонєрства у Кайзерлінга куди більше усвідомлена і вип'ячена азовні. Власне Кайзерлінг все підводить під цю ідею, забираючи при тому багато від Берсона.

Багато спільного у мудрості Кайзерлінга находимо з філософією фікціоналізму Файтінгера. Філософія „Als ob“ Файтінгера це теж бунт буржуазії проти „гніту“ інтелекту й логоса з його залізною послідовністю розвитку історії. Підкреслення підсвідомого іраціонального є основним у Файтінгера. Як Файтінгер, так і Кайзерлінг теж говорить про „фікції інтелекту, який намагається людину усамітнити“⁽⁶⁾.

Треба сказати, що до школи Кайзерлінга зближається, а у певному відношенні й належить до неї „соціаліст“ Томас де Ман зі своєю „Psychologie des Socialismus“. Взагалі між філософією сучасного соціалфашизму і школою Кайзерлінга є велика співзвучність, що, без сумніву, визначається їхньою політичною контактністю.

У загальному Кайзерлінга можна зарахувати до т. званої „Lebensphilosophie“. Не зважаючи на таке неозначене поняття, все таки в новій буржуазній філософії під цим шильдом збирається цілий ряд визначних буржуазних філософів, як наприклад: Зіммель, Ейкен, Мак Вебер, Міллер — Фройенфельс, Шпенглер, Фельдкеллер і інші. Сюди, нарешті, треба зарахувати Зомбарта, Тіннісса, Трельча й т. д. Ця школа, „представники якої не являються

²⁾ „Der Weg zur Vollendung“ зошит 16. стр. 17.

³⁾ Там же.

⁴⁾ Hermann Keyserling: „Was uns not tut. Was ich will.

⁵⁾ Там же, Зошит 11. Стаття: Keyserling: „Körper, Geist und Heilkunst“.

⁶⁾ Там же.

⁷⁾ Hermann Keyserling: „unsterblichkeit“ стр. 200.

ьки ученими, але між ними є і мужі ділового життя, політики, мистецтва, суспільства, підчас коли „Wissenschafts philosophie“ є одностороннього академічного походження¹⁾, є в дійсності найкращою ідейною базою творення наростання філософії фашизму. Це школа великої індустріальної буржуазії. Вона з приризством відноситься до раціоналістичної філософії, що „рім науки не знає життя“ як до філософії „яка виросла в атмосфері безсимпніву симпатичних маленьких німецьких університетських містечок, як в Гамбурзі, Гайдельберзі, Гетінгені, де справді наука являється центром життя“²⁾. Школа „Lebensphilosophie“ у відміню від „Wissenschaftsphilosophie“ не хоче бути аполітичною „позачасовою“, ні вона хоче дихати повітрям дійсності, вона не бути „правдивим висловом і глибокою думаючою силою нашого часу“³⁾. Цими словами, вона хоче бути войовничою філософією капіталістичного часу. Ця школа бичуєтому Рікєрта за те, що він став напів дорозі між марібувською школою „Когенівського соціалізму“ та школою войовничого капіталізму. Ця школа в цілому виступає різко проти раціоналізму, проти інтелектуалізму, проти „старого європейського способу думання“ так недостатнього для знання й опанування дійсності. Порятунку ці філософи шукають в містиці.

Кайзерлінг являється з такого погляду найчіткіше чітко оформленим представником цієї школи. Кайзерлінг проти „Wissenschaft“ цебто проти знання, а тільки за „Verstandnis“ цебто розуміння. Він цілком забуває, що розуміння без знання є пусте само по собі. Але для того це не має значіння, поскільки він виходить зі założення, що „незнання є західньо-європейську культуру, а тільки мудрість, інтуїтивне розуміння“ тому він за „новий“ спосіб думання.

В чім же ця „новість“? В тому, що на місце недостатнього „західньо-європейського“ думання Кайзерлінг приймає деякі доповнення „східного“ думання, особливо індійського. Можливо і вся „оригінальність“ Кайзерлінга, у відміню від старих європейських інтуїтивних філософських шкіл, полягає в тому, що він свою мудрість одягає в тогу „східної“ мудрости. Містицизм, метафізика, ось чим притягає „східна мудрість“ до себе увагу школи мудрости сучасної буржуазії. Який небудь новоспечений мудрець дармштадтської школи вважає, що чим глибше він запускається у трясовину індійської містики, тим вище він піднімається по ступенях мудрости. І так, наприклад, адепт Кайзерлінгівської школи, якийсь Erwin Russel проклямає себе гарячим прихильником Магау — вчення, що являє собою певного роду відміню буддизму, відрідне християнство без Христа. Чим же цінне це вчення? А от „магау“ — він уникає непригідних раціональних формулок „та виявляє глибоке розуміння для метафізики“.

Звичайно, неправильно було б думати, що дармштадтська школа намагається просто перенести „східну мудрість“ на європейський ґрунт, ні, вона тільки маючи перед очима мудрість, хоче продовжувати „нашу правласну традицію в прямій лінії“⁴⁾. Поскільки не розум, а тільки інтуїція може допомогти пізнанню дійсності, постільки треба вивчати пізнавати „східну мудрість“, яка сильна, що більше — вічна, і це найважливіше для Кайзерлінга — чим яким якраз запереченням розуму і чисто інтуїтивною мудрістю. Чим більше наближатися в східну філософію, тим краще. Каже Кайзерлінг — можна зрозуміти кризу, хаос нашої дійсності.

„Східна мудрість“ притягає Кайзерлінга в першу чергу своєю консервативністю, постійністю, незмінністю, свого роду красою застиглих форм.

¹⁾ Richard Wuller — Freienfels: „Die Philosophie des 20. Jahrhunderts“ ст. 134.

²⁾ Там же.

³⁾ Там же. ст. 135.

⁴⁾ „Der Weg zur Vollendung“ 1922 зошит 4. Стаття: Н. Keyserling: „Antikes und modernes Weisentum“.

Й це цілком зрозуміле. На фоні бурхливої революційної європейської дійсності, що зі захопливою ясністю й чіткістю опрокидує всі старі основи старого суспільства, дійсності, де наче в калейдоскопі швидко і строкато змінюються різні події, застиглість різних індійських вчень, непорушність вірувань, твердість суспільного ладу являються дуже принадливими, ідеально прекрасними для буржуа, що стоїть на краю своєї могили. Однак наскільки коротка вся ця мудрість та хитрування сучасної буржуазії, найкраще розчаруванням для цієї „мудрости“, як факт індійської та китайської революцій. І дійсно, з якою люттю та злобою кричить сучасний буржуа проти революцій в Індії та Китаї; він у край ненавидить їх за те, що вони заперечують його „мудрість“, вони відіймають у нього останню надію у немінній, постійній. Не диво тому, що переляканий буржуа розцінює їх, як тільки „більшовицьку агітацію“ й не розуміє й не хоче розуміти того, що колосальні соціальні зрушення в Індії та Китаї, що кінець кінцем доведуть скоріше чи пізніше до повної ліквідації тієї „східної мудрости“, якою так захоплюється філософія сучасної буржуазії, виникають з внутрішнього стану цих країн, що визначається загальними законами розвитку сучасного суспільства. Кайзерлінг не розуміє того, що недалекий той час, коли корони індійських магараджів полетять так само, як корони „ehrwürdigen Monarchen“ Николая та Вільгельма.

Сприймаючи та європеизуючи, так би мовити, „східну мудрість“, школа Кайзерлінга не тільки не заперечує християнства, а навпаки своє вчення уважає якраз чистим християнством. Відомий вже нам Фельдкеллер характеризує з'їзд дармштадтських мудреців 1923 р. як „християнський і найповнішому та найвластивішому зміслі слова“¹. З елеийним намазанням він же називає цей з'їзд, з'їздом „братства во хрісті“. При чому ж тут тоді єврейські рабини та індійські магараджі? Цілком ясно, справа бо не в „мудрості“ просто, а в „мудрості“ єднання, зміцнювання класової філософії буржуазії, а ця мудрість, як кожний день показує нам життя, не знає ніяких меж вірування, ні національностей. На церкву школа цілком правильно дивиться як на живу політичну організацію, тому і „католицька церква в першу чергу є для неї (для школи П. Д.) чимось живим, перед чим вона має боязливую пошану“. Найкраще виіг'ячує Кайзерлінг світськість церкви, незамінимо прямо підкреслює характер церкви релігії, як клясового знаряддя, коли він учить про бога, що „не ми потребуємо бога, як це вдовольсь до тепер, а навпаки—бог потребує нас як співборців проти сил темряви“². Звичайно, бог без своїх жерців пустий звук, і тому він їх потребує, за що він мусить задовольняти їхні клясові соціально-політичні замовлення.

Якщо з початку школа мудрости Кайзерлінга викинула гасло „назад до бога“, то зараз вона незвичайно ясно розшифровує свого бога, як „виконавця“ знаряддя соціально-політичної волі панівної класи. Вся мудрість школи Кайзерлінга таким чином звернена на боротьбу проти „темряви“, під чим треба розуміти вільноліт змагання широких працюючих мас. Для боротьби проти цієї „темряви“, для ідейного цементування рядів буржуазії, Кайзерлінг по всіх закутах, по всіх темрявинах, де ще тільки не проникли профілактичні промені сонця—науки, випорнує прерізні архизатхі релігійно-містичні вчення, об'єднує їх спільною ненавистю до розвитку в одну дивоглядну цілість—одієсть і наклеївши на цю марку-етікетку: „дармштадтська школа“, видає за найцінніші досягнення людської думки.

¹ Там же, 1924, зошит 7. Стаття: Feldkeller: „Bruderschaft in Christo“.

² Там же, зошит 5. 1923. Стаття: Feldkeller „Geschichte als Wille zur Spannung“.

Все добре, все цінне, що тільки можна використати в боротьбі проти темряви¹⁾, цебто революційних змагань пролетаріату. Спеціально для ідейного скріплення цієї боротьби Кайзерлінг і zorganizував свою „школу мудрости“. Цю боротьбу закликає Кайзерлінг, учить вести без ніяких оглядок на якісь закони розвитку, закони дійсности. Закони, дійсність творить людина, треба тільки хотіти. Кайзерлінг і учить буржуазію якраз хотіти і то хотіти проти природи. Закони? Ніяких! „Картини дійсности лежать в одній площині з творами фантазії, так що між досвідом і помислами не існує ніякої суттєвої різниці“²⁾, каже Кайзерлінг. Що ж тоді дивного, що нарешті вся мудрість Кайзерлінга апогею свого доходить у спиритуалістичному „Hell-cherer“, цебто шахрайському ясновидінню.

І взагалі у вченню Кайзерлінга неабияке місце мають також пінання магії та візії. Сам Кайзерлінг, який себе завжди уважав більше за візонера ніж філософа, пробує „передбачити“, „проникнути“ в стилі кернерівської „Seherin Von Pterorst“ магичним оком у майбутнє Європи. І цікаво, ніж іншим, що його візії прийдешніх днів завжди носить контури панні-рецького патріотизму³⁾. Замість даних точної науки, Кайзерлінг воліє візійні химери астрології. Це зовсім не випадково, що школа Кайзерлінга нараховує у своєму лоні деяких астрологів — хиромантів, як наприклад, Ольга Гінгер-Штернберг і інші. Сам Кайзерлінг ще живо цікавиться психоаналізою, а далі окультизмом та магією.

В цьому захопленню магією Кайзерлінга та його школи звичайно немає нічого фавстівського так само, як його немає й не може бути у всій сучасній буржуазній культурі. Було б нарешті дуже наївно шукати сьогодні в однаково стандартизованих в цілому буржуазному світі готелях, улицах, домах проституції банкових палацях, вокзальних залах, купельських домах і автомобілях, фойфокльоках рідкому люксемі і багатомільйонній думці чогонбудь фавстівського. Капіталістичний світ це трошки збитих шнурок старих культур і над тим молох, жорстокий звір — капіталістична цивілізація. „Мудрець школи Кайзерлінга не має права й не може сказати за фавстом: „тому я записав себе магії, щоб силою і устами духа відкрити деякі есенції“, він записав б своєю душою, щоб рятувати свій стан посідання. Чого тому кичитися фавстівством сучасній буржуазії, як це вона любить любити. Але нарешті, якби навіть і відкинути магію, містику, зі світорозуміння сучасної буржуазії то знову таки ми б не побачили людини, як це каже Фавст, „stund' ich Natur Vor dir, ein Mann allein dann war'es wert, ein Mensch zu sein“, а тільки трухлого і гнилого трупа.

З так званої індійської „віковичної“ мудрости школа Кайзерлінга взяла, як ми бачили, тільки зовнішнє шахрайство, бо й справді, що може мати спільного тисячолітня стоїчна усмішка Будди, віковичний спокій нірвани з божливою верболовою цікавістю модерного міщанина, який у стінах комфортного дармшадтського князівського замку мучить безробітну жертву війни та капіталістичної стабілізації прерізними безглуздими допитами й під ситий шлунок пережовує те, що бідне медіум в трансі „ausdem yeuseits mineilt“³⁾. Цебто „сповідаєся з царства потойбічності“. Тільки поверховний філістер може уявити собі, що поставивши бюста Будди на своєму письменному столику тим самим він вже посів всі тайни многотисячолітньої народньої мудрости індійського народу.

¹⁾ Н. Kayserling: „Reisetagebuch“ стр. 78.

²⁾ Тут треба відмітити, що всі розмови Кайзерлінга про „наднаціональну балтську націю“ являються тільки тактичним маневром для прикриття німецького „Sturm und Drang nach Osten“. Про це сам дуже ясно говорить Кайзерлінг у своїй книжці: „Politik Wirtschaft, Weisheit“ стр. 30 — 35.

³⁾ Graf Hermann Keyserling: „Das okkulte“ стр. 41. Про це читати ще книжку Кайзерлінга: „Die Philosophie als Kunst“ 15 розділ: „Für und wile die theosophie“.

Почати Буддою і закінчити окультизмом — спиритуалізмом, це значить по суті вивірити всю свою напушену мудрість, розшифрувати себе остаточно як філософського шахрая. Ми цілком згодні в даному разі з висновком співробітника Кайзерлінга др. Гапніх, який непосвячений у глибокі й тонкі філософські спекуляції Кайзерлінга, просто, архінаївно заявляє, що до окультизму — спиритуалізму беруться одиниці, народи чи то власне суспільні класи не в період своєї молодості, а тільки — старості. І справді, коли б взяти під увагу історію розвитку містика, то побачимо, що її носіями завжди були і є занепадні класи, що відходять з історичної орани.

Школа Кайзерлінга захоплюється індійськими філософськими системами, але мимоволі виникає питання — чого ж тільки містичною стороною цих вчень, чому тільки системою Йога і ні одним словом не згадує, наприклад, про стару матеріалістичну систему *Sarvaka's* яка по своїй суті анти-містична і направлена на боротьбу проти релігійного обману жерців браманів. Відкидаючи вчення Веди, теорія *Sarvaka's*, яка ще мала назву *Lakṣya-tam* (цебто така, що відноситься до світу) заявляє:

Чотири є елементи: прах вода,
Вогонь, повітря — дух із них походить
З усіх, неначе хміль з квасних речей,
Колі, зав'язані вони, побродять.
„Огонь палає вода холодить
„Подих в повітря теж холодом поновляється
Тільки із самої властивості труда“
Звідкіль ж бере не різноморідність

Після цієї *Sarvaka's* теорії існують як дійсність, реальність тільки чотири елементи з яких виникає дух, як панівна (*berouschenbe*) сила з ферментації, коли ж немає цих тіл, то її, цебто духа не може бути. Тому, „свідома істота виростає з цих елементів і в них знову розхордиться; після смерті немає ніякої свідомості“. Немає ніякого бога, ніякої зовнішньої сили бо

„das Feuer brennt das Wasser kühlt
„der Lufthauch auch sich Kalt anfuht;
„Woher ruht diese Mannigfaltigkeit?
„Nur aus der eigenen Naturbeschaffenheit“

Тому:

Не віримо ми ні в небо, ні спасіння
Ні що для душ якийсь є інший світ,
Ні в те, що свій принести певний плід
Всі вчинки каст та орденів повинні.
Вогнева жертва, трійка вед свята,
Трійний ціпок покутний та зола —
На цю принадку ловлять для життя
Всі ті, кому бо ж все творця турбує
І духу й мужності завжди бракує.
Якщо при *lyotishtoma*, вірити слід,
На небо сходить заколота вівця,
Чому ж не вирядить і рідного отця
Свого наш жерць на той же краший світ?
Якщо від милостини й мертвеці
Насичення, як вірять, зазнають,
Чому ж тоді в дорогу надають
Небійників й самому харчі?
Якщо роздача тут на користь іде
На небі тим, чому же не дає
Вона підмоги й цим, що тут в коморі є?
Іж же сало, боргуй вволю,
Тіша — твій короткий вік:
Тут живеш ти,
Тут (і) умреш ти,

Бо така вже твоя доля:
 Ти не вернешся ніколи.
 Як би хто з свого же тіла
 В палац небесний міг втікати,
 Чому ж сюди
 Знов не прийти
 Хоч часом на годину
 Побачити родину?
 Не інше що є подарунки предкам,
 Як джерело поживи для брахманів,
 Що три всі веде повигадували —
 Шахраї нічні, пронози, штукарі.
 З своїми *jarbhari* та *turphari*! —
 Та ще пишаться пани ці вчені,
 Що є обряди в них такі свячені,
 Що в них повинна й сама цариця — мати
 Огузка кінського в руках держати,—
 Щоб не забути ще штукарської гри,
 Вчать м'ясо жерти пронози, фіглярі!).

Але голос індійських матеріалістів не доходить до вух Кайзерлінга оглух-ши від класової ненависти. Йому ніякої справи до того, що індійські матеріалісти бога називають видумкою обманщиків браматів та різної попіїщини. Йому бо йому рідні, близькі поскільки він сам тільки браман капіталістичної ерзми. Йому близький, дорогий той суспільний лад, який ділить індійський люд на групи, касты, бо він надіється, що майбутність Європи теж піде шляхом розвитку на індійський лад з його кастами, з його вищими та нижчими сарх'ями соціальних відношень.

Таким чином очевидним стає, що школа Кайзерлінга бере не просто іншу філософію, а певно визначену. Кайзерлінг вибирає з неї ті ідеї, які потрібні для заздалегідь визначеної цілі. Об'єднавши капризи буржуазно-капіталістичного барона, що від пересичення кидається на морських яхтах з одного кінця світу на другий з удавними інтересами філософа-мислителя, шукаючи правди, Кайзерлінг находить свого рода одурююче заспокоєння в індійській попіїщині. Але це не аналітичне проникнення в істину, а боку мудрості індійського народу, що складалась довгими віками, тільки поверхнове зашпелення чаруючим сльвом зовнішньої потуги. Тому в „*Reisetagebuch eines Philosophen*“ що створив славу Кайзерлінгові постоїє тільки кіносфотграфічна плівка зроблена з висоти пилоту буржуазного шукача тасмичної екзотики. Це так є, хоч і сам Кайзерлінг сотні раз заявляв, що він не пролетів Індії аеропляном, тільки сховався в неї вдовж та впоперек пішки.

Кайзерлінг об'їхавши цілий світ й позазбиравши по різних місцевостях міста Європи різних нісенітниць, порозбиваних божків та чудотворних ікон святих різних народів різних часів, вернувшись до Дармштадту й тут відкриває свою школу. Було б наївно займатися цією школою та самим Кайзерлінгом, коли б справа йшла просто про капризи звироднілого буржуа, що питає куди складніше, поскільки Кайзерлінг та його школа струйним потоком нісенітниць та реліквій азійських релігій хоче тамувати розвиток людської історії. З'єднуючи до купи в одність всі найчорніші та найотрутіші ідеї містики та завадництва Кайзерлінг, хоче виковати духовну зброю російської реакції. В цьому то й лежить вага соціально-політичного значення цієї школи. Коли деякі індійські філософи називають браманів „обманщиками“ та „комедіантами“, то Кайзерлінг навпаки бачить у них апостолів

Всі ці матеріали взяті з праці Dr. Paul Deussen: „Allgemeine geschichte der Philosophie“ Band I.“ 3. Abteilung ст. 190 — 203. Прекрасним і цінним ділом було б перекласти індійську матеріалістичну філософію на українську мову. — П. Д.

мудрости та гармонії, й це цілком зрозуміло, поскільки бо впершу чергу він у них бачить підпору панівного соціального ладу.

Перемішуючи афоризми старих індійських Ведд зі сетенціями „великого римлянина XX віку“ Мусоліні та посипаючи їх зверху німешанською нафтаїною Кайзерлінг намагається творити нову релігію новітнього цезаризму. Цезаризм, ось чарівне слово, пророком якого уважає себе Кайзерлінг. В цезаризмові Кайзерлінг та його школа бачить „вихід“ людства, людської культури із закута, із закута, із „Erstarung“, одубіння. Творити релігію цього цезаризму виконувати його ідеологію, формувати його світо розуміння — філософію і є історичною місією (як про це сам заявляє Кайзерлінг) дармштадтської школи мудрости.

III. „ІСТОРИЧНА МІСІЯ“ ШКОЛИ КАЙЗЕРЛІНГА

Як вся школа так званої — „Lebensphilosophie“, так і Кайзерлінг, до якої по суті він теж належить, заперечує філософію у її звичайному припінатому розумінні. Кайзерлінг відноситься з неменшим призириством ніж Шпенглер до т. зв. „gelehrte philosophie“ „Ми повинні — каже Кайзерлінг — признати абсолютну безцінність всякої шкільної філософії як такої¹⁾. І цікаво, що оцінку якогось філософа Кайзерлінг будує не на відношенні філософа до науки, і на її опануванні, а навпаки виключно на його особистій чаризмі²⁾„ цебто досвідно „чудодійній здібності“. У зв'язку з тим, як невидно уже з раніше сказаного, й об'єктивна роль філософії набирає зовсім іншого характеру. „Часи твердозакручених філософських систем пройшли. Філософія може нам тільки показувати границі інтелектуальної орієнтації з пересторогою йти далі. Хто ж хоче пройти далі, той не може розраховувати на інтелект на розуміння, як на провідника“. Звичайно Кайзерлінг не відкидає філософії цілком, для нього тільки філософія має інше значіння. „Філософію не розуміє Кайзерлінг, як щось зайве, як пустий вислів абстрактної можливості, так само, як під нею він не розуміє науки“³⁾. Кайзерлінг намагається витворити тип нового мудру, який би мусів бути якоюсь посередньою мішаниною античного стоїцизму та індійського вченого будиста. З одного боку „стоїцизм є філософія західньої молодості і смертельним ворогом тієї нікчемної байдужності та компромісності пересічного західнього чоловіка, якого філософським висловом являється арістотелізм“⁴⁾, і з другого боку „ідеал мудреця для Кайзерлінга є інспірований індійською філософією“⁵⁾. Сучасне європейське думання не здатне охопити вимог навіть однієї галузі науки, що ж тоді вимоги говорити про цілість. Індійське ж думання є більше експресіоністичне ніж аполітичне. Воно є, так би мовити мозаїчне, воно бере цілість і його не перервують протиріччя. Логіка й аналіз нічого не дають, тому Кайзерлінг каже, що „я сам для себе обмежуюсь тільки заглибленням у зміст речей“⁶⁾. Заглиблення це, проникнення в зміст речей нічого немає спільного з наукою, зі знанням, воно наскрізь „hellseherisch“ цебто просто воно означає „ясно видіння“.

У зв'язку з цим школа Кайзерлінга часто любить брати за лаятмотив своєї діяльності сентенцію основника хінської тао — релігії Ляотце, який учить: „Хто глибоким зором все проникає, той може спокійно бути без знань“. Це й роблять дармштадтські мудреці.

¹⁾ „Der Weg zur Vollendung“ 1927. 14 зошит ст. 79.

²⁾ Там же.

³⁾ Felix Emmel: „Das Problem Graf Keyserling“.

⁴⁾ Feldkeller: „Geschichte als Wille zur Spannung“.

⁵⁾ Felix Emmel: „Das Problem Graf Keyserling“.

⁶⁾ H. Keyserling: „Reichtagemuch“ ст. 24.

тому вони більше довіряють своїм „hellseherischen здібностям, ніж конкретним наукам. Взагалі тип мудреця „made in Darmstadt“ більше підходить до віруючого, ніж до ученого з тією хиба тільки різницею, що „мудрець“, призвавши й зафіксувавши у своєму пізнанні бога, відкидає всяку його формальну фіксацію й намагається йти ще кудись „на вищі ступені“⁽¹⁾. Як Кайзерлінг патетично заявляє, що „Ніхто ніколи, як довго не опустить моя духовна сила, не зуміє замкнути мене точно закінченими „поглядами“ — як свідок, що мені завжди удасться таке нещастя відповідними протиріччями оминати“. По суті ж однако така святоточна клятва не є цічим іншим, як тільки своєрідним театральним героїзмом, цим невід'ємним атрибутом свідків ритуалу дармштадської школи мудрости.

Заперечуючи знання, науку, що для школи мудрости, за висловом Фельд-
мера є тільки „відносно значимий діалект думання“, школа пустоту свою
магається замінити театральністю та героїчністю слова, фрази. Сам Кай-
зерлінг взагалі неабиякий майстер фрази і людини за небуденними задаткам
театрального режисера. Внутрішню бідність школи Кайзерлінг вміє засту-
пати зовнішньою блискучістю; солодко-м'ява напускність повинна озна-
чати оригінальну безпосередність платонівської академії. Дармштадтська
школа мудрости — каже Кайзерлінг „принципально означає відродження
платонівської академії, але як явище досі ще небувало“²⁾. Так, небувало,
маємає Платона, але є за те — Кайзерлінг. Справді ж проміж платонівською
академією та дармштадтською школою хіба стільки спільного, що як колись
платонівській академії стояв бюст Платона, так зараз у школі Кайзерлінга
теж бюст „великого мудреця Європи“ Кайзерлінга. Цей бюст вже тепер став
символом формального культу дармштадських кандидатів на мудреців. В цій
пустоті прикритий зовні шумним гудом полягає вся суть школи мудрости
Кайзерлінга, яку її сторонники помпезно називають „hecheunoroische“. Такою
яко суттю ця школа є рідна дитина сучасної капіталістичної культури та
її вимогам капіталістичного суспільства. В закріпленню
своїх суті, її розвитку школа і бачить свою історичну місію. Є німецьке народне
прислів'я, яке каже: „jedes tierchen hat sein Plaisierchen“ тобто: „кожне
тваринко має свою забавку“ і справді школа Кайзерлінга гідне дитя, адекватна
вимогам сучасної буржуазії.

Устами дармиштадської школи мудрости сучасна буржуазія спішить „nach schnorren“ — цебто намагається вдихнути свіжого повітря, бо вона чує, рушиться в сучасному своєму закуті. Кайзерлінг — це „пророк“ „Мойсей“ — мусить її вивести „зі сьогоднішнього хаосу“. Голосом капіталістичного Золотоустого Кайзерлінг пропонує: „Що знизу знищено, то треба зверху через приклад і вплив знову направити“. В цих словах захована вся трагікомічність і школи і всього сучасного капіталізму, бо й справді що значить „будувати зверху те, що знизу знищено?“ В цих словах виявляється вся гнила суть капіталізму. Основи гнилі, знищені, будинок розкладається, підмурки тріщать, а капіталізм береться все зверху реставлювати. По правді кажучи — це сизифова робота, що ще не було в світі такої роботи, щоб будувати її зверху, коли вона в основах своїх знищена. В цьому — справда внішнього капіталізму. Антиприродно рятувати те, що в основі своїй розбите. В підм лежить контрреволюційність, назадняцтво реакція й імператорство сучасного буржуазного світу. Сучасна соціаль-демократія теж бореться з буржуазією намагається рятувати капіталістичну будову зверху, незважаючи на те, що вона знизу розбита. Це й довело її до соціально-фашизму.

¹⁾ Paul Feldkeller: „Weisheit als Beharrung im Wandel“ Статья в „der Weg zur Weisheit“ 1922. том III 3.

²) H. Keyserling: „Philosophie als Kunst“ ст. 290.

Школа Кайзерлінґа виступає на авансцену, як рятівник капіталістичної культури. Дармштадтські мудреці прекрасно розуміють, що старе не вернеться, — тому рятуюк вони бачать у витворенні — н о в о ї л ю д и н и. Н о в а л ю д и н а — ось гасло школи мудрости Кайзерлінґа. Старе, мертве, минуле не вернеться. Капіталізм може снасти тільки „нова людина“, яка, розуміючи неминучу загибель минулого, пройшовши вогонь сучасної кризи, зуміла б дати, створити нові осілі, нові зачіпні пункти сучасного капіталізму. Тому то Кайзерлінґ, як і нова буржуазія взагалі, прекрасно розуміє, що дезагати́с повороту старого, реставрації юнкерства та монархії, це значить по суті бити із-за химерних ідей головою об мур, тут то причина чому Кайзерлінґ наприклад проти пучизму Людендорфа й компанії. Це між іншим пояснює й загальний провал Гугенберґа (партії німецьких націоналістів) в користь фашизму Гіртлера. Ні, сучасна буржуазія фантазіями в політиці займатись не любить. Таку наставу нову буржуазії Кайзерлінґ філософськи оформляє своєю „школою мудрости“.

Реалізові — прагматизмові (Кайзерлінґ по суті прагматист) у політиці — відповідає „мудрець“ „Weise u. spheri ideynogo zhitya, u vysotah filosofii. Ne „Wisser (знаток), не „Konnev“ (майстер-спеціаліст), а тільки „Weise“ на зразок платонівських мудреців повинен бути новий вождь, новий керівник суспільного життя періоду ренесансу капіталізму.

Реформацію капіталістичного суспільства можуть провести тільки такі „мудреці“, вони мусять бути тими духовними кадрами, що будуть відроджувати престаріле суспільство. Дармштадтська школа мудрости, на думку Кайзерлінґа, цього Штайнаха для гнилої буржуазії — це найкращий засіб підготовлювання таких провідних кадрів для реформації капіталізму. Університети, офіційні школи не дають й не можуть виховати цих „мудреців, бо надто вже ці школи просякнуті розкладом європейської культури. Обов'язком цієї школи є виховання вождів нової капіталістичної епохи. Вона мусить дати той новий життєвий ритм, який би рухав капіталістичне суспільство вперед без страху, внутрішніх протиріч цього суспільства. Школа мудрости Кайзерлінґа повинна заповнити в ідейному відношенні всі ті прогалини, яких не може закрити ні університет, ні церква, ні релігія.

На думку Кайзерлінґа, основна причина кризи сучасної європейської культури в тому, що вона намагається бути статичною, а не динамічною. В цьому ісея її трагедія. Навпаки ж Кайзерлінґ уважає, що статика — це смерть, тому треба йти на пролом не чекати історії зі зложеними руками, а робити історію. Воля й доля не у Кайзерлінґа ідентичні поняття. Він учить не турбуватися про це звідкіля береться воля, не займатись гілбокоронними пустими міркуваннями, а факт, що воля є і її треба використовувати для „спасення культури“. Кайзерлінґ з болотом мішає те жалке філософське епігоновство, яке тільки й знає що плакати над розвалинами європейської культури. Він з погордою тротує тих інтелігентів, що преспокійно в апатичному блаженстві дивляться, як прості маси творять історію. Годі! Кричить платонівський мудрець в чорній сорочці і закликає буржуезію до „активної“ творчої історії до *historia historians*. Маси бо завжди, завжди (?? — П. Д.) дозволяють робити з собою історію в змислі *historia historialis*. Треба для цього мов бути тільки справдішніми вождями. Таких вождів, таких провідників, щоб взялися з усією силою, з усім умінням за *historia historialis* сучасного капіталізму повинна власне й дати дармштадтська школа мудрости. Вона мусить витворити такий „тип людини, якяб виходячи з найвищих ступенів старої культури, втілила б в себе найвищі ідеали нового часу“¹). В першу чергу школа мусить виховати „eine Herren - natur“.

¹) „Der Weg zur Vollendung“ зшит 2. Стаття: Н. Keyserling: Eine Ansprache und die radikale Jugend“.

де Tuller - natur", іншими словами виховати ніцшеянську „надлюдину“, а б не розгубилася в хаотичному стані сьогоднішнього дня.

Зі всієї постанови ясно виходить, що ідейним spiritus movens школи мудрости Кайзерлінга являється ніцшеянство. Для Кайзерлінга Ніцше — „спаситель заходу“, Фельдкеллер величає його — „найкращим сином, прощ“. Ніцше виявив себе „першим і найбільшим пророком ново надходячого світу“. Приймаючи позу ніцшеянської „надлюдини“ Кайзерлінг бундючно виявляє свою погорду до „суспільної маси“, називаючи її „глухим ослом“. Кайзерлінг проти „милосердя“, він проти любови й жалкування слабого. Слабе повинно гинути. Коли у Ніцше, того без сумніву значного, як він сам себе називав Tugitirus ergans, цебто „мудрого утікача“ подібного роду вислови можна б уважати за оригінальні, вони доволі сильного філософського духа, то в устах Кайзерлінга вони скидаються на жалюгідну комедію — фарсу. У Кайзерлінга це все ніцшеянство — це характер звичайного дрібного hocus - rosus, як це назвав би сам Ніцше.

З кого ж, з яких соціальних верств повинні рекрутуватися оці ніцшеянці-дармштадтські „мудреці“? Відповіді не треба довго шукати, вона випливає з кожного рядка дармштадтської мудрости. Школа Кайзерлінга на увазі „індустріальну шляхту“, бо тільки вона може спасти людство від „останнього розгрому“. Спадщинний індустріальний рід Стінеса — це для нього „найкраща пісня сучасної культури. В міці і могутності таких родів Кайзерлінг бачить „візію світлого майбутнього“ людства і в першу чергу Німеччини. Цей рід є символом „божкої“ мудрости на землі Кайзерлінг уважє існування американської „десять тисяч“ цебто замкнутої відносно незначної кількості фінансових магнатів Америки. Для нього вони сучасні Наполеони і Александрі Македонські. Американська аристократія з її „high-life“ цебто „високим життям“ це основи того нового лицарства що спасе людство зі „сучасних обіймів наступаючого більшовизму. Своє вчення Кайзерлінг засновує на релігії новочасного джентельмена капіталізму.

Все це говорить про те, що ідеалом школи мудрости Кайзерлінга далено є зв'язання невизначеної маси міщанин, що філософє собі в загалі, Кайзерлінга соціально - класова настанова дуже точна і чітка. „Мудрости“ школи Кайзерлінга це не хирний інтелігент, що потопас в діяспорі між протиріч, не знаючи куди йому стати. Ні, „мудрець“ дармштадтської „мудрости“, що повинна спасти європейську культуру від загибелі, „мордовий чорносорочник в одній руці з кулеметом і в другій з ніцшеянським „так сказав Заратустра“. От новий тип спасителя людства! Так думає — Кайзерлінг.

Не зв'язавши на всю поверховну єдність та гармонійність своєї „мудрости“ по суті Кайзерлінг увесь час борсається в тенетах протиріч. Кайзерлінг, „візіонер“ (як він сам себе називас), а не філософ, більше і м про в і з у с е б я „х у д о ж н ь о ф а н т а з у є“ ніж думає, а тому безперечно не бачить не розуміє тих протиріч, що лежать між одною та другою його імпровізацією. У його імпровізаціях багато пустої фразеології, багато зайвих слів. Його форма переважає над змістом. Цей новочасний Като капіталістичного суспільства своїми імпровізаціями скоріше нагадує якусь буржуазну „мудрість“, ніж американізованого „мудреця“. Кайзерлінг іраціоналіст, він не визнає причин зв'язку та закономірности, тому він може дозволити собі „бути“ не послідовним. Він імпровізує раз парадний марш Німечки імперії, яку він бачить у візії, як найвище майбутнє оформлення людського політичного життя, то знов під ударами господарчої кризи Німечки фантазує про якийсь господарчий союз європейських держав, то знов, заспаженілому націоналізмові, проклямає партикулярний (в національних рамках фашизм. Без сумніву у „мудрості“ Кайзерлінга все так

переплутано, незв'язано одно з одним, що він справді подібний, до того що на базарі продає „ein Messer ohne Klinge an welchem der stiftet“ — цебто продає „ніж без вістря якому бракує ручки“, як доволі влучно висловив німецький учений Ліхтенберг. Але помимо всього про вчення Кайзерберґа ніяк не можна сказати за Ратеновою, що це тільки „Kreislouf ohne Ziel“ — цебто пустий обіг без цілі. Ні, вчення Кайзерберґа, не зважаючи на всю свою театральність, непослідовність та химерність, наскрізь просякнуту одною єдиною ціллю: рятувати сучасне капіталістичне суспільство.

Не зважаючи на всю ніби випадковість підбору проблем, на всю їх розсіяність та незв'язаність у цілому, у Кайзерберґа є суцільна ідейна система, яка направлена на ідейне зміцнення, ідейну гальванізацію капіталістичного ладу, як своєрідного табу. Кайзерберґа тому прекрасно розуміє велика буржуазія й прощаючи йому всі позарозумові парадокси, вона сприймає його як речника надхненника своїх задушевних прагнень, як свого Геродота. В цьому коріння успіху „мудрости“ Кайзерберґа, в цьому і глибока соціально-політична значимість його вчення. В цьому й „історична місія“ дармштадтської школи мудрости. І, нарешті, в цьому гарантія неминучості повного розкляття й загибелі цієї мудрости.

Патос вчення Кайзерберґа та фанфориста бундючність його закляття справді це тільки зойки ляку перед смертю що крадеться. У Кайзерберґа ських художніх імпровізаціях могутності капіталізму терпким дисонансом жуть крики одчайдушності та авантюри. Це не музика творчого ентузіазму, а вочевидь рій тваринної розпуки перед проваллям свого існування. Кайзерберґ сам прекрасно розуміє, що їх не спасуть ні ніщеняські, ні веддовські застереження. Активізм Кайзерберґа — це героїзм засудженого на смерть. Кайзерберґ розуміє, що наука, наукові закони проти сучасного капіталізму, від них рятувати капіталістичне суспільство очікувати не може, тому капіталістична мудрість кидається в обійми містики, метафізики, але ж бо Кайзерберґ знає, відкидаючи науку, як основу свого світогляду, як підмурки свого існування, капіталістичний світ кидається зі зав'язаними очима у прірву небуття, якого він якраз хоче спастися.

Кайзерберґ — це звісно що не вся сучасна німецька філософія, є і інші такі, які дуже різко виступають проти дармштадтської школи мудрости, але Кайзерберґ з них усіх найхарактеристичніший для сучасної Німеччини, він є сучасного стану капіталістичної культури взагалі. Ніхто з філософів не являється таким резонансом внутрішньої суті сучасного буржуазного суспільства, як Кайзерберґ. Він найрідніша дитина сучасності капіталізму, він і „підписаний і дороговказ“ що вказує шлях розвитку і тим капіталістичним філософам, що це трусливими руками чіпляються за минуле й не бачать свого майбутнього. Кайзерберґ їх учить, він їхнє майбутнє, доля їхнє безвихідне завдання, тому вони і ненавидять його. Він сильніший за їх, бо він хоч на словах не боїться долі, а хоче взяти її у власні руки. Тому він філософ войовничого фашизму.

Вся трагікомічність мудрости Кайзерберґа, як і всієї філософії воєнничого нічого імперіалізму сучасності, полягає в тому, що як це дуже гарно висловлює німецька народна поговорка, ти думаєш, що ти посуваєш, а то тимчасом тебе посувають „Du glaubst zu schieben, bist du ader geschoben“. Мудрість Кайзерберґа забуває, що historia historius зараз вже не класа буржуазії, а тільки міжнародний пролетаріят, капіталістичне суспільство це вже тільки historia historiata, цебто вже зроблена історія. Вся, т. звана, „мудрість“ дармштадтської школи являється об'єктивно, найкращим підтвердженням цієї життєвої правди.

Творча метода Валеріяна Підмогильного

I

Початок революції. Всі зацікавлені нею відповідно до свого класового діяльного становища, в тій чи іншій формі беруть в ній участь по сей го той бік барикад. А 16-літній письменник, учень катеринославської школи, Валеріан Підмогильний, ніби не бачить того, що діється вуги. Він розв'язує художньо „важке питання“ юнацького віку в дусі Шінгера й Ведекінда й пише новелю під таким наголовком. Він стежить як, як то „природа“ вимагає своїх прав, і юнаки 16 і 17 років, що „почу- ть“ уже потребу в жінці“ мусять іти за статевими вимогами, провадять „розмови й анекдоти та звичайно задовольняють ці вимоги в повій. те мусять вони боротися з собою, маючи певне виховання, певні дльні переконання“, релігійні почування, що їх вони мусять ламати, мають почуття гарної „ідеальної“ любови.

а не тільки на початку революції цікавиться цим питанням письменник івець. Коли політично недосвідчені могли думати, що на землю вже нове щастя, нове життя, коли буржуазія й сп'яніла від щастя буржуазна генція на всі лади вихваляла лютневу революцію, тішилася, що „росій- революція проходить безкровно“, що вона створила нове життя, яке порядкувати, а поки що треба продовжувати війну проти німців, щоб отримуватися зі здобутків революції. Навіть і пізніше, коли йшла завзята адянська війна, коли пролетаріят виступив як класа для себе, щоб про- вати революцію до переможного кінця, коли реакція найрізноманіт- гатунків виступила проти пролетаріату, молодий письменник довго не добавач того. Навіть у малюнках побуту, він ніби ще в старих часах арць напр. збирає копійки), а коли й давав малюнок із громадянської (Гайдамаки), то й тут намагався підходити не з класового розуміння, де зі статєвого. Молодий Олесь в його оповіданні вступає до гайдама- тільки через те, що він негарний, не бачить перед собою перспектив щодо от, отже він непотрібний. Він розчарувався в житті, ходив до повій, нєя доросла частина класи, захльобувся й потопає у багні, хоча відмо- перед богом свої гріхи. Замість убити себе, він іде до гайдамацького му, де показує себе не буд- яким воякою й „оборонцем України“, хоча шолі в змаганнях між товаришами він мовчки тримався загально - росій- орієнтації“ (Твори, т. I. 110).

стевим питанням юнацького віку цікавиться Підмогильний у творах „рок“, „Добрий бог“.

малювавши в цих творах то трагічно, то комічно переживання юнаків, ними володіють потяги до жінки, Підмогильний малює в оповіданні тець“ долю молодого казика, що теж цілком залежить від сили потягів

до жінки. Малюючи сили природи, сексуальні інстинкти такими всевладним й показуючи сили молодой людини, що залежна від цієї сили, він із обурення малює розмову „товстих і тонких самиць директорової дружини, й інших жінок, про любов „гімназистика шостої класи“, до директорової жінки, ш сама про що любов розповідає глумливо.

Всевладне ставсь почування не дозволяє студентові Петрові Зубченко докладно познайомитись із соціалістичною теорією. Він навіть вибрався в село, щоб тут спокійніше працювати, як той учений народник із Винниченкового „На лоні природи“, (доречі писаного того самого року, що й Підмогильного „На селі“, тобто 1918 р.). Але, коли Винниченко висміює в цьому творі кабінетного запізнілого народника, то Підмогильний ані скілечка не зупиняється на політичному, сказати б, характері епізоду, а лише відзначає, що Петро Зубченко не зможе на селі навіть починати вивчати теорію соціалізму через жінку. Він навіть почне з „презирством шпурляти із столу соціалізм — породження сонця“, бо він зазнав уже теплих мрій під впливом жіночої ласки вночі, він уже полюбив ніч, коли люди живуть парами, ненавидить день і сонце, що зводить людей до купи, що скупчує їх у громади. А що соціалізм збирає людей в одну громаду, отже йому соціалізм стає ненависний. Не такий то любий як видко, був соціалізм і самому авторові, бо недаремно він зазначає, що бабуса в надії на бога говорить за завтрашній день і за завтрашню погоду. Ще більш видко це з коротенького нариску „Ді Яким“, де автор малює церковного сторожа, що цілує Марксів „Капітал“ і думає, що це біблія, що в ній багато слова божого. Куди ж тут до соціалізму ніби хоче сказати письменник, коли селянин так ще вірить у бога, христиться до книжки, коли тільки студенти вивчають цей соціалізм.

Додаймо до цього, що Підмогильний із певною симпатією малює гайдамаків і досить негативно ставиться до червоної армії, а комісар у зобов'язанню Підмогильного, називає гайдамаку Олеся контрреволюціонером, те, що цей виступає проти великоруського народу й пролетаріату („Гайдамаки“), то й матимемо соціальне обличчя молодого письменника й причиною чому він ягнайменше зачіпає люту громадянську війну, навіть і не згадує за денікінщину, а всю свою увагу скеровує на психофізіологію поодинокі людини. Для нього, як і для вчителя, що любив розмовляти з учнями на „живих“ теми, важливе те, що „начинається с идеалов, а кончается под одеслоу“. І практичний учень VII класу Юрко заявляє ідеалістові Вікторові, що наука твердить про полігамійність людини і що не вільно йти проти науки. А як наслідки має це для молоді, намагається показати молодий письменник своїх творох то в комічному, то в трагічному тоні. Зробивши статеві інстинкти всевладними, він і надає їм сили якогось фатуму, що керує долею молоді людини. Тим тоном, а не мотивами, він і подібний до Пшибишевського й до Андреева, як це відзначає Юноша у статті на цю збірку, що бачить молодого письменника впливи Андреева, Чехова, а з західноєвропейських письменників — Анатолія Франса, Кнута Гамсуна, польського письменника Пшибишевського, хоча зазначає, що „Підмогильний не Андреев“, бо це різні темпераменти, два таланти²⁾.

Дійсно, Підмогильний нас хоче лякати, як Андреев, хоча Юноша це заперечує, бо Підмогильний для нього письменник „із українською індивідуальною душею“. Він наче обурюється за те, що люди „починали сновигати вулицях міста, забували про те, що волею сліпого випадку родились, думали про те, що так само помруть, і в шаленій метушні їли, пили, творили культуру, поглиблювали науку, будували собі нові мури, кували нові ж

¹⁾ Твори, т. I. Січеслав 1920 р. Стор. 129.

²⁾ Юноша, поет чарів ночі, Вор революції, 921. 94.

дани, жилава як і костиста рука буття без жалю й радощів шпурляла їх на їхніми ж руками зроблене каміння, проти їх повертала їхню ж науку, здобуту-ками їхньої ж культури виснажувала їх, а вони все так само заклопотано бігали по вулицях міста, сміялись, плакали, сподівались і покірно врешті йшли на страту". Цю цілу тираду дає такий письменник від себе, зі свого почуття, бо старцеві Тимошеві не приходять такі думки, що й означає сам автор. Від себе він і далі порівнює життя в місті з гадом, хоча знову Тиміш дивиться байдуже, як „у череві гада творилось кохання" (Старець). Від себе малює Підмогильний жахи природи не тільки для малих дітей, але й для юнака Жені, що вже знав повій, що сам каже, що йому жінка весною потрібна, бо він уже дорослий. Підмогильний любить малювати таємниче „щось", хоча його знає, любить заглиблюватися в переживаннях людини. Отже молодий письменник продовжує за громадянської війни, за часів соціалістичної революції, той літературний напрямок, що його ми бачили за часів реакції особливо в Андреева. В клясовій боротьбі пролетаріату, керованій свідомою організацією в залізні лави партії — авангарда, він бачить тільки свіжу стихію, що діє, бореться й гине „волею сліпого випадку". Пером В. Підмогильного в цих оповіданнях виразно водила ворожка пролетарській революції воля ворожих клас.

11

Ні одне з тих оповідань не увійшло до другої збірки, що має назву „Проблема хліба". Ця назва не тільки від наголовку одного нарису, вона центральна проблема цілої збірки, де хліб і жінка, голод і стаття, економіка і психіка цікавлять письменника, коли в першій збірці на перше місце, й тайже головне, поставив був Підмогильний тільки стаття. Вже перший твір з 1920 р., того року, коли вийшла перша збірка (названа лишню томою), цього доказ. Голодний Тимергей ненавидить усіх людей, а найбільше жінок, підчас обіду він почуває ніжність навіть до невродливої кельнерки Олі. Молодий філософ Тимергей руйнує свій попередній ідеалістичний світогляд. Спершу чудним здавалось, що йому раніше потрібний шмат хліба, а потім думка „й він ставив питання так: „Кант і борщ. Ніщє й ковбаса". Він навіть перші дві недоїдання силкувався переконати себе, що Кант йому дорожчий за ковбасу. Але через три дві облишив: міг уже сміливо кожному в вічі сказати, що про нього дорожче". Голодуючи, Тимергей переходить у другу крайність. Він із себе самого глузує за попередній свій погляд і навіть кричить, відштовхуючи собі присутніх: „Пам'ятайте, я колись казав, що рація життя в тому, щоб міццю сталевої думки руйнувати всяких богів, як блискавка руйнує хмарні оселі, щоб блискучим світлом загартованих думок загнати їх у темряву. Але жодної оселі вони повстали. Та я помилявся, і рація життя в тому, щоб їсти". Він забуває сенс бачить у шлункові, нищив би всю філософію ще до Мініна з його насолою „філософію за борт", він супроти того, щоб „ми душу досліджували, щоб мозку корписались", бо „приходить голод і спинається у шлунку як знаєш запитання. І ми без вагання даємо відповідь. Раптом бачимо, що ми ссавці, забуваємо про наш могутній мозок та лише дивуємося, що так довго не вбачали найважливішого". Тепер замість філософувати, (щоправда ідеалістично) Тимергей обідає не менш як годівню, смакує все та з насолодою обгризає пісні маслаки. Підчас обіду він має гарні почування до людей і до жінки, хоча підчас голоду він ненавидить усе й усіх, особливо жінок. Але до обіду він не може вже творити, як думав він, коли був голодний. Тоді він був певний, що по обіді можна писати вже нові книжки, давати якусь нову своєрідну „матеріалістичну" філософію. Навпаки, не тоді, коли він ситий, а тоді, коли він голодний, але тільки має надію на те, що матиме за собаку гроші, отже не голодуватиме деякий час, може він творити, може зачитуватися

в філософію і далі посувати думку. Такою своєю спрощеною філософією вулгарного матеріалізму посувався Підмогильний далеко назад від Винниченка та від Коцюбинського, що вміли прекрасно показати, як буття формує свідо-мість, як економіка стає підвалиною світогляду різних шарів та суспільних верств. Вже в цьому маємо певні еротичні образи, певну еротичну фантазію, що починала саме тоді скаженіти в таких письменників, як Тео Шкурупий, Валерія Поліщук, Перекопаний, що чоловік живе двома насолодами, заспокоюванням голоду й заспокоюванням статі, Підмогильний і насолоду думаним, малює сексуальними образами. Бо ось образ: „Від кожної думки я маю нападків... А справді, думка — таж жінка й думання — це розкошування в гаремі“. А ці слова — це не тільки гонитва за еротичними образами, — це вже виразний наслідок першого знайомства й захоплення письменника психоаналітичною літературою, це натяк на психоаналітичне вчення про сублімацію сексуальних потягів (Triebe). Доказом цього наступні твори, й тако-го самого ще року що й „Собака“ написаний твір „В епідемічному бараці“. Тут автор слідує за різними типами, що керуються стависими почуттями. Кожний із них шукає свого божка, кожний тягне „по свій“ чи „кожний ма-собої своє“, кажучи лікаревими словами цього твору. Фельдшер, як до мате-ритина тягнеться до ріки, між селян. Селяни так філософують, наче вони в-читали праці психоаналітиків. Не тільки від себе автор каже про те, що ко-жний із них молився своєму богові на схід, що в „дужих душею і бог був грі-шний та потужний, в кволіх був бог добрий і м'який“, але й Охрім, цей варіан-типу Андрія з Фата Морґана Коцюбинського, не може „різати плугами землю, бо вона в нього наче мати, а різати її плугом — це символ coitus — а за Фройдом!“. Через те не вільно навіть на неї плюнути. Його жінка не розуміє цього, плю-на на землю, як донька, що ненавидить матір, а навпаки не плюне на долівку. Коли в одного страх як вплив Едіпського комплексу в дитинстві (сексуаль-ний порив і потяг дітей до батьків протилежної статі, доньки до батька, си-но до матері, брата до сестри й навпаки), то в другого ненависть із цього само-джерела. Справедливо зазначає М. Мотузка, що „виходить це фалшиво, бо тут ані титла від села справжнього, не підмальованого, не має“²⁾. Тільки початки знайомства з психоаналітичною методою підказали авторові малювати селянина рибалку в „пантеїстичному захваті від чарівної сили землі, що ро-зводить отаку от філософію“. За Фройдівським ученням, розводить філософію Пріся перед Ганнусею, за тією наукою в Христі шукає собі реченого Одарк-Калинівна, коли тимчасом Ганнуса не може сублімувати своїх почуттів до бога, як до символу батька. „В епідемічному бараці“, — це ніби перша психоаналітична художня студія В. Підмогильного, що звужувалася до сухо-го протоколювання в поодиноких реченнях і набирала вигляду імпресіоністич-ної техніки. Проте пізнати, що це не художня студія письменника натуралістич-ного типу Золя, ні психолога - реаліста типу Стефаника, ні натуралістичного імпресіоніста типу Коцюбинського, що єднали науку з безпосередніми спостере-женнями в житті, що записували собі поодинокі враження, явища, розмови тощо. Видко це хочби з такої помилки, що її не завважила досі критика. Подія відбувається на весну. Гаряча суха весна, вже соловейко щебече, якийс-як час пізніше навіть уже „квіти акації повними іронами падали на землю, знесиливши з тиші та своєї запашистості“, а показується, що це тільки 3 квітня. Такої помилки в короткому нарисі — студії, не зробив би письменник нату-раліст, ні реаліст, хоча тон реалізму хоче зберегти Підмогильний. Не мож-ливі ж дати собі ще ради із більшою кількістю осіб і подій, щоб не переска-

¹⁾ Зигмунд Фройд, Страх, Перевод 1927. Стор. 7.

²⁾ М. Мотузка, Село й місто в творчості В. Підмогильного, Критика 1928. VI. 40.

³⁾ Т. с.

кувати з особи на особу, з події на подію, перериваючи фабульну нитку та тримаючися тільки провідної думки й даючи шматки, що разом показали б значіння сексуальних актів у житті.

Перше знайомство з Фройдівською теорією єдиного комплексу викликає з-під пера Підмогильного дальший твір „Остан Шаптала“, що його назвав автор повістю. В цьому творі панує пансексуалізм, як у Шибищевського. Мопсанівська радість життя в цілій природі переміняється в Підмогильного на єдине сексуальне бажання, жадобу й жагу. Земля тут не тільки образ матері, вона жінка навіть і своїм виглядом. „Спокійна чорна повстала вона узгір'ями й розпадалась долинами, перетворюючись у велетенське лоно невидимої жінки. І все падало до неї у м'яснім напруженні та бажанні“, бо ж земля кличе до себе, вона готується всіх і все задовольняти, а бажаннями родити, плодити та задовольняти свої сексуальні пориви — горить навіть каміння. Коли читаємо в Підмогильного: „Жадоба й тяга обнялись та в легкому танку, регочучи, пурхали над землею. А з їхнього реготу плодилося в повітрі безліч бажань, що ними труїлися навіть каміння“, то бачимо, що це вже дальший крок у сексуальному відчуженні природи, ніж його маємо в Винниченкових малюнках таких, як „Момент“, „Купля“ тощо. Це вже еротизм тієї дрібномішанької літературної течії, що втіскалася й тепер намагається посісти місце в радянській літературі. Імажинізм, як літературний напрям, дав Підмогильному змогу пересичувати твір малюнками такими, як ось: „Ця справа землі і людей, їхнє запекле шкварчання на багатті бажань“. Ці почування були густі й незрозумілі Шапталі, головному персонажеві твору, отже це автор каже так від себе. Бо сам Остап Шаптала, молодий інженер, ввесь під враженням хворої на сухоти сестри, а потім і її смерті. Сестра свої кохання до нього сублімувала до якоїсь віри в нього, він у неї заступив місце бога, вона все життя простояла перед ним на вколюшках і не кохала ніколи мужчини. По її смерті сам Шаптала підносить її до якоїсь містичної мрії в душі Шибищевського, живе нею й не може навіть уже працювати. „Тепер, коли душа його була захоплена одним рухом, коли всі думки свої уперто, мимоволі відносив до одного осередку, а той поширювався на всесвіт — ці папери, де „записані були його спостереження та товсті доклади по різних питаннях практичного досліду металів“ були порошинками чужої землі, що поналивали були до ніг і яких потрібно струснути на порозі. Шаптала дивився на недокінчені проекти, складні кошториси і всіх їх складав у велику незграбну купу“. Отже мрія складала йому теперішнє буття, ніби знову продовжує свою попередню думку Підмогильний у відповідь на те, що буття формує свідомість, по своєму розв'язує питання мрії та дійсності, поезії та життя, казки та життя, теми, що їх уже колись знімали Леся Українка (Лісова пісня), Коцюбинський (Тіні забутих предків) і Олесь (Понад Дніпром). Він навіть розглядає питання життя та смерті, хоча в іншому розумінні, як Коцюбинський у студії „Цвіт яблуна“, порівнюючи життя та смерть людини з життям і смертю фарики. Проте різниця не тільки в тому. Коцюбинський, великий художник матеріаліст, пильно стежить за почуваннями, що їх викликає смерть доньки, тут молодий письменник, вірний Фройдівській доктрині, ніби хоче переконати матеріалістів якимись містичними почуваннями насолоди від смерті коханої сестри та стежить за почуваннями хворобливого мрійника, за народженням його „нової душі“. Мрію він бачив у Ласі, що її він врятував відeminучої смерті. Вона розвітнула йому в душі і тоді він відчував із насолодою свою міць і духову волю й тоді почав для Ласі працювати. Ця виплекана мрія призводить його знову до розчарування та малої драми. Так сублімував свій Єдиний комплекс Остап Шаптала.

Але коханням керується не тільки він. Молодий доцент математики Верун може задовольняти фізіологічні потреби, а коли тіло задоволене, то „не

заваджас творчості духа" (24). Але концентрація уваги на інтелектуальній праці й розумова увага розворушує його сексуальну енергію. Вербун стає частиною цієї енергії на наукові дослідні, що є наче якась поезія, наче та мати, що кинула його батька, бо він сексуалізує саме думання, його інтелектуальні операції мають характер насолоди. Проте сексуальної енергії набирається в нього стилісти, що нападає на нього „сказ“ і він його виладоує в Наталки. Не хоче він одначе дитини, не хоче стати батьком, бо він почуває себе батьком у своїх наукових працях. Отже виходить, що той, що хоч життя живої людини, не творить науки, ні поезії, а той, що їх творить, не хоче продовжувати вже свого роду. Третій товариш іде від хлоп'ячих часів Зінько Галай, що кинув філіогічний факультет і став шевцювати, відчуває сексуальне задоволення в професійній праці й комуністичній маніфестації, що з неї він виносить ритми й рухи жагучого наближення жінок і чоловіків.

У наступному щодо часу написання творі „Проблема хліба“, що його вважав автор за відповідне поставити як центральне до цілої збірки, дає застановлюється над сексуальним питанням, над питанням голоду й життя в індивідуальному житті людини взагалі. Підмогильний малює знову, що сексуальна підвалина чи не найважливіша в житті, коли хоч трохи задоволення плунок. „Я рівняю день до ночі, день, коли люди метушаться заклопотані посадами й працею,— до ночі, коли люди мають змогу спинитися“. Що виходить? Становище дня жалюгідне, бо „все здобує в день буде віддане ночі. Ту силу, що виростає на хлібі, прироблену вдень, той досвід і звання, що його дає сонце,— ти, ноче, маєш. Бо під твоім тихим наметом працюючий, мріє юнак і міркує мудрець. Все, що найглибше ховається в серці, вночі процвітає, і запашною квіткою розгортається на лавах ночі людська душа. Бо вночі нехають, грабують, змовляються, вночі розстрілюють навіть і тобі, ноче моя хвала" (25). Так сублімуються та виладоуються сексуальні пориви й інстинкти, хоче сказати письменник, і ніби праця за хліб іде тільки на те, щоб мати сексуальну насолоду. Через плунок не має підстав студент відмовитися від того, щоб не читати, щоб увечері не гуляти, не міркувати, тобто відмовляється від повного зужиття сексуальної енергії. Пізніше ситий, голий, радіє на піржках, як холодна хризантема на угновій землі „вдень не має минулого, а ввечері певний, що майбутнє, не існує". Він увечері живе поезією давніших років і відсіля сум у його душі та в його мріях. Чому? Не сповідається хлоп'яча мрія про янку, він тільки купує й продає, як купує й продає спекулянтка, що до неї перейшов він на утримання. „Як гарно гадав я, що ми люди такі різні, що один з нас потребує зовсім іншого, ніж другий. Те, що для одного заваличий крам, для другого велика цінність". Отже спекулянтка дає заваличий крам — їсти й пити, а студент себе, своє тіло, тобто став повією, він на утриманні в жінки. Не даремно починає Підмогильний твір від зустрічі з повією, яка нарікає на соціальні умови, що через бідно вона страждала попит. І за о-тиких то соціальних умов студент пішов на „легкий хліб", але стратив більше від того, що й повія мала. Таку думку вложив у твір Підмогильний і дивно, на що він застерігається, щоб читач і критика не ототожнювали ідеї твору з авторовими думками. Філософія цього твору збігається з цілою авторовою філософією. А ще комічніше це застерігання в письменника психоаналітика, що погодився з тією думкою, ніби то художній твір — це сублімація інвестицій потягів письменника. Сам психоаналітик каже про автора на підставі його творів, — „про тебе тут мова", та студіюють пульс Едіпного комплексу. Саме те, що Едіповий комплексом пояснює собі цей факт автор, і підказало йому це незручне застереження перед читачем і критикою. Та й „Сонце сходить" із 1924 року

²⁵ Проблема хліба, 2-е видання 1930 р. 126 — 127.

має подібну думку, бо там учитель Володимир Петрович на утриманні своїй дружини спекулянтки, що любить з чоловіковим товаришем, про що цей знає, — („ніби апаш на утриманні в повії. Тай не апаш навіть“). Його „я“ через те зовсім у лабетах сексуальної енергії, він не може навіть підручника писати. Але потяг і відчуття жінки, що крала його горючину, ніби усуває цю темну хмару з його настрою. „Просто перед ним танула сиза мла й у первісній величчї сходило сонце“. На тьмяному тлі цілого твору, що було наслідком занепаду лібідо, ця блискуча цятка, це світло й тепло, впливає тільки через раптовий приплив лібідо у Володимира Петровича. Та даремно намагається Підмогильний відгетькатися від думки, що керувала автором, коли писав „Проблему хліба“, бо й інші твори показують, як він реагував ними на ті питання, що їх виносила сучасність. „Проблема хліба“, та „Сонце сходить“ малюють, як жінки переходять з утриманок на тих, що добувають хліба, та як чоловіки переходять до них на утримання.

В цих творах В. Підмогильного відбився все те дрібничкове бурчання та сичання ворожої пролетаріятові буржуазної інтелігенції в зв'язку з руїною господарчою, що була наслідком громадянської війни. Вона звальовала вину на пролетаріат і пролетарську революцію, зідхала за Європою, нарікала на господарсько-культурний стан країни. Ці настрої більшали з непом, із надією на переродження країни, на перехід до буржуазного ладу. Продукція Підмогильного зроста 1923 року проти попередніх років й тематично зв'язана з часами військового комунізму, з питаннями бандитизму, господарської руїни, тощо. Та за імпресіоністично-імажиністичним змалюванням самої громади боротьби дуже тонко були сховані ставлення до подій самого автора. Я не згадую за такі твори як „Іван Босий“ і „Повстанці“¹⁾, що їх не має читач під рукою, бо попали вони до емігрантського журналу „Нова Україна“, де Винниченко разом із Шаповалом гуртували емігрантську українську інтелігенцію в єдиний націоналістично-контрреволюційний фронт, де Винниченко лаяв ту українську інтелігенцію, що йшла або намагалася йти разом із пролетаріатом у будівництві нової української пролетарської культури, закидаючи їй, що вона дає свою згоду, підписує свої імення серед учасників нового журналу „Червоний Шлях“, а не скеровує свої сили на руйнування всього господарства України й української радянської культури. Я беру такі твори Підмогильного, як „П'ятдесят верстов“, як „Історія пані Івги“, де маємо такі думки, які ми бачили в поета Рильського. „П'ятдесят верстов“ — це гірке парікання обивателя-інтелігента на те, що пеналагоджена заїзниця, що „культура падає“. Завідувач якогось району каже до секретаря, що живе життя цікавіше за книжки, що книжка не потрібна. А це живе життя малює поет так, що баби метушаться з борщиком і пірижечками, що мусять силоміць добуватися до вагону, а машиніст і його помічник самовільно затримують потяг, щоб дістати хабаря нагуною, а бандити нападають і червоноармійці викидають пасажирів із вагонів. А в нарісі „Історія пані Івги“ одвертий виступ автора супроти „сиза народу“, що не розуміє науки, не приймає її, це оборонний виступ за соціаліста з поміщиків, за паню Івгу. Колись Винниченко такими творами як „Народний діяч“, „Божки“, „По свій“, та Коцюбинський „Колі не винні“, „Дебют“, висміяли поміщицький соціалізм, а тепер за часів диктатури пролетаріату й переможної соціалістичної революції, Валеріян Підмогильний ідеалізує соціалістку поміщицю, що гине від „сиза народу“, коли вона взяла за свій обов'язок життя працювати для народу, коли вона стала соціалісткою, „вросла в соціалізм“. У творі „Військовий Літун“ поміщицька донька стає радянською робітницею й по-радянському настроєна, хоча мати її

¹⁾ Про них докладніше М. Мотузка, Село й місто... Критика, 1928. VI. 37 — 39

належить до таємної контрреволюційної організації. Небіж Сергій Данченко добре служить у червоній армії літуном. Одноразово визначає Підмогильний, що бідний селянин, який хотів би користуватися з науки, гине з голоду (Син), а селянин розповідає, що „в піданському млині за сторожа професор служить, десять, какуть мов і татарську знає. А нема чого кусати — і науку, хлопче, кинув“.

У творі „Військовий літун“ так і написано, наче в Рильського, як випиває квартиру самому той літун, що йде служити до ЧК, а „місто гине й розпадається“. Замість буяння він (Сергій Данченко) спіткав тільки труп, і шумливе колись місто лежало купою стерва“.

Отже коли в гострій сатирі — фельетоні на літвечірку, що їх розпочала влаштовувати Культ - комісія Місцевому Академії Наук 25-го вересня 1923 р., Богдан Шестерня єднає Підмогильного з Рильським і Осьмачкою, то, на мою думку, не дуже розійшовся з правдою²). Але й у цих творах, особливо в двох останніх „Син“, „Військовий Літун“ стежить Підмогильний за Едиповим комплексом, художньо малює форми, які приймає лібідо, тобто та сила, що нею виявляються сексуальні пориви й тяга так, як і тяга до відживлювання (статевий і шлунковий голод³).

Ці й далші твори potwierджують, що Підмогильний приймає психоаналітичну теорію як творчу методу й іде шляхом неприняття діалектичного матеріалізму. Боротьба проти пролетаріату йшла різними шляхами й переселася і на ідеологічний фронт. Не міг чистий ідеалізм іти прямим шляхом і відкритим фронтом, то почав набирати різних форм, то механістичних, то біологічно-віталістичних, то психоаналітичних. В літературознавстві починає захоплювати останній напрям. Мистецький твір уважають фройдівським за сублимацію інцестуозних, кровозмішних поривів і щоби відтягти увагу від соціально - класового дослідження літературних явищ, скеровують літературознавство на вишукування пульсу Едипового комплексу в письменстві. Вони кладуть велетенську вагу на значіння еротичних переживань письменників у дитинстві, на інфантильно - сексуальний період, бо „сексуальність першого дитячого віку не тільки творить характер, але й надовго, навіть на завіси вирішує долю людини“⁴), відшукують „нитки“, що від схованих на дні душі пружин ведуть до творів артиста“, бо поетична й письменницька творчість — це одна з форм, у яких свідомість одиниці реагує на напір підсвідомого життя. Отже психоаналітики вишукують, як давно припані дитячі бажання знаходять заспокоєння, перейшовши в художні символи, вкривають „зв'язки між особистими бажаннями творця та продуктами його творчості“, наказують „віднайти ділання сеї затаєної сили, що з несвідомої області надає напрям процесові творчості“⁴).

О. Р а н к у праці „Das Incestmotiv in Dichtung und Sage“; „Des Kunstler“, З. Фройд у праці про Леонардо да Вінчі намагаються довести, що художні твори, це „суто особисті, індивідуально обумовлені прояви своєрідного душевного життя художника“, це „звужування сексуальних поривів дитячого (інфантильного) віку, що мають за свій об'єкт або власне „я“ (автоеротизм, нарцизм) або комплекс почувань до батьків (любів і ворожнеча до батька чи матері, любов і заздрісна ворожнеча до братів і сестер). У дорослої людини ця перверзна тяга й пориви сплять десь там підсвідомо, а від-

²) Богдан Шестерня, Гопакadémie (І рецензія і фельетон), Більшовик, Орган Київського Губкому 1923, № 219, 28/IX. Відповідь культуркомісії № 227 7/X.

³) Sigmund Freud, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, Taschenausgabe, S. 325.

⁴) Йолан Нейфельд, Достоевский, Психоанал, очерк, Перевод... Москва — Ленинград, 1925. 92.

⁵) Др. Степан Балея, Ор. cit. Стр. 5.

живають тільки в сні, у невротиків, вони вриваються в свідомість і допроваджують до конфліктів. Художник сублімує ці потяги у вигляді художніх (фантастичних образів) і таким побитом ліквідує їх без шкоди для себе, бо тим засобом уникає неврови. Він наче переживав в фантазії витіснену моральними приписами й побитом інцестуозну бути до матері, тим засобом має рівновагу, нормальний психосексуальний розвиток. Цей Едипів комплекс має в Ранка багаті мотиви, в безконечних варіантах, переодяганнях, символізу, ваннах тощо. „Творець, зображаючи сам себе беззастановно в різних постанях і видах, не пізнає в них свого „я“, на те треба доперва психоаналітика з його методом, щоб він, простеживши ці постаті, міг сказати авторові слова: *be te fabula narrantur*“¹⁾. Переклади праць психоаналітиків російською мовою, досліді професора Єрмакова творчости Гоголя й Пушкіна, Ноймана — Достоевського, були тим побудинком, що поширював побіч формалізму фронт антимарксистських літературних дослідів, які пильно стежать за сексуальним життям і сексуальними прикметами поета та письменника. Психоаналізу, як творчу художню методу прийняв В. Підмогильний без ніяких застережень і щораз її поглиблював. „Син“ — це художній малюнок діяння Едипового комплексу, малюнок ніжної любови сина до матері підчас голоду з відзначенням жорстокости доньки до матері, а „Військовий літун“ — це малюнок наслідків Едипового комплексу дитинства в пізнішому віці. Сергій Данченко народився калікою, його віддають у дитинстві нянькам, він навіть батьків не часто бачив. Його дитячі почування витискаються зі свідомости й задишаються на дні душі. Їх випирають книжки, мрії, а пізніше літання — саме ті чинники, що дають цілковиту змогу всій сексуальній енергії сублімуватися. Лібідо ніби пригасло, Сергій Данченко ніби погодився з такою реальністю. Але зустрічається з жінкою й те несвідоме, незаспокоєні бажання, затаєні в несвідомому житті, виринули наверх. Розбудилися через сексуальні афекти дитячі мрії, розбудилися статевий інстинкт і, випертий давно комплекс, сильно вміщується в шар свідомого життя. Мати стане тепер його ідеалом, а всі почуття до неї перенесуть він на Галя. Він попадає у мрійливий тон. У любові шукатиме попри статево задоволення й тієї ніжности, що зазнає дитина від матері, обожатиме жінку, бо ж доля відмовила йому в дитинстві тих переживань, не дозволила йому пережити ту щасливу, заборонену любов. Тому регресія інфантильних почувань така велика в нього й через те такі драматичні його переживання: то сублімація до якоїсь поезії його афектів, то вплив садизму. Драматичний момент ще побільшується випадками невдалого ендіміонізму²⁾. Ця велика сила інфантилізму, що відбивається психічними переживаннями страху, мрії, набирає теж і форми великої відваги, так що Сергій Данченко сам собі смерть завдав. Також характери й переживання інших персонажів намальовані за психоаналітичною теорією. Галя робиться жорстока до матері, коли влюбляється, ніби боячися підсвідомо якоїсь соперниці. Жінка, що бачила сміливе літання Данченка, приходить сама до нього незнайома, як пізніше Ксана йде до Махна (Третя революція). Це знову таки, в художньому тлумаченні автора, наслідок сексуальних афектів і мрій³⁾.

Василь незнайомий ні з батьком, ні з матір'ю й тому теж опиняється в літунах, бо за Фройдом авіація має інфантильне еротичне походження⁴⁾. Сильне дитяче бажання літати та літання підчас сну — це, ніби то, бажання

¹⁾ Др. Степан Балеї, *Op. cit.* Стор. 5.

²⁾ Назва від грецького міту, що розповідає про те, як богиня Селене приходила до Евдімїона.

³⁾ З. Фройд, *Vorlesungen...* S. 134 — 135.

⁴⁾ Леонардо да Вінчі, Перевод с нем. Москва 1912. К - во „Современные проблемы“, Москва 1912. Стор. 101.

бути здібним до статевої діяльності та статевий акт, а ціла сучасна авіація — це наслідок інфантильних переживань, це інфантильне здійснення й сублімація. Неначе на підставі цієї фрейдівської теорії — вісенітництва, побудована промова воєнкова над домовиною Сергія Данченка. Радія авіації не у високій техніці, не в економіці, а далеко глибша — каже воєнком. І розуміє тільки людина, що піднеслася з землі на небо. „Тій людині капіталізм з його міщанською обмеженістю уже за вузький. Керування небом вимагає на землі нової форми стосунків, і та форма буде комунізм. Авіація, товариші, нищить капіталізм в наших душах і поруч робітничого руху стає шляхом до комунізму. Прийде, напевно, такий час, коли ми, замість христити наші діти будемо врочисто підносити їх у повітря. І цей звичай буде повний глибокого символу“. Дійсно у Фрейда зазначено точно, що народження навіть у сні завжди зв'язане з якимось відношенням до води¹⁾. Отже й воєнком у Підмогильному бере відсіля христини, а може начитавшись Фрейда, чи сам переживши сексуальну насолоду літання, виступає проти марксистського вчення про класову боротьбу й проголошує, як то колись капіталісти зазнавши від авіації насолоди, утворюють комунізм, бо „авіація нищить капіталізм у наших душах“. На що тоді й класова боротьба! Колись цю сексуальну насолоду навіть при народженні будуть символізувати. Цього видно не розуміє робітнича класа, що б'ється в завзятій боротьбі за знищення старого ладу й побудову нового, але розуміє Підмогильний на підставі Фрейда, розуміють і авіатори, що їх він малює. Пізнав це Сергій Данченко, що своїм літанням заміняв собі жінку, підводився до насолоди, до мрій, коли навпаки сексуальні вимоги й відчуття жінки викликають ненависть до машини й до літання. Тоді земля, йому мила, а жінка видавалася йому чимсь безмежним. І всі літунні на відпочинку кидаються до жінок, щоб їх потім кинути, бо вони мають чим насолоджуватися підчас літання.

Образи теж щораз більше набирають сексуально-імажиністичного характеру: „Їхні губи вже кресали болючі іскри насолоди“, а земля, як ми вже бачили, матиме фізичний образ і відчущання жінки. „Земля виступила перед Василем наче пишна наречена, ще не займана, ще тільки схвильована першими дотиками плугів“²⁾.

III

Військовий літун“ яскравий доказ, що Підмогильний бере фрейдизм за підвалину до пояснення не тільки людських думок, почувань і вчинків, але навіть до пояснювання людської професії й до організації, до соціальної психології та до суспільних явищ і соціології. Ще ясніше ми це бачимо в наступному творі „Третя революція“, де до пояснення важливого суспільного явища, до вирішення проблеми анархізму як особливої форми контрреволюції в часи пролетарської революції, підходить автор зовсім як психоаналітик. „Тема махновщини настільки велика — писав А. Хвиля з приводу цього твору, — що дає можливість завжди відповідати на це центральне питання. Треба розкласти по окремих клітинах процес революційної боротьби на Україні, щоб побачити, як на практиці „виправдав себе анархізм“. В автора були надто великі матеріали для того, щоб дати картину ідеологічної невизначеності, розгубленості і нарешті, реакційності анархізму.“ — „Махно із своїми гаслами анархізму тільки знесилював пролетарські ряди. Фактично з його роботи мала користь буржуазія“³⁾.

¹⁾ Vorlesungen... стор. 159.

²⁾ Уривок із ненадрукованої повісті „На степах“, Нова Громада 1924. № 35. Стор. 12.

³⁾ А. Хвиля, Ясною дорогою, 116.

Гасла анархізму та їх „переведення в життя“ підчас громадянської війни і закріплення диктатури пролетаріату є найреакційніші гасла, які маємо одкидати й нищити. Практика революції на Україні довела, що це так. Махновські банди формували куркуля, білого офіцера, петлюрівця, а врешті під чорними прапорами рвали підвалини революції, бо кожний, хто ставав на шлях Махна, той з найреволюційнішими гаслами котився під кобит Денікіна, Врангеля, Петлюри, тобто переходив до клясових ворогів пролетаріату. Ось уся „філософія“ анархізму та його революційності¹⁾.

Але не зі становща пролетарської революції підходив Підмогильний до питання малювання махнівщини, не з марксистського розуміння її, а „з міщанської башти“, як каже Хвиля, й через те „зайшов далеко аж до виявлення ворожої пролетаріатові ідеології“. Бо як підійшов до такого соціального явища, як анархізм на Україні, В. Підмогильний? Не інакше як психоаналітики кажуть про масові рухи взагалі та Кольнай про комунізм і анархізм²⁾.

Революціонізм пролетарських мас пояснює Кольнай тим, ніби пролетаріят нагромадив на протязі віків великий запас лібіді, невідомих сексуальних потягів, що не могли сублімуватися через низький рівень культури й тепер намагаються за всяку ціну визволитися³⁾.

А Підмогильний малює, в „Третій революції“ похід диких інстинктів сільської молоді на культурне місто, бо в цієї молоді буває стихія якоїсь первісної сексуальності, ширина первісних психічних станів. „Комуніст“ Альоша каже про цей рух: „Деся у селі викидають чорний прапор і тоді збираються молоді, крадуть у батьків коні, кров'ю здобувають обрізани і до Махна. Той хлопеч з обрізаном іде тільки тому, що має м'язи й хоче ворухитись“. Щож це, як не Фройдівське, психоаналітичне розуміння, як не натяк на те, що м'язова еротика та всі прикмети анальної еротики тягнуть цю молодь до міста, де вона має змогу задовольнити всі вимоги свого характеру, що витворився під впливом цих еротичних зон. Особливо це видно в описі грабунку міста, де яскраво відзначає автор сексуальний характер цього масового садизму, те задоволення, ту насолоду, що її знає молодь, коли грабує різні дорогі речі, ніжні жіночі тканини. Махнівців охоплює жадова колекціонерства, а ще більше любуються вони мереживом і тканинами. „Вони брали в руки тонкі пахучі сорочки, прозорі панталони, розгортали, їх, роздавливали їх на світло, невідразно відчувуючи, що й кохання тут таїть їм незнані насолоди. Вони ховали їх по кишенях, мов любовні талісмани“. Коли ще міг би автор сказати, що він не бере на себе відповідальності за думки свого персонажу, хоча дуже сумнівно, щоб найшовся був такий комуніст, що цілу махнівську організацію спровадив би до сексуальних потягів, що міг би був сказати: „Ми даємо Махнові організувати цих м'язопорушників, як капіталістам колись виробництво. А потім ми переходимо й експропріюємо на свою користь“, то далші маюночки й ціле розуміння махнівщини міг дати тільки художник, що брав психоаналізу за підвалину до розуміння суспільних явищ. І згаданий маюночок грабунку міг дати художник тільки на підвалині згоди з психоаналітичним розумінням характерів так, як це вичитав він у збірці, де мав він докладні описи характерів, що виробилося з еротики м'язів, зареєстрованої й анальної еротики таких аналітиків, як S. Freud, E. Jones, H. Sigmund, Sadger⁴⁾. Саме в цій праці лістав він підвалину до яскравого відзначування садизму, що його бачимо

¹⁾ Т. с. 118. 119.

²⁾ Юрієць, „Фрейдизм і марксизм, див. Філософсько-соціалістичні нариси ДВУ, Харків 1930. 140 — 143. Передрук з „Под знаменем марксизма“.

³⁾ Т. с. 141.

⁴⁾ Психоанализ и учение о характерах, Перевод... Госиздат Москва 1923.

в Львовки Задова, татарина Алімі й інших махнівців із анально-еротичними рисами, з нахилом до садизму, до нищення, до бруду, до лайок, до колекціонування. Наче за Фройдом говорить колишній соціаліст і вчитель „комуніста“ Альоні, що дикунство — це молодість душі, тільки по — фройдівському малює і цілий махнівський рух і потрійний тип комуністів Альоша. Ксана тягнеться до Махна через підсвідомі пориви сексуальної насолоди страхом, щоб підчинити себе волі великої анальної людини, як батькові, вона живе мрією, хоче музики, тощо. Це наслідок дитячого Едипового комплексу, сексуальних вимог, що їх вона сублімувала до мрії. В неї бажання дитячої ніжності, що її хоче вона мати від Махна, наче від батька, бо ж він убив її чоловіка, отже як батько мав над нею всю владу. А вже риси, що їх надає Підмогильний Махнові, це ті, що їх приписує Наполеонові dr Ernest Jones у статті про анально-еротичні риси характеру. Підмогильний робить із Махна українського Наполеона за фройдістами. Jones писав про аналеротиків: „Упертість і незалежність у поведінці, як одна з трійди рис анального характеру (акуратність, ощадність і впертість. АМ), набирають іще одні риси — це переконання, що немає людини, яка хоч би трохи доросла до того завдання, що його аналеротик виконує. Це почуття не дозволяє йому в його праці спертися на когось, він сам мусить завжди дбати за все, він не здається ні в чому на своїх помічників. Отже його організація може дати добрі наслідки тільки тоді, коли він сам за всім доглядає. Це межує вже з нарцизмом і манією величності. Аналеротики проводять усюди свою волю, вони тирані, часто виявляють риси садизму, хоча мають іще другу цікаву рису, а саме ніжно обходяться з дітьми¹⁾. Саме ці риси малює Підмогильний у Махна. Цей тяж „почував, що всі лізуть до цього, як воші, линуть, щоб пошкодити з його меремог, щоб повернути його на своє. Він знав, що його оточують всілякі шпиги — комуністичні, петлюрівські, лівоесерівські. Він бачив їх наскрізь, ненавидів їхні вчинки й невірні натяки. Кожне слово їхнє було замаз на нього, а він хотів бути тільки собою“. Ненавидить він навіть й найвірнішого татарина, що „живе з його жорстокості“. Він відчуває, що він великий. „Велич огорала його. Нестір випростувався, вищав, обличчя йому овівало солодкий легіт самозакохання. Порив могутньої волі обійняв його“²⁾. Але й цього батька не покидають підсвідомі сексуальні порухи, його проймає „пестлива млість“ і тоді сублімує їх до віршів, де не забуває згадати минуле та визначити, що він „ще змалку одинокий“. Не забуває теж автор показати його ніжне ставлення до дітей, що їм як казковий батько дарує велику суму грошей. Тай ставлення до своїх „хлопців“ у нього батьківське. У своїх сексуальних маріннях, коли находити на нього згодом, „пестлива млість“, він дозволяє „хлопцям погуляти“ — тобто пограбувати, та насилувати, що й буде трагедією для Ксани з її надто інфантильними психічними рисами.

„Третя революція“ — це художній малюнок первісних сексуальних вибухів села. Письменник психоаналітик уважає сусільний рух за явище повороту до первісних психічних станів, за явище регресу, за стихію первісної сексуальності, що йде походом на культурне місто. Але й це місто теж виявило, що культура — це сублімація сексуальних афектів, бо тепер під час війни громадянської, коли місто позбулось тонкощів і нюансів культури, воно перейшло на той стан, де не тільки бренть, а й гуде „відгомін голодного вію й покину на самоті“. Місто відкинуло науку й естетику, а колишній соціаліст, Андрій Петрович філософує про владу, про те, що життя це боротьба за задоволення тільки потягів шлунку.

¹⁾ Dr. Ernest Jones, Об анально-еротических чертах характера. Психоанализ... 28. 43. S. Freud, Internat. Leitschrift für Psychoanalyse, I Jahrgang I. S. 525.

²⁾ Т. с. 42.

IV

Збірку „Проблема хліба“ попереджає „Передмова“ в формі дійсного чи „учудженого“ сатиричного листа до Евгена Плужника. З цього листа виходить ізнову, що Підмогильний і далі не стояв осторонь від гарячої дискусії, що так завзято точилися навколо питань літератури та її шляхів, навколо літературних угруповань, що 1925 року переходила в завзяті бої¹. В „Передмові“ Підмогильний зазначає своє негативне ставлення до гонитви за фабудою та сюжетністю, що її розпочав О. Слісаренко в українській радянській літературі. „Ця небезпека єсть,— пише він,— і я думаю, Ви друже, розумієте її обсяг, коли на чолі нашої пригодно-фантастичної школи колишній символічний футурист, панфутурист і комункультівець, агроном, фейлетоніст і редактор — воістину, що йому втрачати крім своїх кайданів“. Боячися, що й Микола Хвильовий, „сміливий новатор, гострий виявник міщанства і сумовитий співець бур'янів революції“ своїм романом „Вальдшнепи“ йде теж за гаслами фабульності, Підмогильний пише: „Я певен, що ніколи не писатиму ні фабульних, ні сюжетних творів, уже хоч би тому, що їх писати не вмію“. Попередні твори довели, що їхній автор виходив не від фабули, а в будові творів виходив від новітніших письменників імпресіоністів і психологів-реалістів, що давали зліпки поодиноких шматків. І надалі обцяється не покинути психоаналізи, як творчої методи, коли фрейдизмом захлиналися буржуазна інтелігенція й міщанство, бо він мав розшифрувати „темну психологію глибини“, коли фрейдівці тишилися, що „у нас в Росії фрейдизм польовується ексклюзивним вниманием не только в научных кругах, но и широкого читателя. В последнее время почти все работы Freuda переведены на русский язык и выпущены в свет“. На наших глазах в России начинает складываться новое и оригинальное течение в психоанализе, которое пытается осуществить синтез фрейдизма и марксизма при помощи учения об условных рефлексах и развернуть систему „рефлексологического фрейдизма“ в духе диалектического материализма (Перевод Фрейда на язык Павлова¹).

Але Підмогильний не від того, щоб давати „великі полотна“, бо він іще 1922 року намагався дати повість, а своїм романом „Місто“ 1927 року став у перших рядах серед українських письменників великої форми. Не відкинув він теж гасла вчитися форми у великих письменників класиків, чого доказом його численні переклади французьких письменників, Анатолія Франса, Бальзана, Мопасана. Студіює він і творчість українських класиків, між ними Нечуя Левицького, шукаючи в його біографії та його творчості Єдиного комплексу та тих символів, що в них сублимувалися його сексуальні пориви, його incestus до матері. Бо, в згаданій передмові до збірки „Проблема хліба“, нагадавши поета, який „у своїй славнозвісній автобіографії довів власним прикладом, що творчий акт психічно цілком тотожний із актом статним“ і взявши з „Метафізики кохання“ думку, що в „коханні людина прагне себе доповнити психічно й фізично“, Підмогильний утворює такий сизогоїзм: „у коханні людина себе доповнює (філософ) і кохання тотожне з творчістю (поет): в творчості людина себе доповнює“. Це фрейдівське твердження. Там таки на підставі Фрейдівської праці, „Характер і анальна еротика“²) та збірки статтів ізгаданих вище психоаналітиків про еротичне формування людських характерів, твердить і наш письменник психоаналітик, що „число, — три єсть, як показує практика людської думки, цілком достатнє, щоб охопити

¹) Проф. З. Фрейд. По ту сторону принципа удовольствия. Перевод. Москва 1925
 Стр. 4.
²) Psychiatrisch — Neurologische Wochenschrift IX Jahrgang 5. 52.

всяку різноманітність явищ". Це вже ніби психоаналітичне поширення, бо психоаналітики казали про тріяду рис характеру, — акуратність, ошадність і впертість. Інші риси характеру сублімовані, як відхилення від цієї тріяди, або тільки негатив до перших, реактивні витвори, збудовані як шанці на те, щоби зберегти нахили в їхньому витісненні¹⁾. І тріядні риси характеру приписує він Нечуєві Левицькому як яскравому аналеротикові, в психоаналітичній статті „Іван Левицький — Нечуй, Спроба психоаналізу творчості“²⁾. Творчість Нечуя Левицького — виходить із цієї статті — це й є сублімовані сексуальні пориви, об'єктивовані в персонажах так, що Нечуй Левицький „не знав того, що становить особисте життя - кохання, родина, громадська та політична діяльність“. „У ньому жив Едип — каже Підмогильний і твердить категорично: „В ньому — тільки в ньому ми повинні шукати тих імпульсів, що зумовили як саму його творчість (сублімацію витісненого лібдо) так і її напрямок“³⁾. Нечуй Левицький тільки споглядає, а страждають, кохають і прагнуть інші. Хіба що до природи обізнаться він теплим словом, бож природа — це мати. Так роблять і філософи, й філософом був Нечуй — Левицький. Підмогильний навіть наводить подібність у характері українського письменника й німецького філософа Канта. А те порівняння таке, що може викликати тільки сміх. Воно дуже нагадує те порівняння, що його цитує такий Фрейд із Ліхтенберга в праці про дотеп, що в російському перекладі звучить: „Остроумие и его отношение к бессознательному. Перевод с 3 нем. изд. д-ра Я. М. Когана. С предисловием проф. Е. А. Шевелева К-во „Современные проблемы“. Москва 1925“. Подаю це порівняння з цієї книжки: „Он объединил в себе качества великих мужей. Он держал голову криво, как Александр, всегда поправлял волосы, как Цезарь, мог пить кофе как Лейбниц и когда-он однажды прочно сидел в кресле, он забыл о еде и питье, как Ньютон, и его должны были будить, как этого последнего; свой парик он носил как д-р Джонсон, а пуговица от брюк была всегда у него расстегнута как у Сервантеса“. Мимоволі насувається це порівняння, коли читаєш у статті Підмогильного порівняння життя Левицького з Кантом на підважній того, що „обидва вони парубки, жили в тихих будинках з вірними слугами: обидва виходили певної години на шпацир визначеною дорогою, в обох цих відлюдків була єдина розвага — це пообідати в теж незмінному товаристві знайомих. Хіба не відмовився Кант перейти з свого рідного Кенігсберга до Галлеа подвійну платню й усіякі перспективи і хіба якісь сили змогли затримати Левицького після десятої години вечора на його ж ювілею 1904 року“⁴⁾. Тільки психоаналітична метода дозволила письменникові звернути увагу на зовсім випадкові зверхні подібності, яких можна найти в усякій людині й робити з цього певні висновки, тобто, що зазначені прикмети є еротичного характеру, отже „причина методичности та залежности їхнього життя теж одна — ціленастановленість, зосередженість на меті“. Один сублімує свої кровозмішні пориви до художніх творів, а другий до філософії, чим добувають вони змогу тримати рівновагу свого організму й бути асоціальними одиначками, хочє сказати цими словами Підмогильний що зазначає за Фрейдом: „У психічному житті не має ні випадковостей, ні дрібниць“, усе детерміновано“⁵⁾, отже й ізгадані дрібні риси для нього знаменні й він їх точно фіксує та порівнює. Тільки аналеротичним характером пояснює собі Підмогильний і любов Нечуя до квіток, і ходження до церкви, цікавість до жіночих убран-

1) S. Freud, E. Jones, Hattinberg, Sadger, Психоанализ и учение о характерах, 26. S. 39.

2) Життя й Рев. 1927. VI.

3) Т. с. 296 — 297.

4) Іван - Нечуй - Левицький, Вибрані твори, Т - во „Час“, Киев 1927. IX.

5) S. Freud, Vorlesungen... 15.100.102. Ueber Psychoanalyse, Leipzig Wien, 1910

нів, як Едиповим комплексом пояснює його любов до української літератури, відкидання російської, навіть наголовки повістей і самі псевдоніми „Нечуй“, „Башковий“, бо „психоаналіза — єсть аналіза глибини, болюче викриття всього схованого в темряві людського ества“. Навіть шелестівки ч, ш, у псевдонімах мають своє значіння: це страх перед батьком, від чого пішов „дуною шиплячий звук (ш - ш - ш), і в названих псевдонімах і в назвах його найголовніших творів: „Микола Джеря“, „Бурлачка“, Кайдашева сім'я“, „Причепта“, „Живцем поховані“ „Пропаші“.

Це все треба пам'ятати при розгляді роману „Місто“, бо цей твір пише Підмогильний, як апостол психоаналітичної методи, що нею взявся в художній формі розв'язувати питання мистецтва, питання пролетарської літератури, її кризи, запевданих настроїв у літературі 1925 і 1926 р. (есеніщина), великих нарікань на місто, що поїдає останні соки, тощо. Зрозуміла річ, що тут у статті не можна до деталей показувати, як Підмогильний у художнім образі Радченка сексуально детермінує його творчість і художньо зачіпає всі агадані питання. Я тут зазначу тільки важливіше, щоб розвіяти ті здивовання та запитання, що їх робили критики, розглядаючи цей твір.

(Кінець буде)

М. КОДАЦЬКИЙ

Нотатки до біографії В. Блакитного

Питання про те, чи можна користуватися з біографії у визначенні соціальної значності творів письменника, на думку А. В. Луначарського¹⁾, цілковито розв'язав Фріче в своїй чудовій біографії А. Чехова; довівши право на існування й потребу біографії, якщо „особа автора береться, як певний елемент суспільства, його життя — як величина, залежна від суспільних умов, від суспільної еволюції і як передатна ланка між суспільними силами й художніми творами“²⁾. Визначивши кількома рядками завдання біографа марксиста, Фріче подав практичний приклад, як саме писати таку біографію.

Якщо біографії письменників взагалі потрібні в інтересах літературознавства, то біографії деяких з них мають, сказати б, і певну дидактичну вартість.

Такою безперечно є й біографія Елланського - Блакитного. „Життя та діяльність Блакитного“, пише Ф. Таран —, це — явище, що вивчення його дасть велику науку для молоді робітничо - селянської сучасної інтелігенції, яку нині намагаються стягнути в болото невірної сучасної інтелігенції, але цілком зрозумілої по суті „України“ залишки старої та старшої, колись соціалістичної та напівсоціалістичної (і просто кадетської в українській інтерпретації М. К. (інтелігенції)“³⁾.

Аджеж Блакитний не лише поет, і то пролетарський, він — організатор української радянської літератури й преси, організатор першого літературного об'єднання пролетарських письменників і поетів, визначний політичний діяч, що немало сил поклав коло консолідації революційних сил на Україні в післяжовтєві часи, стимулюючи перехід лівонастроєної групи української інтелігенції з манівців українського націоналізму на пролетарські позиції — від лівої фракції УПСР до КП(б)У.

На жаль, до цього часу друковані біографічні матеріали за Василя Блакитного надто бідні, а деякі з них рясніють на помилки й недоведені припущення. До того ж розкидані ці матеріали по різних журналах і газетах та окремих книжках. Першу й останню серйозну спробу скласти повний, хоч би і стислий, біографічний нарис про Блакитного зробив у цитованій статті тов. Ф. Таран. Автор сумлінно поставився до свого завдання, але на перешкоді йому був, очевидно, брак матеріалів й повна відсутність можливості зібрати їх. Лише на двох сторінках розповідає він про дитячі й юнацькі роки Блакитного, зовсім стисло й схематично розповідає за його перші революційні кроки 1915 — 16 років й його політичну діяльність після лютого в Чернігові, Києві, Одесі, Полтаві тощо в роки 17 — 19.

¹⁾ А. Луначарський. Передмова до зібрання творів А. Чехова.

²⁾ Фріче. А. П. Чехов. Там же, стор. 15. (вид. „Огонек“ кн. 1, стор. 3.

³⁾ Ф. Таран — В. Блакитний. „Червоний Шлях“. 1926 р. № 2. Стор. 56.

Докладніші відомості подає Таран за останні роки Блакитного. Це — й зрозуміло — автор працював спільно з небіжчиком у ці роки й писав ці розділи на підставі своїх вражень і спогадів. Крім того є в ній біографії неминучі в умовах писання її фактичні помилки (деякі з них ми дали побіжно відзначимо). Є ще стаття Тарана в „БСЕ“, що являє собою в біографічній частині стислий переказ статті з „Червоного Шляху“.

Зовсім стислий нарис біографії Блакитного маємо в першому томі книжки Лейтеса й Яшека „Десять років української літератури“ (Автори її використали статтю Тарана). Дещо до цього подають спогади Михайлеця в журналі „Плужанин“ за 1927 рік № 1), невеличка стаття Самуся в 23 числі „Знання“ за 1928 рік¹⁾, а також некрологи різних авторів, особливо товаришів його в революційній роботі, по різних українських журналах і газетах. Кількома словами розповідає за революційну роботу Блакитного в роки 1918—19, А. Хвиля в своїй статті „Поет і Каменярь революції“ в повній збірці творів В. Блакитного, докладніше спивняючись в зв'язку з аналізом його творчості на дальших роках.

Нарешті, слід згадати за популярний біографічно-критичний нарис про Блакитного Юр. Лавриненка, видрукований окремою книжкою видавництва „Український робітник“. Але він теж має фактичні огріхи²⁾.

Щодо характеристики Блакитного, як поета й критика в розрізі суто літературознавчому, справа стоїть багато краще, хоч і тут, певна річ, зроблено ще не все. Виходить, що для того, щоб молодь могла вчитися на житті й діяльності Блакитного, потрібна докладна й точна біографія його, для складання якої потрібна старанна робота в світлі визначених Фріче завдань. Ми не ставили собі за мету скласти повного біографічного нариса за ціле життя Блакитного. Для цього не маємо ми всіх потрібних даних. Наше завдання дуже обмежене — подати в цій статті деякі нові матеріали до біографії Блакитного, саме за часи його перебування в Чернігові. Часом те, що ми оповідаємо, до певної міри відоме нашому суспільству, але ми розповідаємо про це, спіраючись іноді на архівний матеріал, докладніше або відмінно від інших авторів, зв'язку з новими даними. Дещо ми вийдемо за межі нашого завдання — подамо деякі матеріали з часів перебування Блакитного поза Черніговом. Це ті матеріали, що є в Чернігові й досі неопубліковані.

Нам пощастило знайти деякі матеріали за Блакитного в Чернігівському Красовому Архіві (Архів Чернігівської духовної семінарії), переглянути рештки паперів і бібліотеки Блакитного, що збереглися в його матері в Чернігові (тепер частково передані до Чернігівського Держмузею) й, нарешті, зібрати деякі відомості від родин його (мати й брат) та знайомих часів 1915—1917 р. На жаль, ми не мали змоги ознайомитися з тим архівом Блакитного, що переховується в Харкові, а також його особистою партійною справою, в якій, певно, є писана його автобіографія й яку, мабуть, використав у своїй статті Ф. Таран.

Зібрані матеріали особливо щодо років 1915—1917 дуже неповні. брак матеріалів завважав робити ті узагальнення й висновки, яких вимагав від біографа Фріче саме тому наші нотатки мають фрагментарний і сировинний, сказати б, характер. Проте, нам здається, що й у такому вигляді ця стаття подасть дещо до біографічного дослідження Блакитного, який нині вже належить історії української літератури й історії революційного руху на Україні.

¹⁾ Ми спростовуємо їх нашими дальшими рядками.

²⁾ В ній особливо багато помилок. Є навіть курйози. Напр., на світанні в журналі автор статті називає селянина Зубка батьком Блакитного.

В. Блакитний — (Василь Михайлович Елланський) народився 28 грудня 1894 року (заст. стил.)¹⁾ в с. Хмільниці, Чернігівської округи й району тепер, в родині попа. Ще й року не було Василів, як батько його переїхав до села Козел, також Чернігівської округи. Певно тому, в усіх біографіях його зазначаємо, що народився він у с. Козлі. Сім років було йому, як помер батько, й лишився він разом з двома братами й сестрою на утриманні матері. Тяжке нужденне було це життя, бо єдиним джерелом до існування родини була пенсія, яку одержувала мати. Дітей треба було вчити й тому років за два до революції 1905 року, мати переїхала до Чернігова. Спершу жили на околиці, в Холоднім Яру, в дешевій найманий квартирі, а далі, деś 1906 року, мати з допомогою усіх родичів спромоглася купити невеличкий будинок, що міститься в глухому завулку на вулиці Селюка (№ 24 - а). Тут і прожив безперервно Василь аж до свого від'їзду до Кичва, тобто восени 1914 року. Та й після того частенько й надовго навідувався він сюди, а 17 року прожив майже цілий рік.

Ще за життя свого, Василів батько, відчуваючи, певно, бруд і фальш попівського життя, категорично заповідав, що не пустить дітей попівською стежкою й навіть у духовну школу. Такої ж думки була й мати, але матеріальні умови були тепер такі злиденні, що мусила вона віддати дітей до духовної школи, де гарантоване було їм безплатне навчання й книжки. Старший брат Василя, що жив до переїзду матері в Чернігів при бурі, захворів тут і помер, і тому мати, оселившись у Чернігові, тримала Василя при собі. Вступивши 1904 року до духовної школи, був він, як казали тоді, „приходящим“ аж до 1914 року. Майже щодня, щоб заощадити кошти, а також підправити кволого на здоров'я Василя, родина виїжджала в с. Тулиголів на Глухівщині, де бабушка його мала садибу й трохи землі. Востаннє їздили туди Елланські 1914 року, бо восени цього року господарка переїхала на життя до матері Василеної.

Невелику освіту здобула Ганна Вікторівна Елланська — закінчила лише 5 класів єпархіальної школи. Проте, багато читала і вплив на дітей Василя в тому числі, мала великий. Скоріше товаришем старшим була.

Ще в Козлі мала вона певні стосунки з фельдшером Зайцем і вчителькою Григорьєвою й пособляла їм іноді в їх революційній роботі. В Чернігові живши, так само мала вона з ними зв'язок й не раз возила до Гоменя революційну літературу. Кінець - кінцем поліція якось довідалась про це й восени 1906 року зробила в квартирі Елланських²⁾ трус, який, що правда, нічого не дав, бо хтось із знайомих попередив, і ті революційні книжки, що були, добре заховали. У звіті Чернігівської Провісти за 1917 рік в спискові членів зазначена й Г. Елланська. В ній виконувала вона багато дрібної малопомітної роботи й тут же зазнайомилась з Вірою Устимівною Коцюбинською, що брала активну участь в роботі „Провісти“.

На всіх виставах, концертах і лекціях бував і Василь. Тут вперше зазнав він українських впливів й то дуже міцних. Аджеж читали лекції в „Провісті“ такі відомі українські діячі, або письменники, як І. Л. Шраг, М. М. Коцюбинський, В. Самійленко, І. О. Коновал.

Вчитись Василь почав рано, але до духовної школи вступив десяти років, бо мати, притримана смертю старшого сина, тремтіла над кволим на здоров'я Василем.

В школі вчився він зле й сидів два роки в одній класі. Перешкождали навчанню погане здоров'я, жахливі прийоми й зміст викладання, що були

¹⁾ Всі біографи Блакитного вважають за рік народження його 1891 або 1892. Ми перевірили цю дату по нашим Чернігівського Загсу. Свідомство № 1232 з 19/V — 1930. Передамо до Інст. Шевченка.

²⁾ Ми пишемо Елланський (два „лл“) — так писав своє прізвище Блакитний.

в тогочасній цій школі й надмірне читання книжок. Навіть обідаючи, мав він коло себе книжку, пізніше газету й кисіль іноді їв виделкою.

В 1910—11 навчальному році бачимо ми Елланського в I - й штатній класі Чернігівської духовної семінарії⁴⁾. Режим тогочасної семінарії славився своєю жорстокістю. На чолі Чернігівської єпархії був тоді відомий єпископ Василь великий і спиритний хабарник і завзятий реакціонер, якого заарештували й мали судити 1917 року. Спершу він був за ректора семінарії й тому, ставши єпископом, дуже „дбав“ за неї. Особливо посилюлись суворості після ревізії семінарії, яка відбулася 1910—11 року. „Действительный статский советник“ Тихомиров, обслідувавши семінарію з доручення Синоду, в своїх висновках звернув увагу на: „2. Упадок трудолюбия среди учащихся и протекающее отсюда понижение успешности воспитанников... 3) на нежелательное и даже недопустимое ослабление дисциплины среди воспитанников выражающееся, например, в уклонении воспитанников от посещения богослужения и молитв, в уклонении от классных и вечерних занятий“ і т. д. Синод затвердив ревізорського акта аж у січні 1912 року й у січні ж на підставі цих висновків рада семінарії склала проєкта нових правил для вихованців семінарії й надіслав на затвердження єпископові Василю, який перередагував деякі пункти його, вважаючи за недостатньо чіткі й тверді. Він закресив пункт „бороться с своевольными отлучками“ й написав — „прекратить самовольные отлучки“, а замість пункту „усилить надзор за употреблением хмельных напитков, игрою в карты, табакокурением и прочим проступками воспитанников“ написав „всеми силами стараться совершенно прекратить указанное“. В наслідок цієї ревізії синод звільнив інспектора семінарії, який ніби то „допустительствовал“ й на його місце надіслав іншого, що ретельно взявся „всеми силами, стараться“ виконувати волю синода й Василя.

З причин обурення проти панування суворостей виникали іноді бунти семінаристів проти начальства, часті нервові захворювання й іноколи навіть самогубства. Після одного такого випадку семінарський лікар домагався „устранения разного рода ненормальностей как в строе семинарского общежития, так и в частности в учебных занятиях“. Зміни в навчанні незабаром й справді сталися, але, певно, не ті, що їх мав на думці лікар — посилили викладання грецької мови й гомілетики.

Семінарська бібліотека складалась переважно з церковних книжок. В спискові книжок, що їх просила бібліотека придбати в 1911—12 навч. році в світському, сказати б, відділі переважають такі книжки, як „Возрасты человеческой жизни в их отношении к идеалу счастья“, „Вера, как добродетель“, „Поэзия, как средство к под'ему идеализма“, „Описание наружности Христа“ тощо. Семінаристи висловлювали скромні побажання купити „Записки врача“ Вересаева, „Историю философии“ Куно Фишера, „Русскую историю“ Ключевского й інші „революційні“ книжки. З періодики в тому ж навч. році передплатили з „светских“ такі журнали й газети: „Исторический вестник“ з газетою „Новое Время“, „Природа и люди“, „Живая старина“, „Прогрессивное... садоводство и огородничество“, „Киевлянин“ „Чернигоское слово“ й т. д. Потребу передплатити „Вестник Европы“ викладацької літератури мотивував тим, що журнал цей потрібний, щоб стежити, як богословські питання „освещаются в прогрессивных кругах“ і на підставі цього давати їм відсіч.

⁴⁾ В семінарському архіві за 1910 рік матеріялів надто мало. Багато більше їх за дальші роки. Тому, що архів цей ще не впорядкований, посилко ми робити не будемо. Більшість даних взято з відповідних даному року книжок „педагогических собраний“ семінарії. В інших випадках, ми будемо зазначати документи або справи, з яких ми користуємось.

На педагогічному зібранні були з приводу цього палкі суперечки¹⁾, але більшість педагогів висловились „за“.

Єпископ Василь завзято пильнував, щоб усунути з семінарії все, що „с чем - нибудь имеет связь“, що могло хоч трохи пошкодити ціловому наставленню школи. Одвідувавши семінарію 15 травня 1912 р. й помітивши, що в якійсь клясі є календар видання „Разум“, він запропонував негайно ж зняти його, бо в ньому є „изречение Толстого Л. и повествование о Гарибальди“ й замінити його календарем видання Почаївської лаври. Щоб поліпшити ніби то умови писання „домашних сочинений“, педагог. зібрання вирішило перед подачею їх не пускати семінаристів до кіно, театру тощо. Прочитавши протокола, єпископ Василь оголив справжню мету цього заходу, додавши свого пункта про потребу завести облік тим, що ходять до театрів і кіно, й повідомляти про це батьків, щоб, певна річ, налякати їх обліком і припинити ходіння семінаристів до цих аморальних, вважав єпископ, місць. Новому інспекторові „под стать“ був і ректор Чатиркін такий фанатик і ханжа, що систематично викликав лікаря для огляду своєї дочки гімназистки, — щоб перевірити чи не згубила вона дівочтва.

Вся система семінарської роботи була побудована так, щоб виховувати високоякісних попів, — „ідеал християнина пастыря“.

Через ці надмірно жорстокі умови семінаристи чистенько чинили пасивний, а іноді й активний опір семінарському режимові й особливо новим дисциплінарним заходам. На лекціях вчивали демонстрації, „опускали самовольно богослужения“, виявляли „неблагоповедение в церкви“, звечері тікали на „волю“, а замість себе в ліжка кляли досконало зроблені опудала. Як реакція на суворості нового інспектора вибух справжній заколот, що тривав від 28 вересня до 3 жовтня 1912 року. Безпосередньо до цього спричинилася вимога семінарської адміністрації за чотири дні до подачі чистівки творів подавати на перегляд чернетку. Семінаристи відмовились виконати це, а вночі зчинили галас, побили лямки й забарикадувались у спальнях. Коли інспекція добилася туди іншим шляхом, всі мирно спали. Другого дня учні III і IV кляс., а за ними й усі, не ставали у церкві на коліна й „по росту“, а вночі повторили вчорашнє, так що, пише інспектор у рапорті, „проходить по лестнице и площадке приходилось с некоторой опаской“. Нарешті, ректор здався до губернатора по поліцію, й наступної ночі, коли семінаристи саме почали бити вікна в ректора й доглядачів (вибили 52 шибки), явився поліцмайстер з двома приставами й 23 поліцаями. Поліція одрізала від спальні 50 семінаристів і їх переписали. Другої нічі так само чергувала поліція.

Одночасно вживались і агітаційні заходи — єпископ Василь „увещевал“ семінаристів. Комбіновані засоби впливу робили своє. Проте, поліцію забрали лише тоді, як бунтарі здалися й „стали добровольно становиться на колени за богослужением в положенное время и соблюдать ряды“. Соковито розповідаючи за ці події в своєму рапорті, інспектор наприкінці з жалем відзначає, що, хоч семінаристи й зазнали поразки, проте, авторитет інспектури похитнувся.

Активну участь в цих заколотах брала 3 кляса, в якій саме вчився Єлланський. Певно, він теж був якось причетний до них, але ця участь була неведіка, бо жив він вдома, а головні події відбувались вночі в гуртожиті, й у численному спискові винних²⁾ він не фігурує.

¹⁾ Дехто з педагогів вважав це за крамолу, а один навіть написав довгезлезну особисту думку про це.

²⁾ За участь у заколотах звільнили з семінарії близько 20 учнів, інших позбавили казенного утримання або наклали інших кар.

Не вважаючи на всі заходи начальства в семінарію просочувались сторонні впливи й вони поступово зростали поруч з піднесенням робітничого руху, пожвавленням політичного життя в країні й активізацією студентської молоді в роки 1912—1914. Щороку збільшувалася група семінаристів, що звільнялися з семінарії з 4-ої класи й шли до ВИШ'ів, в які легше було вступити таким неповноправним елементам: в Ветеринарній і Комерційній Інститути, Казанський Університет тощо.

Були в семінарії й раніше окремі революційно настроєні учні й певні революційні прецеденти. Наприклад, в 1886 р. начальство семінарії відібрало у вихованців Василя Бабтиданова й Петра Герасименка журнал „Громада“ Драгоманова й Заметки об организации украинского кружка¹⁾. Слідство виявило існування в семінарії гуртка, до складу якого крім згаданих Бабтиданова й Герасименка належали семінаристи Василь Лашнюков, Василь Андрієвський, Євген Фіалковський.

Семінарія брала участь у подіях 1905 р. Зокрема під час єврейського погрому в Чернігові пораненого громадянином т. Черлунчакевича (за те, що він обороняв євреїв від погромників), урятував якийсь семінарист „Семен“, що брав за спогадами Ф. Яворського тодішнього більшовика²⁾, участь у революційній пропаганді. 1909 року влітку семінариста Левицького Анатолія поліція затримала на ст. Унеча Суразького повіту й знайшла в нього революційну літературу³⁾. Даних про такі революційні гуртки або окремих революційно настроєних семінаристів, у роки 1910—1914 в архівних справах семінарії нема, але, можливо, вони були. Принаймні в рисувальних класах, про які ми далі розповімо докладніше, точились розмови й на теми революційні. За те є цілком певні спогади колишніх семінаристів за культурницько-українські гуртки в семінарії в роки 1915 і 16.

В цих умовах довелося Елланському вчитися від 1910 року до літа 1914 року. З відміток по четвертій і спогадів учителів і однокласників його, можна зробити висновок, що вчився він (в межах семінарських наук і особливо „священних“) дуже зле. Взагалі тихий і малопомітний в класі, він проте, частенько діставав 4 з „поведенія“ за різні порушення семінарських порядків, головним чином щодо „служби божої“. Протягом 1910/11 навч. року Елланський (він був тоді в першій класі) дістав за поведінку в другій чверті чотири, а в третій навіть три,— „бал три по поведенню за 4-ую четверть получили ... Покровський В. и Елланский Василий — за катаніе на лодке во время панихиды по Пресвященному Епископу Антонию, с неприличным поведением: задевали барышен своими замечаниями“.

Особливо погані були справи Елланського в третій чверті, коли він дістав п'ять двійок. Перелічивши всіх семінаристів з групи відсталих, протокол пед. зборів з 4-III—1911 р. зазначає, що „неуспешность поименованных выше воспитанников объясняется отчасти слабыми способностями их и болезненным состоянием здоровья, а отчасти леностью, недостаточным усердием к делу учебных занятий и небрежным к ним отношением“. В річних балах з окремих дисциплін теж не все було добре: „Священное писание“ — річн. бал 2, іспитовий — 3, загальний висновок — 3; словесність — річний бал 3, іспитовий — $2\frac{1}{2}$, загальний — 3; „сочинение“ — річний бал $2\frac{3}{4}$, іспитовий — $2\frac{1}{2}$, загальний — $2\frac{1}{2}$ ⁴⁾.

¹⁾ Політогледя за 1886 рік, стор. 43. Реввідділ Чернігівського Крайарху.

²⁾ Черніг. Інститут. Спогади Ф. Яворського.

³⁾ Архів семінарії. Справи за 1909 рік.

⁴⁾ Цікаво, що один з семінаристів мав за „сочинения“ 23/40, а другий 219/20. Така математично „точна“ оцінка була запроваджена з ініціативи ректора й санкціонована педзбр. 30/IV — 12 р.

На кінцевому педагогічному зібранні, вислухавши річні й іспитові бали Елланського, ухвалили: „воспитанника Елланського Василя допустити к переэкзаменовкам по предметам его малоуспешности (сочинение. МК), со-общить родителям о его неблагоповедении и предупредить, что в случае его неисправления в первой четверти будущего учебного года, он будет уволен из семинарии. Кроме того в виду его неблагоповедения не принимать в будущем учебном году на казенное содержание“. Так скінчилась злополучна прогулянка Елланського на човні „с задеванием барьеров“ (В цьому ж протоколі трохи далі зазначено: „воспитанника 4 шт. класса Тичину Павла перевести в 5 - й класс во 2 разряде“).

Восени Елланський склав іспита й його перемістили до 2 - ої класи.

Першу чверть нового навчального року Елланський кінчав на трійках, за винятком двійки з літератури (Тичина має 2—3 літургії). Наприкінці 2 - ої чверті в нього вже дві двійки: з „священного писания“ й латинської мови. Твори, — а за це пізніше він писав і на такі теми: „1. Народные идеалы в песнях и сказках, 2. Польза изучения иностранных языков (рассуждение), 3. Да, жалок тот, в ком совесть не чиста (рассуждение), 4. Разбор оды „Бог“ Державина, 5. Взгляд на жизнь по сочинениям Пушкина и Лермонтова, 6. „Значение лирической поэзии“, — відзначені трійкою в обох чвертях. В третій чверті лишається двійка з „священного писания“, а друга двійка вже з грецької мови. Щодо „св. писания“ то справна не міняється до кінця року). У Тичини в IV кв. двійка з історії церкви). Проте, іспити врятували обох і обидва знову „во втором разряде“ перейшли до дальших клас й Елланського знову взяли на казенне утримання¹⁾.

Перша чверть нового навчального року минула в Елланського щасливо, але в 2 - й чверті знову 2 з „св. писания“ й 4 за поведінку: — „за опущение службы и выходы из церкви за всенощной“. Для Елланського це було дуже небезпечно, бо після „бунту“ семінаристів за найрізніші провини виключали з семінарії. Цікаво, що не вважаючи на це, заворушення повторювалися в жовтні, листопаді й грудні 1912 р. й безсн 13 р. Ночами, як і перше, здійснювали крик і гуркіт, били картоплею навки в квартирі ректора, кидали речами в інспектора, а одного рза повісили у класі портрет Толстого „на видном месте“ й видали журнал „Вечерние огни“, „ставящего, насколько известно, специальною целью осмеяние корпорации и особенно инспекции²⁾“. На жаль, ні від співучеників Елланського, ні зі справ семінарських не могли довідатись ми, чи брав він участь у цьому журналі й яким справді був цей журнал. Дехто каже, що журнал цей мав революційний характер, інші заперечують це. В останній чверті Елланському знову 4 за поведінку „за выходы из церкви без обратного возвращения на место“ (Певно, за краще вважав він використати цей час на читання чи щось інше корисне. М. К.) Річний бал 4. На весняних іспитах з грецької мови дістав він 1½, а за рік 2¼. За „сочинения“ за рік мав 2¾, іспитовий бал 3 і загальний висновок 27/8. Осінні іспити склав. (Тичину ж, який кінчав семінарію, врятували лише іспити, бо з догматики за рік у нього було 2¾, гомілетики 2½, за „сочинения“ також 2¼).

Починається 1913-14 навч. семінарський рік, останній для Елланського. В 1 - й чверті в нього три двійки — „история и обличение раскола“, „церковная история“, „священное писание“. II і III чверті подібні до першої, лише замість „церковной истории“ фігурує „догматическое богословие“. В протоколі лаконічно зазначено, що це обумовлено його „малоспособностью“

¹⁾ Тичина був увесь час казеннокоштным і жив у гуртожиті семінарському. Казенне утримання Елланського треба розуміти, як безплатне навчання.

²⁾ З зазначеного вже рапорту інспектора.

й попереджається про те, що, як не виправиться, його звільнять зовсім. Але це мало впливає на нього, бо давно вже вирішив він після закінчення 4 класу кинути семінарію й вступити до вищої школи.

7 червня 1914 р. педагогічне зібрання пристало на пропозицію інспектора: „4-го шт. кл. Елланського В., получившего на экзамене неудовлетворительный бал по священному писанию и подавшего прошение об увольнении из семинарии — уволить с баллом по поведению пять (5) и выдачею свидетельства об окончании 4 классов, позволив ему на выход балл по священ. писанию, без права обратного приема в семинарию“¹⁾.

На тлі цих гвітючих „догматических богословий“ и „священных писаний“, які так дошкуляли Елланському, що вже 17 року він енергійно пропонував висадити „церкви старовинні — в повітря“, живою базою, в якій черпали семінаристи поступові ідеї й діставали національне усвідомлення, були рисувальні класи, що працювали в позашкільні години під керівництвом М. І. Жука. Ці лекції були не обов'язкові й на них ходили ті, що любили малювання, й ті, яких приваблював учитель, як український письменник і видатний художник. Всі ці семінаристи — серед них Тичина й Елланський — розмовляли тут лише українською мовою. Тут читали вони українські газети й журнали, що привозив М. І. Жук (серед них і галицькі видання), відбували гарячі диспути на теми з громадського життя й літератури. Елланський, пише М. І. Жук²⁾, більше цікавився літературою, а малював, „не відзначаючись особливими здібностями. Це мистецтво він просто більше любив і сприймав розумово, а не внутрішнім почуттям, як це потрібно людині з мистецьким нахилом. Очевидяки, що це в них було рідинною рисою, бо й сестра Варвара (теж моя учениця в жіночій духовній школі) дуже любила малювати, але ніколи не могла досягти так легко тих технічних засобів, які іншим приходили жартуючи“.

М. І. Жук пригадує, як дуже вплинула на Елланського книжка Сінклера „Натри“. Вона так захопила його, що довго не міг він заспокоїтися і в розмові все вертався до цієї мети. Спершу Елланський малював, але далі покинув, а під час лекцій в „рисувальному класі“ читав книжки й газети, які приносив з собою або брав у М. І. Жука, а ще пізніше зовсім рідко навідувався на них. І, коли приходив, враз розпочинались дебати. Найзагостренішою темою було релігійне питання. Переважна більшість учасників рисувальної класи, й Елланський в їх числі, були атеїсти. Всі вони мріяли про той час, коли, вирвуться з задущливої атмосфери семінарії й стануть „вільними“ студентами.

Елланський приходив з „воли“ — тільки це й рятувало його від впливів семінарії, — й звідти привозив він свіжі думки й настрої. Ще хлопцем молодим він познайомився з родиною Коцюбинських й бував у них. З донькою їх Оксаною в семінарські роки він дуже приятелював і весь час постачав її книжками до читання. В листі з 1923 — 24 навч. року вона просить Елланського дати їй Дюма — „Сочинения Мопассана я уже прочла — має они тоже не нравятся (їй не подобається й та книжка Дюма, яку вона повертає М. К.) Дастаєте что-нибудь поинтереснее. Ведь у Вас же, как я слышала, библиотека обширная да и интересная“. Якщо Василь Елланський керував читанням Оксани, то його читанням керували Коцюбинський і І. Л. Шраг, який мав чудову бібліотеку й одержував закордонні українські видання. Буваючи в Коцюбинських, Елланський в юнацькі роки, як свідчить приятелька Коцюбинських, Шкурника - Левицька, подовгу розмовляв з Михайлом Михайловичем на теми літературні, а іноді й політичні. „Просвіта“ й родина

¹⁾ Тому, що підвищили бал — це офіційно, по суті ж через „неблагоповедення“ и „малоспособность“.

²⁾ Всі відомості за рисувальні класи ми одержали від проф. М. І. Жука, за що вносимо йому щирі подяку.

Коцюбинських це значна частина того оточення, в якому складався світогляд юнака Елланського.

Через М. І. Жука й через нього в семінарію йшли впливи від української „громади“, на чолі якої був Іл. Шраг. Елланський же зв'язував цю групу семінарської молоді з різними гуртками, що їх організувала середнєшкільна молодь Чернігова. Він мав зв'язки й з тими гуртками, з яких вийшли відомі Чернігівські більшовики Ю. Коцюбинський, В. Примаков, С. Соколовська й інші. Крім того Елланський постачав своїм приятелям семінаристам книжки, а дехто з них, приміром — Тичина, бували в нього вдома.

В семінарські ж роки почав Елланський писати вірші. В збірці творів його, що упорядкував Г. Коцюба, є чотири вірші датовані 1922 роком, три — 1923 р. і один — 1924 р. Проте, упорядчик зазначає, що до збірки ввійшли лише незначна частина його дореволюційних творів через невелику художню їх вартість. В рештках його чернігівського архіву з цього періоду його творчості ми знайшли такі вірші: „Кобзарю, вони веселі“ (13 - УІІ. 1923), „У тамтешній промінні зір“ (13. ІУ. 1924).

Восени 1924 р. Елланський вступив до Київського Комерційного Інституту й переїхав до Києва. Тут він жив з приватних лекцій та перші часи невеличкої матеріальної допомоги. Через слабе здоров'я він був звільнений від служби в армії й до самого 25 року жив спершу у Києві, дуже часто навідуючись до Чернігова, а потім, коли Інститут евакуювали до Саратова, більше жив у Чернігові, часом найкдаючи то Саратова. З його студентського матриктулу¹⁾ видно, що, не вважаючи на шукання засобів до життя й участь у громадсько-революційній роботі, в навчанні інститутському він не відставав і виконував свою роботу задовільно, а з деяких дисциплін навіть добре (учився він на економічному відділі). Роки „священного писання“ і вчителі, що очіювали його й Тичинини літературні здібності двійкою з сотками були позаду. За перший осінній семестр 1914/15 року Елланський здав енциклопедію права, статистику, комерційну арифметику, нову руську історію, загальну нову історію (середні віки) й французьку мову, а в 2 - му семестрі здав 5 теоретичних зачетів і виконав 2 практичні роботи, тобто все, що вимагалось навчальним планом. В 1915/16 році за два семестри він також виконав усе, здавши 16 теоретичних зачетів і виконавши 6 практичних робіт. Останній семестр 5 - й, тобто осінній семестр 1916/17 року, в матриктулі відзначений здачою 11 теоретичних зачетів. За 1917 рік жодних поміток — вже на початку року пірнув Елланський у революційну роботу.

В ці роки Елланський багато читав. З мізерних коштів своїх купував він книжки, найбільше з історії України й української літератури. Та невеличка кількість книжок, що лишилась в Чернігові, до певної міри характеризує коло книжок, що спиняли його увагу в ці й попередні, семінарські роки. Книжки він дуже любив: завжди сам опрацьовував їх, а іноді навіть ілюстрував. Серед книжок - збірка М. Семенка „Кверофутуризм“ (між іншим, брат Василя Елланського, Володимир, розповідає, що Василь в передреволюційні роки взагалі багато читав футуристів), Яцкова „Чорні крила“, твори Нордау. Ніпше (окремо його картка), Гаріна, Тютчева, Ропшина, Франка, Лесі Українки, К. Маркса в виданні „Знання“, Кавтського, В. В., окремі числа „Л. Н. В“, Записок Наук. Т - ва в Києві й Львові, „Української хати“, „Світла“, гумористичного журналу „Каганець“ (видавався в Варшаві), „Вестника Европы“, „Трудов Черн. Архивной ученой комиссии“, деякі роботи Чернігівського історика Модзалевського²⁾ й ціла низка російських і українських старовинних книжок, які він енергійно шукав у букіністів. З цікавих зазна-

¹⁾ В паперах Елланського є уривки, які свідчать, що він мав намір і вже брався працювати коло архівних матеріалів з історії України.

чино „Кунвалію Київської України в тринадцять книжках віршам і прозою. Книжка перша“ (вид. 1848 р.), „Голос України“ Волод. Рудинського (вид. 1872 р.), Драгоманівську „Громаду“ (№ 2). Між книжками сила листівок з портретами українських письменників і акторів.

З архівних даних, що характеризують причетність Елланського до революційних гуртків у Києві, в Чернігівському його архіві є лише кілька документів, що не дають змоги зробити точні й докладні висновки про його революційну роботу 1916 - 1917 р. (до лютого).

Хронологічно найраніший документ - примірник журналу „Зоря“ № 2. Журнал цей, формату зошита, на 20 стор., видрукованих на гектографі. На обкладинці типовий просвітнянський малюнок - соняшники, квітки, річка й схід сонця. Як видно з передмови „до читачів“, це орган Київської середньшкільної молоді, що мав за завдання підготувати молодь до того моменту, в якого незабаром буде вирішуватись доля всієї Європи, а вкупі з тим і всього українського народу, подаючи з цієї метою... інформацію (тільки й того! М. К.) про українське культурно - політичне життя. Ліне журналу націоналістичне, але важко сказати, якого саме політичного напрямку цей журнал — надто він еkleктичний у змісті. Друга, наприклад, стаття „Платформа союзу самооборони“, що являє собою критику цієї платформи, дуже нечітка. Єдине конкретне в ній — це закиди в гуртуванні „Союзу Самооборони“ за принципом аполітичності й безпартійності. Дальша стаття — огляд першого номеру органу УПСР „Боротьба“, мало, правда, аргументована, досить радикальна УПСР, зазначає автор „зійшла з своєї позиції, бажає переглянути свою попередню програму. В цьому напрямі група наближається до програми галицької радикальної партії, представником якої є Франко та Павлик“.

В третьому розділі основна стаття якогось невідомого автора, за герб України. Нарешті, ряд інформацій про поточні події й хроніка революційних видань).

Другий журнал „Вільна Думка“ № 1 з 1/XII. 1915 р., орган укр. радикально - демократичної спілки, наслідки „самостійницького“ напрямку, що для нього лінія УПСД і УПСР в національному питанні є „зрада української нації“. В хроніці журнал інформує про утворення Ініціат. Ком. Самостійницької спілки „ІКУСС“ і подає програму його.

Далі „Бюллетень об'єдиненого комітета соц - демократической фракции высших учебных заведений Петербурга“ № 3 від I/V 1916 р. (друкований

4) Оскільки вона може стати в пригоді дослідникові революційного й громадського руху на Україні за військові часи ми згадаємо їх тут.

1) „На очереда“ Відозва Московських сол. - револ. Жовтень 1914 р.

2) „Програма партії есерів“ Видання Харківської організації партії с.-р. Жовтень 1914 р.

3) „К російському пролетариату“ видання Харк. групи П. С. Р. Вересень 14 р.

4) „К трудовому крестьянству“ „I/X — 14 р.

5) Відозва до студентства з приводу роковин Л. Н. Толстого.

6) Відозва до студентства з приводу дня „Київ — Польща“ вид. орг. студ. Київського Комерц. Інституту.

7) Відозва з приводу дня 11 грудня „Київ — Галиція“ на рос. і укр. мовах вид. Інф. Бюро Київ. Укр. студ.

8) Відозва до студентів з приводу дня 20 січня рос. і укр. мов. Видавець той же.

9) „До української молоді“ вид. заг. укр. організації молоді.

10) Відозва до робітників з приводу 9 січня. Київськ. Ком. РСДРП.

11) Речи Чхеидзе і Керенського в засіданні Госуд. думи 27/I — 1915 г.

12) „Боротьба“ № 1 за 19/II Орган Київської групи Укр. С.-р.

13) Відозва Київ. групи УПСР з нагоди роковин Шевченка.

14) Відозва інформаційного бюро Київ. укр. студентства з нагоди роковин Шев-

ченка.

Як бачить читач видання майже всі інтелігентські. Але це зрозуміло — журнал цей належить нац.-револ. групі укр. молоді.

склогографом на 2 великих аркушах). Зміст його такий: „Первое мая в Германии“, „Революционный интернационализм и борьба за мир“, „Годовщина позора“ (з приводу десятиріччя Державної Думи. М. К.), „К дню рабочей печати“. Журнал виступає проти Плеханових і Петерсових, проти миру взагалі, за боротьбу з своєю буржуазією, за організацію III інтернаціоналу. Крім цих видань є ще кілька окремих аркушів інших нелегальних видань:

З власних рукописів Елланського слід зазначити новелу, що сам писав уривок з якогось нелегального видання „Вогник“, датований груднем 1916 р.: „Зібрались чорні, ворожі й хижі, закрили небо своїми керемі“, схему оповідання, конспект статті про українську інтелігенцію в дусі статей Сріблянського „Порожнє місце“ й „Культ зради“. Ось як він у ній характеризує інтелігенцію: це „найбільш освічені й бурею групи, свідомі інтересів своєї групи, на яких лежить вага сборони тих інтересів і культивування духовних скарбів групи. Але інтелігенція, як прояв творчих сил якоїсь групи суспільної, може бути репрезентантною лише одної однорідної групи (класи, нації); не може бути інтелігенції двох, трьох національних, двохлазної — як рівно не може бути інтелігенції поза нацією“¹). Проте, далі молодий Елланський забуває навіть про ці свої настановлення й розглядає інтелігенцію як представників цілого „народу“. Він різко картає українську й російську інтелігенцію, першу за те, що одірвалася від „нарсду“... — не знає навіть його мови й культури, а другу теж за одрид від нарсду за націоналізм“, постійне хитання, постійне ренегування, постійну зміну богів (сфері моди — Хрустальов — Носар, Бурцев etc: Настрої — революція — порнографія — самогубствоманія — містика — богосборство — богшукання etc), що свідчить про непевне становище — коли під ногами нема ґрунту“²).

Під №№ 22, 23 в його архіві є чернетки його незакінчених статей, певно, до газети чи журналу що являють собою відповідь на статтю Винниченка, в якій останній дає молоді українську за її інертність і антидемократизм“. Прочитали ми статтю в останньому числі „Української жизни“, пане Винниченко, і зле у нас стало на душі“. Спростовуючи далі твердження Винниченка, Еланський наприкінці уривка цього з обуренням питає його: „а раз мслодь українська зараз не виявляє себе поверхово бучно, всім видисю акцію і раз вона мовчить, сціпивши уста — то які ж підстави, який ґрунт мали видля того, щоб налетіти (як штабний генерал з тилу на „фронт“) з доганями і істеричними вигуками про антидемократизм“. Ляйт — мотивом другої чернетки є урочиста присяга — заклик працювати на „людство“.

З цих статей Елланського й журналів за які ми розповіли, видно, що він у ці часи був в орбіті укр. „національного руху“, але його власна ідеологія ще не оформилася політично.

В році 1916 - му Елланський жив переважно в Чернігові, інсді в Києві, зрідка лише найжджаючи до Саратова, мабуть, для здачі частів. Після одної поїздки він повернувся дуже скалічений — майже на всій спині була згезена шкіра і побита голова — й мусив злягти в ліжко. Хворій матері, щоб не алякати її, він сказав, що в дорозі заслаб, а братові признався, що їхав десь під вагоном, хоч і не сказав чому саме. Це, певно, було напсачку 16 року, бо в листі до Елланського з Саратова з 17 лютого 1916 р. невідомий автор-українець, відмовляючись від якоїсь пропонуваної йому справи, питає, що то за пригода сталася з Еланським. Можливо, що Елланський віз нелегальну літературу й довелося йому в дорозі ховатись від жандарів. А що такої літератури вважувин у Чернігів немало, свідчить те, що, після всіх численних трусів і зннщень,

¹) Архів Блакитного Ч. Д. М. № 59.

²) Ibid.

його архіві (власне, — рештках його) ми знайшли нелегальні журнали й брошури цих часів.

І перебуваючи в Чернігові, Елланський у ці роки розгортає жваву нелегальну політично-літературну діяльність серед молоді, української переважно. Умови для роботи були важкі. Революційний робітничий рух у Чернігові в роки імперіалістичної війни припинився майже зовсім. Так само й інтелігентський „національний рух“. Старіші діячі — тупівці — припинили навіть культурно-освітню роботу, бо цьому заважала поліція, до іншої ж роботи вони не були придатні та й не ставили собі такого завдання. Мав рацію очальник ГЖУ, коли в листі до штабу південно-Західного фронту з 9 січня 1916 року повідомляв, що в межах Чернігівської губернії через вчасно вжиті заходи — українських організацій нема й навіть діяльність найактивнішого українця І. Шрага „ограничилась одним желанием“.

Саме в ці роки по всій Україні утворювалися національно-революційні організації української молоді, так звані, Юнацькі спілки. В „Пущей Водине“ відбувся з'їзд цих організацій, а 10 грудня 1916 року відбулася третя конференція гуртків Лівобережної України. Як видно зі справ реввідділу Чернігівського Крайарху, Чернігівська організація, якщо вона й існувала (Чернігівське ГЖУ про неї не знало) участі в цих з'їздах і конференціях не брала.

Принаймні ГЖУ, дуже добре поінформоване про учасників їх, дає негативну відповідь на це. Проте, дехто з чернігівців запевняє, що юнацька спілка, як оформлена організація існувала в Чернігові з 1915 року. Імовірно, що гуртки в Чернігові були в стадії організації і саме коло цього працював Елланський.

Як свідчать учасники нелегальних зборів Чернігівської шкільної молоді, на них дуже часто були реферати Елланського. Реферати ці були змістовні й автор справляв на учасників цих зборів враження дуже начитаного й розвиненого.

В питаннях соціальних він ще не мав чітко окреслених поглядів, в питанні ж національному посідав дуже радикальні позиції. Разом з Елланським, цих гуртках працював і М. Шраг, один з майбутніх лідерів українських ревірів.

Вдома в Елланського частенько збирався гурт студентської молоді. Іноді мали нелегальну літературу, й тоді на варту ставив Василь свого меншого брата або матір.

Працював Елланський у ці часи й у Чернігівській Ученій Архівній Комісії українському хорі при „Черніговском отделении общества для оказания помощи населению юга России, пострадавшему от военных действий“. Хор і мав переважно український репертуар і завданням його було нести українську ідею в маси інтелігенції.

Матеріальне становище Елланського було дуже важке, й він шукав зарплати хоч би й у Києві. Про це свідчить його листування з одним знайомим київським приятелем. З нього ж видно, що Елланський одержував від товаришів у Києві літературу, яку розповсюджував у Чернігові. Це, мабуть, або українські книжки, або підпільні видання.

У віршах його цього періоду, які знайшли ми в Чернігівській збірці, переважають мотиви інтимної лірики — громадські мотиви прийшли пізніше, з революцією.

„Ось тиха закинута станція, осторонь — депо будівельного заводу, з якого викотив ще несміливо, а потім більш і більш упевнено на широкий шлях“ (паровіз М. К.) — Так розповідає Блакитний за свої перші революційні враження й дальшу справді широку революційну роботу, в автобіографічній новелі „Вітер без адреси“. Революція прийшла в Чернігів, цю закинуту станцію, великим запізненням проти інших міст. Навіть повітові міста раніше за нього відіались про Петроградські події й реагували на них. „Черниговские

Губернские Ведомости" ще 1 березня 1917 року, замість інформацій про революцію, на першому місці оголошували про „торги на 6 меринов" й навіть 23 квітня повідомляли прізвисьце „потомственных дворян, внесенных в дворянскую родословную книгу". Лише 5 березня „Черниговское Слово" й одночасно екстрений випуск „Черн. Губерн. Ведомостей" вперше сповістили Чернігів про переворот у Петрограді, видрукуювавши телеграми про „зречення" Миколы й Михайла.

Сонгородськими темпами реалізувалась, сказати б, революція в Чернігові. Адже ж тут, як каже А. Хвиля, панував „ідіотизм відставного суспільства" і „цей анахронізм культурної відсталості, міщанства, старої безглуздої бюрократії" „не хвилювали зойки заводів і фабрик"¹⁾. „Рабочего класса в уезде (Черниговском М. К.) нет" — писав Чернігівський ісправник в одному з рапортів своїх 1915 року до губернатора. В Чернігові його було також надто мало, а індустріального не було зовсім. Це й обумовило характер революційного процесу в Чернігові. На початку року найвпливовішими партіями Чернігові були меншовики, російські кадети й українські поступовці.

З перших же днів революції Елланський віддався революційній роботі.

„Ні слова про спокій! Ні слова про втому!
Хай марші лунають бадьорі й гучні...

Хоч ніч облягає — та в п'ятому глибокій
Вже грають — палають досвітні вогні...

— Ні слова про спокій! Ні слова про втому!
Вмремо — а здобудем ключі від життя"¹⁾.

І цим кличем він лишився вірним навіть тоді, як у наслідок напруженої надмірної роботи аорта нагадувала себе так, що мусів він злягти, й наче паровоза „Старі котли, забиті рурки, погнуті клапани"²⁾ Схибили від напруження й лікарі заборонили будь-яку роботу, хвилювання й категорично вимагали спокою. Ніяк не мирився з цими вимогами Елланський і передчасно згорів.

Перші ширші збори Чернігівських українців скликані від ради Чернігівського ТУП'у відбулися 18/III. Після цілої низки націоналістичних виступів лідерів ТУП'у, з промовою виступив В. Елланський. Ось, як переказує зміст його промови, допис у місцевій „Земской газете" № 24): „представителю студентської молоді Василь Елланський закликає ту велику частину української інтелігенції, яка відбилася від української бідної й виснаженої маси звернутись до праці на користь рідного краю під українським прапором".

Резолюція схвалена на цих зборах вимагала автономії України в федеративній республіці, заснування українських полків й українських всіх типів шкіл для українців. Шість останніх пунктів з усіх десяти говорять за українську хорову справу й засоби її підняти. В резолюції немає жодного пункту в питаннях соціальних, настроїв, сказати б, українофільсько-етнографічних.

28 березня відновила свою діяльність закрита Чернігівським губернатором „Просвіта" — „Запис проводиться в І. Л. Шрага, І. Коновала, В. Комаринської, В. Елланського й інших"¹⁾ На перших же зборах „Просвіти" Ради обрали й Василя Елланського.

Кінець березня „спільний фронт" ще дуже щільний: „приймається пис до товариств: „Просвіта", „Товариство українських поступовців", „Юнацької спілки" й інших"²⁾. Певно, до інших належала організація есе під впливом яких перебувала юнацька спілка. 30 квітня відбулися загальні

¹⁾ Вперед. — вірш Блакитного. Там же стор. 12. Вірш датовано 1917 р., але вважаємо, що Елланський писав його до лютого — адже ж мова йде за „п'ятому глибокій".

²⁾ Лист без адреси. Там же, стор. 607.

міські збори українців, що їх скликала Чернігівська громада автономістів-федералістів. Поруч з доповідями членів цієї організації — Стаднюка й Верзілова про автономію й федерацію (між іншим на кожних таких і подібних зборах завжди хто-небудь з „старих“ робив доповідь „Історія України“, ціленим настановленням якої було — обґрунтувати право України на окреме державне життя), збори вислухали доповідь Елланського про тодішні українські політичні партії. За „Земською газетою“, зміст його промови такий: „коли погрожує народів якийсь ворог, коли єсть спільна мета, то всі партії об'єднуються під одним гаслом... але, не забуваючи своїх різниць стежачи одна за одною. Тактепер всі українці об'єдналися під одним гаслом—автономія й федерація... Партійний рух почався од часів Драгоманова, який висловив свій політичний погляд, що послужив основною програмою для демократичних партій і в Росії. Тепер існують на Україні такі політичні партії: народова українська, радикально- демократична, українська соціаль- демократична, українська соціаль- революційна (Кожна з них має свою історію, має рівніці в своїх програмах, але тепер об'єдналися вони для боротьби за автономію України й федерацію Росії в один союз автономістів - федералістів“. Можливо, автор допису не зовсім точно оповідав за цей „об'єктивний“ виступ Елланського, але ж в основному він вірний, бо ж інакше Елланський спростував би його.

Дедалі більшав вплив українських есерів на селянський рух Чернігівщини й одночасно з тим зростав авторитет молодого лідера чернігівських укр. есерів. Перший губерніяльний селянський з'їзд проходив під керівництвом російських есерів, а вже на другому з'їзді в червні місяці ідейна гегемонія належала українським есерам. Елланського на цьому з'їзді обрали за першого кандидата до губерніяльного комітету. Всесь же комітет був коаліційний і мав у собі представників правіших українських організацій, укр. - д і с - р, меншовиків і російських с - р. За те Губерніяльним національним українським з'їздом, що відбувався в Чернігові 8 — 10, липня керували праві елементи українського союзу автономістів - федералістів, а есери були в задвірках.

Особливо міцно почували себе українські есери на Чернігівському повітовому селянському з'їзді. Робота обраної на ньому тимчасової повітової ради селянських депутатів, до складу якої ввійшли од Чернігова есери Елланський і Віктор Коновал, набрала настільки виразного есерівського характеру, що Стаднюк, майбутній губерніяльний комісар Директорії, член укр. с.ф. партії, мусив вийти зі складу ради, бо ця політика була надто ліва для нього. На з'їзді селянських депутатів Чернігівського повіту Елланського знову обрали до складу повітової ради селянських депутатів, в якій він активно працював, про що свідчить низка проєктів резолюцій селянських з'їздів, пишаних його рукою, які є серед його паперів.

Елланський працює в Губкомі УПСР, який розвиває на кінець літа енергійну роботу на селах Чернігівщини, організує есерівську книгарню, виконує новіязки повітового, інструктора Центральної Ради, роз'їжджаючи по селах працює в „Просвіті“, комісії охорони пам'яток старовини, а з 7 - го вересня, коли почала виходити щотижнева газета губерніяльного комітету „Селянської спілки „Народне слово“, стає за одного з трьох її редакторів й керує її лівію, бо два інші колеги його представники правих місцевих кіл: один асесф, а другий енесовець чи лівий кадет!). Гроші ж собі на життя Елланський заробляв, принаймні, в травні й червні, як видно це зі справ Чернігівського губер. Виконавчого Комітету громадських організацій, секретарюваних в його постійнім бюрі.

3) Чернігівський Крайарх. Реввідділ. Справи ГИК'а Гром. Орган. за 1917 р. дери видатків.

Ми змогли ознайомитися лише з трьома номерами газети „Народне Слово“ № 4 з 14/X, № 5 з 20/X і № 9 з 26/XI - 1917 р. В останньому числі є стаття з підписом Елланського „Вовки в овечій шкурі“, присвячена виборам до російських установчих зборів. Стаття показує політичну еволюцію Елланського наліво, хоч він ще залишається тут на загально-есерівських позиціях. В останньому числі цієї газети Елланський видрукував першого свого вірша агітаційного змісту, та й першого взагалі, бо друкуватися він почав 1918 року. В ньому пропонує він голосувати за список № 10, бо, мовляв,

„Він боронить право селянина,
А буржую гонить в спину клина,
Не пошле він під німецьку кулю,
Фабрикантам дасть велику дулю“ (і т. д.)

Лише пізніше, наприкінці 17 року й особливо після приходу німців, що покликали їх укр. есери, зрозумів Елланський справжню суть есерівщини й разом з іншими товаришами з лівої фракції УПСР працював над ліквідацією „старої“ есерівської партії. Цей період життя Блакитного легше вивчити пізніших матеріалів і спогадів. Наводимо яні є факти в матеріялах архівних.

В липні, ймовірно серпні, їздив Елланський до Ленінграду. Можливо, Ленінградська політична атмосфера цих часів, насичена більшовизмом, вплинула на Елланського й посилила процес його полівиння, що відбувався безперервно від лютих днів. Основна ж причина його еволюції від союзу аґітаторів - федералістів до боротьби з ними за радянську владу полягала в тому, що Елланський через умови своєї роботи (селянська рада, часті поїздки, як інструктора в райони тощо) був міцно пов'язаний з селянськими масами, що, прагнучи землі й миру, швидко лівішали. Елланський еволюціонував як і ціла ліва група українських есерів — лівоберезьці, есери - боротьбисти нарешті в, в 1919 році — УКП боротьбисти група лівої інтелігенції, пов'язаної з бідняцькими й середняцькими масами села.

На Чернігівщині, через значну розшарованість села й невелику кількісність поміщицької землі, біднота вже 17 року почала зачеплювати інтереси куркулів, й у чернігівському селі закінчилася жорстока класова боротьба. На кінець 17 р. Центральна Рада й її найбільша партія укр. есери, розгубили широкі селянські маси, що досі йшли за ними, а тепер переїхали на бік більшовиків.

В чернігівському селі цей процес революціонізування мас йшов чи не на швидше за всю Україну. Його дуже яскраво характеризує порівняння підсумків виборів до Російських і Українських установчих зборів. За якийсь час (вибори до рос. УСТ. зборів відбувалися 26, 27 і 28 листопада, а українських були призначені на 27 грудня 1917 р., але відбувалися напочатку січня 1918 р.) селянські настрої радикально змінилися. Наприклад, в Горьківському повіті¹⁾ на межі з теперішньою Білоруссю (при виборах до Всерос. установчих зборів більшовики зібрали 9908 чол., а українські есери 294 голосів. При виборах же до українських установчих зборів за українських есерів голосувало лише 5184 виборців, а за більшовиків — 21407 чол. В Чернігівському повіті укр. есери під час виборів до Всерос. установчих зборів зібрали 34435 голосів, більшовики 6803. При виборах же до Українських установчих зборів більшовики зібрали 20466 голосів, українські есери 96 (рос. есери вперше 7746 і вдруге 239 голосів).²⁾ Аналогічне по всіх українських

¹⁾ Без трьох районів.

²⁾ Дані за наслідки виборів до рос. устан. зборів ми взяли з „Черн. Земск. газет“ № 96 — 97 за 1917 рік, а за вибори до Укр. Уст. зборів з книжки В. Щербана „Жовтнева революція на Чернігівщині“.

Список № 7 — партії к-д; № 15 — „Групи внепарт. общ. деятелей“; № 12 — „Торговопромышленников“, № 13 — „беспарт. служащих“, № 14 — „земельных собственников“.

ських повітах Чернігівщини. І, як би не наявність „лівого“ керівництва в Чернігів. організації українських есерів, вони, безперечно, згубили б ще більше голосів, як це сталося з російськими есерами.

Цей процес поліви́ння Елланського поруч з революціонізуванням селянських бідняцько-середняцьких мас, особливо виразно видно з тогочасних зверток його, що збереглися. Він добре уявляв собі імперіялістичний характер війни, що її продовжував тимчасовий уряд, і різко вороже ставився до неї¹⁾ посідав радикальнішу за інших українських есерів позицію в селянському питанні й негативно ставився до тимчасового уряду й іноді навіть до установних зборів.

Наведемо кілька найцікавіших з цього погляду витягів з його паперів часів липня - жовтня. З них насамперед конспект статті чи промови з приводу ліній. кризи. „Зрада кадетів чи єсть зрада. Вони і не згоджувалися.

Політика кадетів і др. підготовляли в середині кабінету.

Тепер згода — на яких умовах? З ким?

Якою ціною для революції згода?

Гроза пройшла.

Яка буде політика нового кабінету²⁾.

Це видно з умови Львова.

Ні один важний закон не пройде.

Організація Учр. Собр.— кінець війни і др.— в їх руках.

Чи не доведуть вони до анархії?

Чи не праві були більшовики (підк. мої М. К.) що зробили революту.

Щоб не було анархії.

— Треба сильний контроль — це РСР і СД

Чи погодяться мін-капіт. бути пішкою в руках соціалістів.

Очевидно ні - і

Волею неволею мін - соціалістам доведеться або взяти владу — або її з цим віддати.

Правда це не бажано, бо ми не досі до соціальної революції.

Але коли повстане питання про долю революції — а вона в небезпеці.

— „Совети мусять не бояться узяти владу в свої (руки М. К.) — надієсь, що дійсні революціонери будуть їм вірними до кінця. (лапок наприці ні нема МК). Або — „...підмінено революцію і (владу? — нерозбірливо встигшем Установчих зборів, Установчі збори це с а н к ц і я того, що в ж е до б у т е — інакше в зборах буде боротьба...“³⁾

В першій чернетці поруч з правильним розумінням наслідків коаліційної політики меншовиків і есерів, ілюзії щодо установчих зборів, твердження, що соціалістичної революції ми не досі, кінець трохи несподіваний тому не зовсім ясний. З другого уривку видно, що Елланський вже позбувся всіх ілюзій щодо Установчих зборів — отже він пізніший.

В чернетці проєкту резолюції в аграрному питанні, що приготував Елланський до селянського з'їзду⁴⁾ є досить ліві пункти, саме про передачу земельних комітетам і тої землі окремих власників, що не можуть обробити її власними руками без орендної плати, й про вивід війська з села.

Побіжно зазначимо, що твердження Ф. Тарана, ніби Елланський вже прикінці літа бере участь у підготуванні Всеукраїнського з'їзду Рад,

¹⁾ ЦК УПСР фактично допомагав Тимчасовому Урядові в цій війні, беручи участь організації цих полків і відрядженні їх на фронт.

²⁾ Мова йде за коаліційний уряд, що утворився на початку травня 17 р., бо після цих подій Львов потрапив до демісії.

³⁾ Архів Блакитного № 3 Ч. Д. М.

⁴⁾ На жаль, невідомо якого саме.

що його ухвалила скликати Чернігівська Рада депутатів, й що вона ж ухвалила гасло передати владу радам¹⁾ хибне. Таких постанов Чернігівська Рада не могла ухвалити, бо вона була під впливом меншовиків і на другому Всеукраїнському з'їзді рад, що відбувся 15 - 18/VII, до Тимчасового Губерніального бюро Рад обрали лише меншовиків. Навіть на початку грудня 17 року в питанні про організацію ревкому більшовицька резолюція не зібрала більшості, і ревкому в Чернігові не було аж до приходу радянського війська²⁾.

Погляди Елланського й його практична діяльність не подобались ЦК УПСР й у довжелезовому списку № 10 до Всеросійських Установчих зборів кандидатури Елланського нема тому, що ЦК зняла його кандидатуру за більшовизм³⁾.

В повній збірці творів Елланського лише один вірш „Вперед“ з якої ми цитували, та вірш у прозі „Тобі, Україно моя“, датовані 1917 роком. Отже або перевантажений українізаційною роботою він у ці часи зовсім не писав або ж вірші цієї доби зникли, як і інші папери, з причин, які ми зазначали.

Чернігівські події Елланський відбив лише в одному творі, власне розділі новели „Наші дні“. В ніч на 29 серпня в Чернігові повідомлені від Гомельської Ради роб. і сел. депутатів військові члени Ради депутатів затримали авто, яким їхали з Гомеля на Київ офіцери - Корнілівці. Фотографічно точно розповідає про це Елланський в цій новелі.

В грудні 17 року Блакитний виїхав з Чернігів до Києва (він був делегований на Всеукраїнський з'їзд Рад, скликаний заходами Центральної Ради) й повернувся до Чернігова вже при німцях після того, як три місяці просидів у Лук'янівській в'язниці. Приїхав він потайки, перебраний і навіть загромоаний під крамаря й конспіративно же виїхав назад до Києва.

Восени 1918 р., у матері Блакитного днів 10 — 14 переховувався Г. Михайличенко. Тільки вночі виходив він на мікроскопічне подвір'я Елланських набрати в легені свіжого повітря.

З паперів Блакитного 1918 року лишилося дуже мало. Це вірш про Петя Кліма фартового, записаний Блакитним у Лук'янівці (на ньому помітка його рукою: „5 — 9 травня 1918 р. Лук'янівська в'язниця. Карантин - коридор. Камера № 2“). На берегах рядки: „Замок Sonto - Lukiano“. Тиждень у в'язниці перший“. Далі, малюнок камери, в якій він сидів, схожий на малюнок Г. Михайличенка камери Харківської в'язниці⁴⁾. Записка з Лук'янівки до матері: „Дозвіл на побачення візьміть на Пушкінській 30)? (Бюро політ. справ. Мені потрібна білизна, що ще з дрібниць мені треба, знає Павло (Тичин М. К.) Василь“.

Наприкінці 17 року.

Блакитний з депо закинutoї станції „викотив на широкий шлях“. „Київ, Москва, Саратов, Київ, Петроград, Москва, Київ, Одеса, Харків, Київ, Потава, Харків, Київ — і тиха Біла Церква, де терпів аварію найближчий № локомотив, знову Київ, Біла Церква — з важким вантажем у парі з тими самими відремонтованими найближчим по № з подвійним составом, ще раз Київ, Москва, Харків і знову Київ, Київ...“⁵⁾ Після Лук'янівки довга низка станцій і з них зрідка листи додому. В архіві їх тільки двох. „Живий, дуже спочиваю“⁶⁾. Коли мої мають щось писати мені або передати, хай пишуть

¹⁾ В. Блакитний Ч. Шл. 1926 № 2 ст. 52.

²⁾ Шебаков. Жовтнева Революція на Чернігівщині стор. 19, 39.

³⁾ Ф. Тарап там же, стор. 59.

⁴⁾ Твори Гната Михайличенка. Упорядкував Гадаїнський. Вид. ДВУ.

⁵⁾ В. Блакитний. Збірка творів. Новела „Лист без адреси“, стор. 68.

⁶⁾ Навіть тяжко хворий він так само писав матері, бажаючи заспокоїти її.

кузнеця¹⁾. Максим". (10/VII 1918.). Другий з 2/XI - 1918 р. так само писаний змішаним почерком. В ньому питає він чи перефарбована його шинеля й просить вислати її. Підпис вигаданий. П. Максимович.

На цьому ми кінчаємо наші нотатки. Крім вже відзначених огріхів, питає, певно, зверне увагу ще на одну значну хибу цих нотаток — відсутність матеріалів щодо взаємин есерівської чернігівської організації (української), зокрема Елланського, з чернігівськими більшовиками протягом лютого - квітня 1917 р. Це обумовлено відсутністю архівних даних про це, непевністю у розбіжністю здобутих усних відомостей від учасників революційного й громадського життя Чернігова тих часів.

Коли наші нотатки хоч трохи, попри всі хиби свої, стануть у пригоді майбутньому біографові Блакитного, ми вважатимемо своє завдання за виконане.

¹⁾ Очевидно, умовна адреса помешкання на Кузнечній вулиці, де жив тоді П. Т л а.